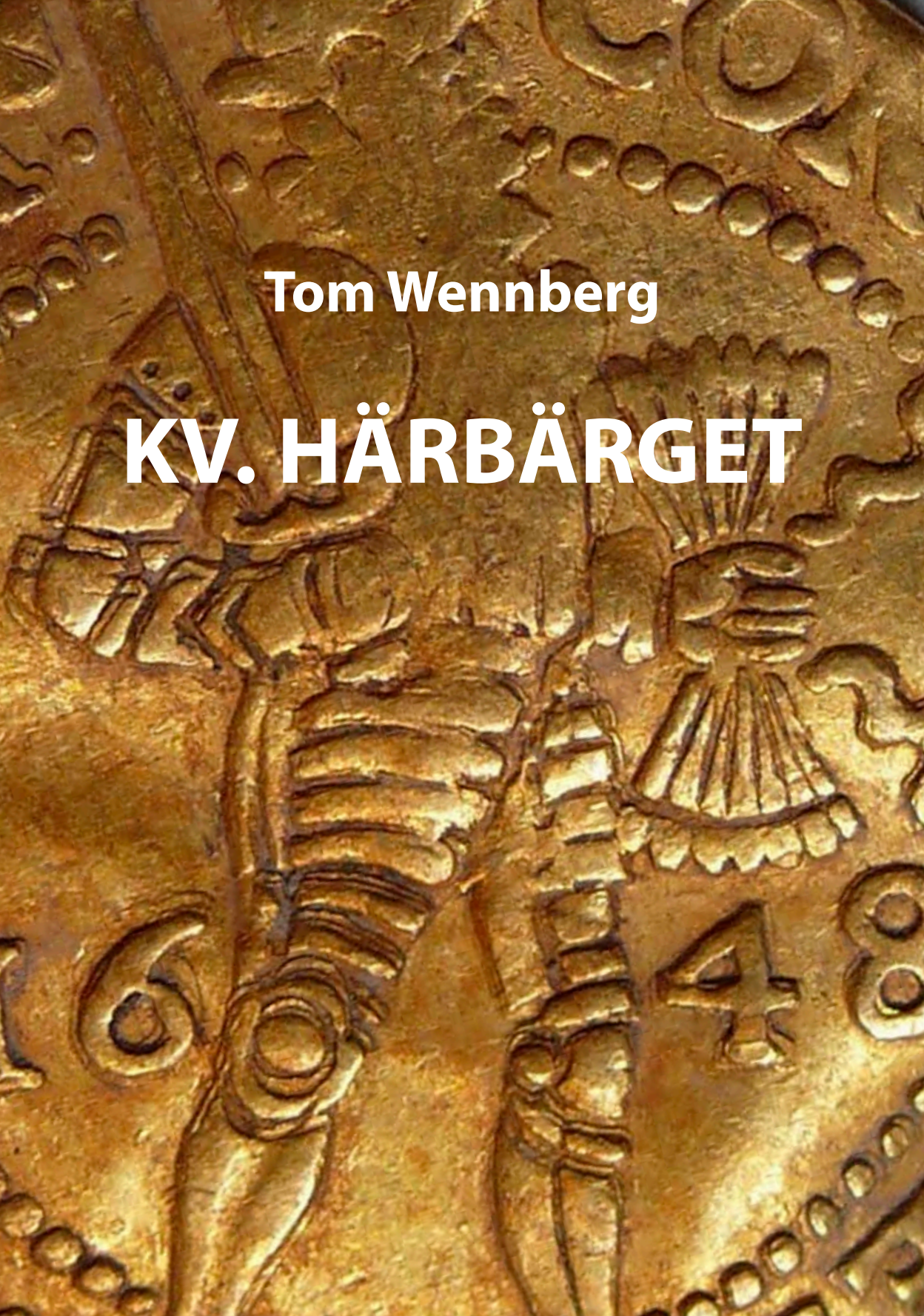
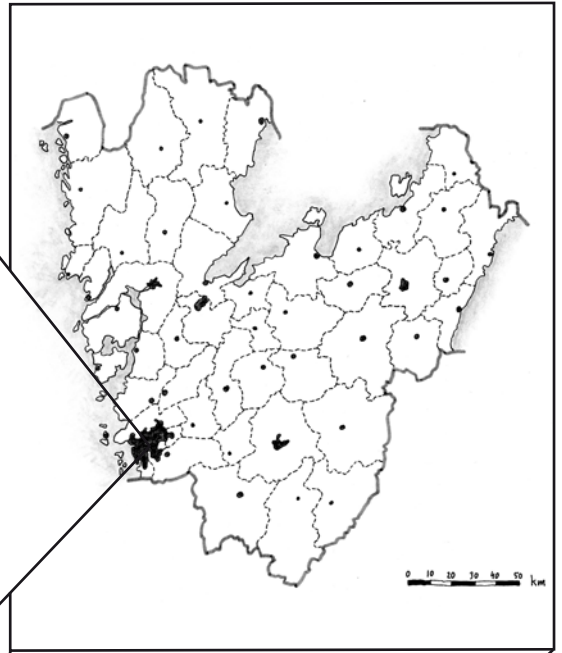
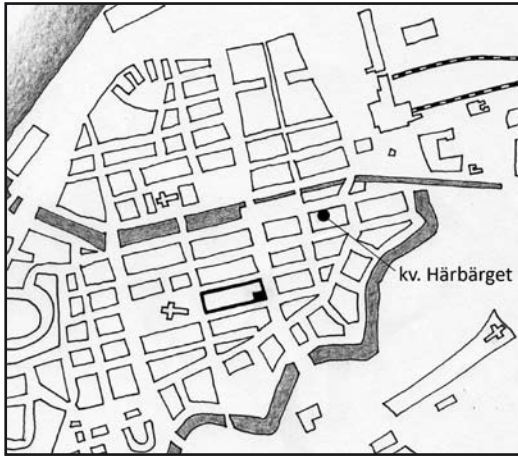

Tom Wennberg

KV. HÄRBÄRGET

Kv. Härbärgen – En arkeologisk undersökning av 1600-talets Göteborg

Tom Wennberg

Med bidrag av Leif Jonsson och Petra Rudd

RIO
KULTUR
KOOPERATIV

Kv. Härbärgat – En arkeologisk undersökning av 1600-talets Göteborg

Arkeologisk undersökning, Göteborg 216, kv. Härbärgat

Kulturhistoriska rapporter 77

© Rio Kulturkooperativ 2010

Fastighet: Inom Vallgraven 12:2 i Göteborgs stad, Göteborg kn, Västra Götaland.

Länsstyrelsebeslut dnr: 431-25335-2007

Belägenhet i RT-90 2,5 gon V: X 6404450 Y 1271470

Höjd över havet: 0 - 3 meter

Beställare: Jan Håkansson Byggplanering AB, Hulda Mellgrens gata 7, 421 32 VÄSTRA FRÖLUNDA

Projektnummer: 0818

Projektansvarig: Petra Rudd

Fältansvarig: Tom Wennberg

Övrig personal: Thomas Johansson, Leif Jonsson, Petra Rudd, Annika Östlund, Diana Stenborg (praktikant). För personalens meriter hänvisas till Rio Kulturkooperativs hemsida.

Konsulter: Mona Lorentzson, Göteborgs Stadsmuseum och Leif Jonsson, Leif Jonsson Osteologi.

Grävmaskinist: Niklas Andersson och Christer Carlsson, Bröderna Carlssons Entreprenad AB

Fältarbetstid: 2008-08-05 – 2008-08-26

Arkiv: Rio Kulturkooperativ

Foton: Där fotograf ej anges är bilder tagna av fältpersonalen.

Omslagsbild: Gulddukat från Nederländerna påträffad på utgrävningen.

Orienteringskarta: Framställd av Rio Kulturkooperativ med data från Map Maker, FMIS samt

Länsstyrelsen i Västra Götaland.

Topografisk grundkarta samt plankarta: Tillhandahållen av beställaren.

Övriga kartor och situationsplaner: Framställda av Rio Kulturkooperativ.

Redigering och layout: Optimal Press

Tryck: Nordbloms Trycksaker AB, HAMBURGSUND

ISSN 1652-1897

ISBN 978-91-85249-08-4

Sökord: Historisk tid, stadslager, 1600-tal, 1700-tal, stadshistoria, Göteborg, historisk arkeologi

Rio Kulturkooperativ

Ekelidsvägen 5

457 40 FJÄLLBACKA

www.riokultur.se

rio@riokultur.se

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

<i>Inledning</i>	7
Bakgrund	7
Tidigare grävningar i Göteborg	9
Förundersökningen	10
Syfte och frågeställningar	10
Metod	11
Pedagogisk verksamhet (<i>Petra Rudd</i>)	13
 <i>Göteborgs stad och dess struktur</i>	 15
 <i>Historik, Kv. Härbärgat 5:8</i>	 20
 <i>Persongalleri</i>	 27
Matthias Plüss, karduanberedare och maka Catharina Plüss (1649?-1660)	27
Erik Fransson Schröder, handelsman (1660-1669?)	29
Jacob Hartzen, handelsman (1669?-1671)	30
Lennart Weissman sadelmakare, maka Christina Hansdotter, sonen Jacob Weissman Sadelmakare (1671-1678)	30
Conrad Braun-Johan, packhusmästare och Sara Carlberg (1678?-1696)	31
Gustaf Macklier, överste och kommandant (1696-1701)	32
Berendt Müller, sadelmakare, inneboende (1696)	32
Åke Håkansson, fortifikationsbokhållare (1702-1715)	33
Petter von Utfall, kapten/kommandör (1715-1745)	33
Anders Barthengren, handlanden (1745-1771)	33
Anna Sophia von Matern, överstinna (1771-1796)	34
Benjamin Lindström, handlare (1796-1797)	34
Johan Jacob von Holten, tolagsbokhållare (1797-1801)	34
Ågare under 1800-talet	34
 <i>Skinerberedarna under 1600-talet</i>	 35
Karduanberedning och karduanberedarna i Göteborg under 1600-talet	36
Sadelmakeri och sadelmakare under 1600- och tidigt 1700-tal i Göteborg	38
 <i>Grävningsiakttagelser</i>	 41
Yta 1	41
Yta 2	55
Yta 3	65
Yta 4	72
 <i>Fynd</i>	 77
Byggnadsmaterial – tegel, taktegel och takskiffer	77
Keramik allmänt	79
Yngre rödgods	80
Lergods	80
Jydepotter – yngre svartgods	83
Fajans	84

Stengods	86
Porslin	87
Kakel	88
Kritpipor	91
Glas	93
Skinn och läder	96
Textil	99
Trä	100
Benföremål	100
Metaller	102
Mynt	104
<i>Djurben och mollusker (Leif Jonsson)</i>	106
Husdjur	107
Kommensaler	108
Vilt	108
Pälsdjur	109
Vilda fåglar	109
Groddjur	110
Sötvattenfisk	110
Havsfisk	111
Kräftdjur	112
Marina mollusker	112
Övriga musslor	113
Marina snäckor	113
Brack- och sötvattensmollusker	114
Landsnäckor	114
Havsborstmask	114
Insekter	114
<i>Växtmaterial</i>	115
Miljöindikerande växter	115
Nyttoväxter	115
Ätbara växter	115
Sammanfattning	116
<i>Syntes med återkoppling till frågeställningar</i>	117
Ursprunglig markhorisont	117
1600-talets andra hälft – 1700-talets början	117
Spår efter karduanberedning och skinnhantverk	119
1700-tal	122
1796-1887	122
Utvärdering av frågeställningarna	124
<i>Sammanfattning, potential och antikvarisk bedömning</i>	125
<i>Källor</i>	126

Bilaga 1. Lager

Bilaga 2. Fynd

Bilaga 3. Kritpipor (*Arne Åkerhagen*)

Bilaga 4. Benbestämningar (*Leif Jonsson*)

Bilaga 5. Miljöarkeologisk undersökning (*Karin Viklund*)

Bilaga 6. Dendrokronologisk undersökning (*Alf Bråthen*)

Bilaga 7. Kvarteret Härbäret, Konserveringsrapport
(*Carin Pettersson & Inger Nyström Godfrey*)

Inledning

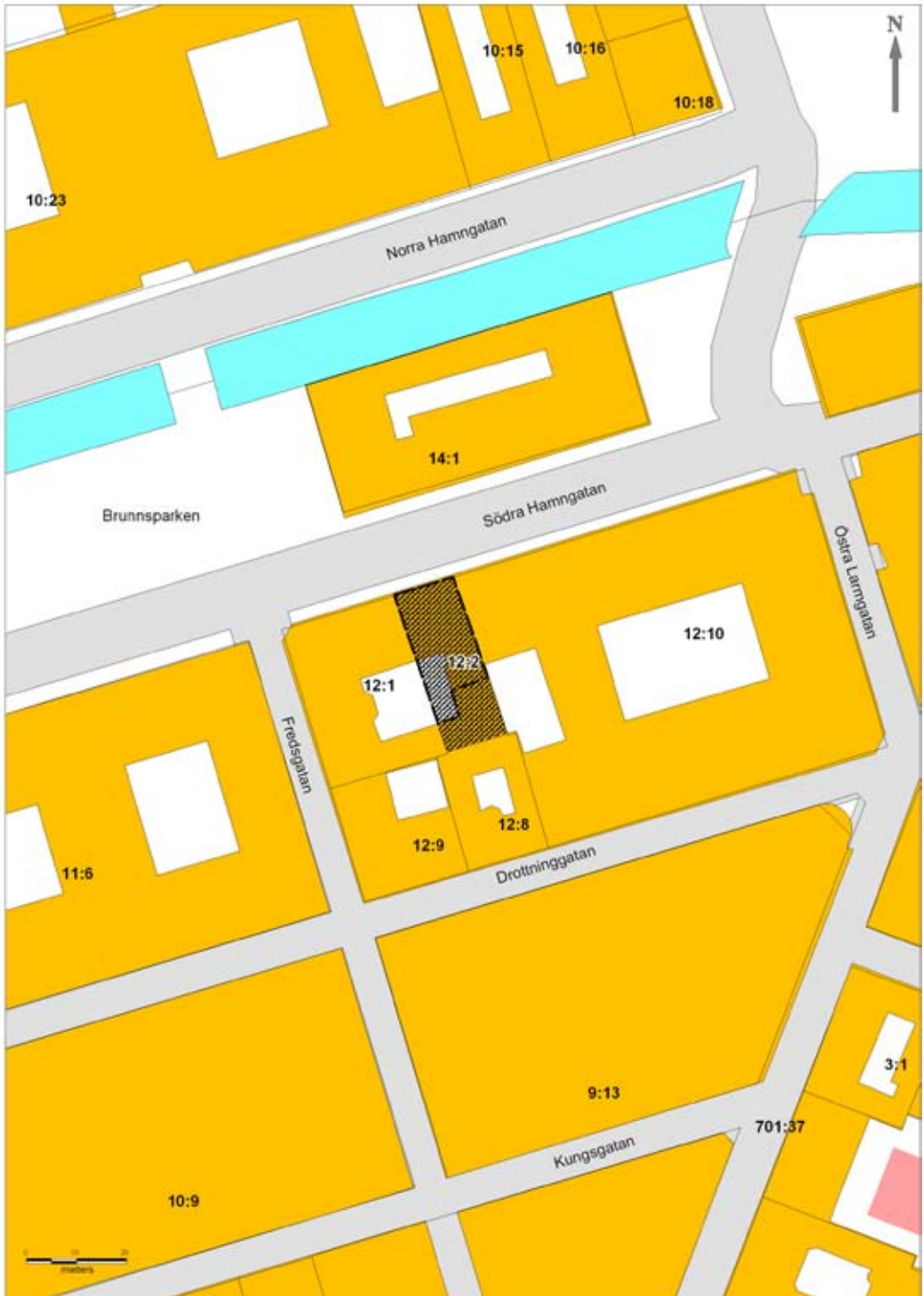
Göteborgs stad grundades i Kalmarkrigets efterdyningar där Älvsborgs lösen varit en ofattbart betungande utgift för den svenska staten. Samtidigt kom den organisation som byggdes upp i samband med lösens ihopsamlade sedan att lägga grunden för den stundande stormaktstiden. Ett led i detta var att säkra tillgången till västerhavet. Den funktionen hade tidigare Lödöse och Nya Lödöse haft och i kortare mellanspel även Älvsborgsstaden, vid foten av Älvsborg. Karl IX:s Göteborg på Hisingen, tvärs över älven från Älvsborg sett, var ett försök att bygga en befäst stad i Göta älvs mynning. Staden blev dock kortlivad. Hisingska Göteborg fick stadsprivilegier 1607 men brändes redan 1611 ner av danskarna under Kalmarkriget. Även Gustav II Adolf insåg vikten av en befäst stad och grundläggandet av nuvarande Göteborg börjar 1619. Staden får stadsprivilegier 1621. Göteborgs befästningar i kombination med skansarna Lejonet och Kronan, samt Nya Älvsborg som lås längre ut i älvmynningen, visade sig framöver vara ett oöverträffligt försvar. Göteborg blev aldrig intaget.

Handelsstaden Göteborg kunde härmed utvecklas utan större hinder. Fördelarna var flera. En var läget vilket gjorde staden attraktiv kommunikationsmässigt. Skattefördelar medförde även att ett flertal utländska handelsmän bosatte sig i den nyanlagda staden. Framförallt holländare och tyskar, vilka hade haft handelsförbindelser redan under medeltid och framåt, men även skottar och engelsmän bosatte sig i staden.

De stora exportvarorna var järn och skinn. Skinnen bereddes och förädlades inne i staden Göteborg. Det var ett så viktigt hantverk att skinnberedarna hade egna gillen, bland annat karduanberedarna (vitgarvare som tillverkade fint vegetabilgarvat läder; se kapitel *Skinnberedare under 1600-talet*) och sadelmakarna. Den aktuella undersökningen berör en tomt i kv. Härbärgat, bebodd av skinnberedare under 1600-talets andra hälft.

Bakgrund

I augusti 2008 utförde Rio Kulturkooperativ en slutundersökning av fastigheten "Inom Vallgraven 12:2" vilken är en del av fornlämning 216 i Göteborg stad (figur 1 och 2). Fornlämningen består av äldre stadslager från

Figur 1. Del av Göteborgs innerstad med den undersökta fastigheten skrafferad. Aktuell undersökningsområde markerat med streckad linje.

Figur 2. Översikt över Södra Hamngatan mot öster med undersökt yta till höger i bild.

staden Göteborg. Utgrävningen utfördes av fyra arkeologer varav en osteologisk specialist. Det hus som revs strax före undersökningen var föremål för en anlagd brand i ett försök till försäkringsbedrägeri. Huset bedömdes vara utom räddning och rivning godkändes. Rivningen utfördes sommaren 2007. Vid utgrävningens början var fastigheten en rivningstomt (figur 3).

Tidigare grävningar i Göteborg

Under de senaste 35 åren har ett flertal fastigheter i Göteborgs innerstad undersökts arkeologiskt. Däremot har få arkeologiska undersökningar genomförts i stadsdelen söder om Stora Hamnkanalen och öster om den nu igenfyllda Östra Hamnkanalen. Den största undersökningen är den som gjordes inför uppförandet av Hotell Sheraton. Här dokumenterades delar av den gamla stadsmurens grundläggning (Lorentzson 1986). I övrigt har bara mindre schaktövervakningar gjorts i denna stadsdel.

Tvårs över Stora Hamnkanalen utfördes 1984 en arkeologisk undersökning av fyra tomter i västra delen av kv. Kronobageriet, belägna mellan Norra Hamngatan och Köpmansgatan (Kihlberg 1988, Söderlund 1988). Här påträffades husgrunder, avfallsbingar och spår av ett förmodat glasmästeri. Sommaren 2007 undersökte Göteborgs Stadsmuseum en tomt belägen i kvarterets östligaste del. Här påträffades en husgrund och kulturlager från 1600- och tidigt 1700-tal.

Större utgrävningar under 1970- och 80-talet i staden är även Gumperts hörne, kv. Polismästaren, kv. Enigheten, kv. Kommerserådet, kv. Frimuraren, och kv. Traktören, (Jönsson & Kihlberg 1982, Jönsson m.fl. 1985,

Figur 3. Undersökningsområdet innan avbaning mot norr med Palace-huset i bakgrunden. På bild från vänster: Tom Wennberg, Petra Rudd, Thomas Johansson och Diana Stenborg.

Lorentzson 1980, 1985 och 1985). Vid de nämnda utgrävningarna förekom välbevarade lämningar från 1600- och 1700-talen.

Under senare år har även några mindre undersökningar genomförts av Göteborgs Stadsmuseum, inom kvarteren Snusmalaren, Lilla Bommen, Borgaren och Domprostén. Dessa har gett mindre, men betydelsefulla resultat. Utgrävningarna är dock ännu inte avrapporterade.

Förundersökningen

Förundersökningen genomfördes 2007 med sammanlagt 10 stycken sökschakt (Sandin & Wennberg 2008). Vid undersökningen konstaterades murar och kulturlager från framförallt 1600-talet och 1700-talets första hälft. De äldre murarna påvisade minst två olika etableringsfaser. Kulturlagren uppvisade ett mångfacetterat fyndmaterial och härrörde främst från byggnader (tegel, kakel och fönsterglas), hushåll (keramik och glas) samt kosthållning (ben, mollusker och makrofossil). Fynd av remmare, passglas, fajans och kritpipor visade en stor andel importvaror. Frånvaron av porslin indikerade att de påträffade lämningarna till övervägande del är äldre än 1730-tal, då ostindiskt porslin började importeras i stora mängder.

Syfte och frågeställningar

Det övergripande syftet med undersökningen var att skapa meningsfull kunskap av relevans för såväl myndigheter som forskning och allmänhet,

samt att bidra till den långsiktiga regionala kunskapsuppbyggnaden. Kunskapspotentialen bedömdes som hög. Det faktum att inga större utgrävningar tidigare genomförts i den aktuella stadsdelen ökade det förmodade vetenskapliga värdet ytterligare.

Syftet var att öka kunskapen om det urbana landskapet med hänsyn till sociala strukturer och förhållanden samt kontaktnät inom och utom staden under Göteborgs första 200 år. De skriftliga källorna antyder att tomten bebotts av skinnberedare under 1600-talet och köpmän under 1700-talet. Undersökningen förväntades ge goda möjligheter att utreda hur livet vid Stora Hamnkanalen förändrats under dessa århundraden.

Syftet med utgrävningen var även att studera staden och dess invånare i ett underifrånperspektiv. Detta perspektiv är ofta svårt att nå i den historiska forskningen. Intentionen var att spåra den del av befolkningen som är osynlig i det skriftliga källmaterialet.

Frågeställningar:

1. När etablerar man sig på den aktuella tomten och kan vi spåra fler faser än den övergripande hantverks- och köpmannafasen?
2. Inom vilken del av tomten bedrevs skinnhantverk och vilka råvaror använde man sig av?
3. Vilka aktiviteter ägde rum på tomten under 1600-talet utöver de som kan knytas till skinnberedning? Var finns den "osynliga" befolkningen? Hur skiljer sig levnadsstandard och miljö mellan 1600-talets hantverkare och 1700-talets köpmän?
4. Hur använde man innergården? Hur skiljer sig ben och makrofossil under nämnda tidsperioder?
5. Hur ser fastighetens kontaktnät inom staden och omgivande landsbygd ut och hur skiljer sig dessa över tid? Går det att se exempel på stadens nationellt skiftande inbyggares internationella nätverk? Är de kopplade till härkomstland?

Metod

Undersökningen genomfördes med traditionella utgrävningsmetoder. Detta innebar digital inmätning med totalstation, handritning av profiler och fotodokumentation. Lämningen grävdes ut lagervis i singelkontext. Inledningsvis banades de yngre rivningsmassorna med maskin. Avbaningen följdes av lagervis handgrävning av de äldre lagren vilket kompletterades med

maskingrävning. I lagren vattensållades mindre enheter för att bland annat identifiera mindre ben i det osteologiska materialet. Maskstorleken i sållet var 3 mm. Fyndmaterialet är framförallt kopplat till lager och grävenheter. I mindre kontexter vattensållades hela lager. För metallsökning användes metalldetektor.

Två gropar påträffades vid undersökningen. Nedgrävningskanten och lager i gropen skiljs inte uttryckligen utan beskrivs under respektive företeelse. Nedgrävningskanter har inte numrerats i rapporten. Det finns även två företeelser som är benämnda L231. Detta är ett marklager och en djupare grop. De är benämnda *L231 – Innergård, kulturlager* och *L231 gropen* och är två skilda kontexter. De är dock tolkade att vara samtida.

Nedan följer hur frågeställningarna var tänkta att besvaras:

1. Genom dokumentation och datering av identifierade lager och konstruktioner upprättades en lokal kronologi. Dateringsunderlag var i första hand dendrokronologi, mynt och kritpipor och i andra hand keramik och andra artefakter samt stratigrafiska relationer.
2. Anläggningar och byggnader samt område med specifikt avfall kan visa hur skinnhantverket var ordnat på tomten. Den osteologiska analysen i kombination med vattensällning var här en mycket viktig metod för att utreda vilka typer av hudar man berett. Man kunde exempelvis förvänta sig rovdjursklor och mellanfotsben som ofta sitter kvar i skinnnet.
3. Kvantitativa och kvalitativa analyser av exempelvis redskap, keramik, glas, kritpipor och ben i relation till konstruktioner och tidigare utförda grävningar i staden kan visa på vilka samhällsklasser och yrkesgrupper som disponerat den aktuella tomten. Aktiviteter och befolkning under 1600-talet kan diskuteras med utgångspunkt av fyndmaterialet och hur det skiljer sig över tid.
4. För att studera miljön på innergården under 1600- och 1700-talen i det aktuella kvarteret har makrofossil och det osteologiska materialet analyserats. Förekomst av vittrade eller hundgnagda ben indikerar exempelvis att man hade hundar eller att hundar sprang fritt och fungerade som renhållare. Mus- och råttgnag, och rester av djuren själva finns i lagren. Höns, gäss och kalkon kan vara exempel på de enskilda hushållens egna djurbestånd, speciellt ben av ungdjur som kan tyda på slakt, kan vara en sådan indikator. Det makrobotaniska materialet visar vilka växter man fört in på tomten och vilken flora som växt på innergården.

5. Kontaktnäten kan studeras genom analyser av fyndmaterialet. Det animaliska inslagen av nöt, får och svin i kosten kom till allra största delen från införsel från stadens närområde. Köns- och slaktåldersfördelningar kan visa på varierande tillförsel under året. Havsfisk och marina mollusker kan ha nära eller avlägsnare ursprung. Kritpipor och fajans visar till exempel på import från Holland och England.

För att säkerställa bedömningarna av framgrävda lämningar och fyndmaterial anlätades Mona Lorentzson på Göteborgs Stadsmuseum som referensperson. Hennes samlade kunskap var viktig under tolkningsprocessen av de lämningar och fyndmaterial som framkom på den aktuella fastigheten. Härmed uppnåddes en vetenskaplig kontinuitet från 70- och 80-talens stora exploateringsgrävningar fram till idag.

Härutöver anlätades konsulter för olika naturvetenskapliga analyser. Följande analyser utfördes:

En grundläggande genomgång av daterbara kritpipor utfördes av Arne Åkerhagen (bilaga 3).

Osteologi: Bedömningarna gjordes för att få en uppfattning om frekvenser och bevaringsgrad hos olika grupper av ryggradsdjur i olika typer av lager. Vattensållning användes för representativa enheter från varje lagertyp och typ av kontext. Leif Jonsson utförde analysen och bestämningsarbetet (bilaga 4).

Makrofossil: Denna analys syftade till att utreda kosthållning samt miljö på innergården över tid. Karin Viklund på MAL utförde analysen (bilaga 5).

Dendrokronologisk datering: Ett ovärderligt dateringsinstrument i historisk arkeologi är dendrokronologisk datering. För denna analys anlätades Alf Bråthen (bilaga 6).

Konservering av utvalt material utfördes av Studio Västsvensk Konservering (bilaga 7).

Pedagogisk verksamhet (Petra Rudd)

I linje med länsstyrelsens förfrågningsunderlag och undersökningsplanen satsades på en bred och varierad publik verksamhet vid slutundersökningen av kv. Härbärgen. Den berörda tomtens läge vid Brunnsparken i centrala Göteborg gav både stora möjligheter samt ställde oss inför nya frågeställningar på hur man kan nå ut till den delen av allmänheten vi vanligtvis inte möter på arkeologiska undersökningar.

Förmedlingen utfördes i huvudsak genom visningar av utgrävningen för allmänheten samt riktade föredrag, främst till myndighetspersoner och fastighetsägare i Göteborg. Syftet var att förmedla resultaten från själva ut-

grävningen och att ge en fördjupad kunskap om 1600- och 1700-talets Göteborg. Resultaten av undersökningen redovisades även löpande på hemsidan.

Inledningsvis var visningarna planerade till lunchtid och kvällar, fyra gånger i veckan, för att nå en så bred publik som möjligt till. Tidigt visade det sig dock att de passerande oftast inte hade tid att stanna på en hel visning. Arbetet lades då om och vid fyra tillfällen i veckan öppnades de stora portarna till området. En arkeolog placerades vid ingången för att kunna svara på frågor samt berätta om det pågående arbetet. Visningarna besöktes av cirka 100 personer, varav cirka 10 återkom vid ett flertal tillfällen.

Utgrävningen omnämndes flitigt i lokal media. Göteborgs Posten, Metro och GT hade sammanlagt fem artiklar. Reportage gjordes även av TV4 och GP TV samt mindre inslag på Sveriges Radio och Mix Megapol.

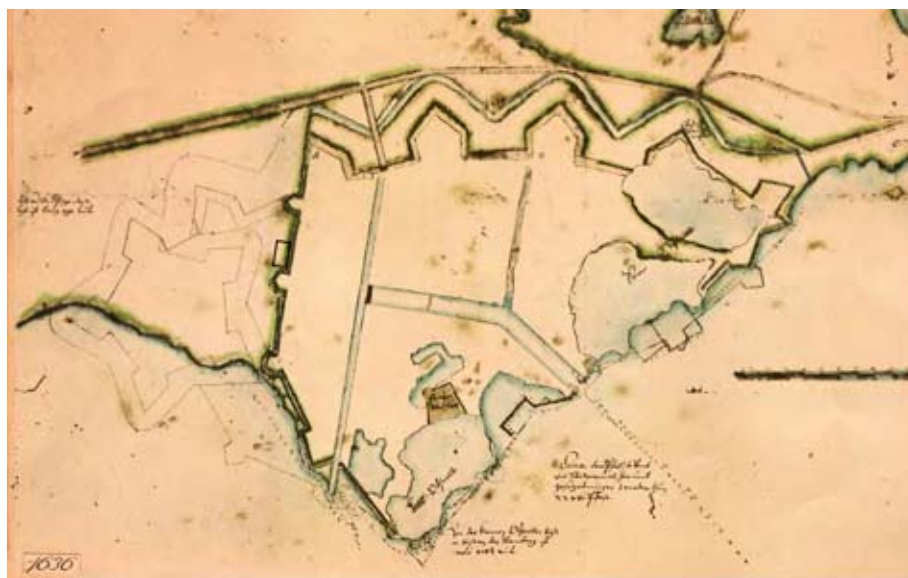
Sammanfattningsvis har media och allmänhet visat stort intresse för grävningen. Anledningen är troligtvis en kombination av det centrala läget och göteborgarnas stora intresse för lokalhistoria.

Göteborgs stad och dess struktur

Göteborg anlades 1619 på initiativ av Gustav II Adolf, och fick sina stadsprivilegier 1621. Stora delar av Nya Lödöses befolkning flyttades då till den ny-anlagda staden, som liksom sina föregångare kom att fungera som det svenska rikets port mot Västerhavet och den nordvästeuropeiska marknaden. Det område som staden anlades på bestod av vattensjuka ängar. Endast invid bergen Stora Otterhällan och nuvarande Kvarnberget fanns torrare mark.

Stadsplanen lades ut efter holländska förebilder med rätvinkligt gatunät och hamnkanaler. Man hade ursprungligen tänkt uppföra ett citadell i öster men dessa planer övergavs, och staden byggdes under 1640-talet ut till sin typiska form, närmast halvt hjärtformad (figur 4 och 5). Kvarteren innanför vallgraven i dagens Göteborg överensstämmer i stort sett med planen från 1644.

Befästningarna bestod ursprungligen av en grund vallgrav med låga jordvallar bakom. Under 1640-talet fördjupades vallgraven och vallarna blev

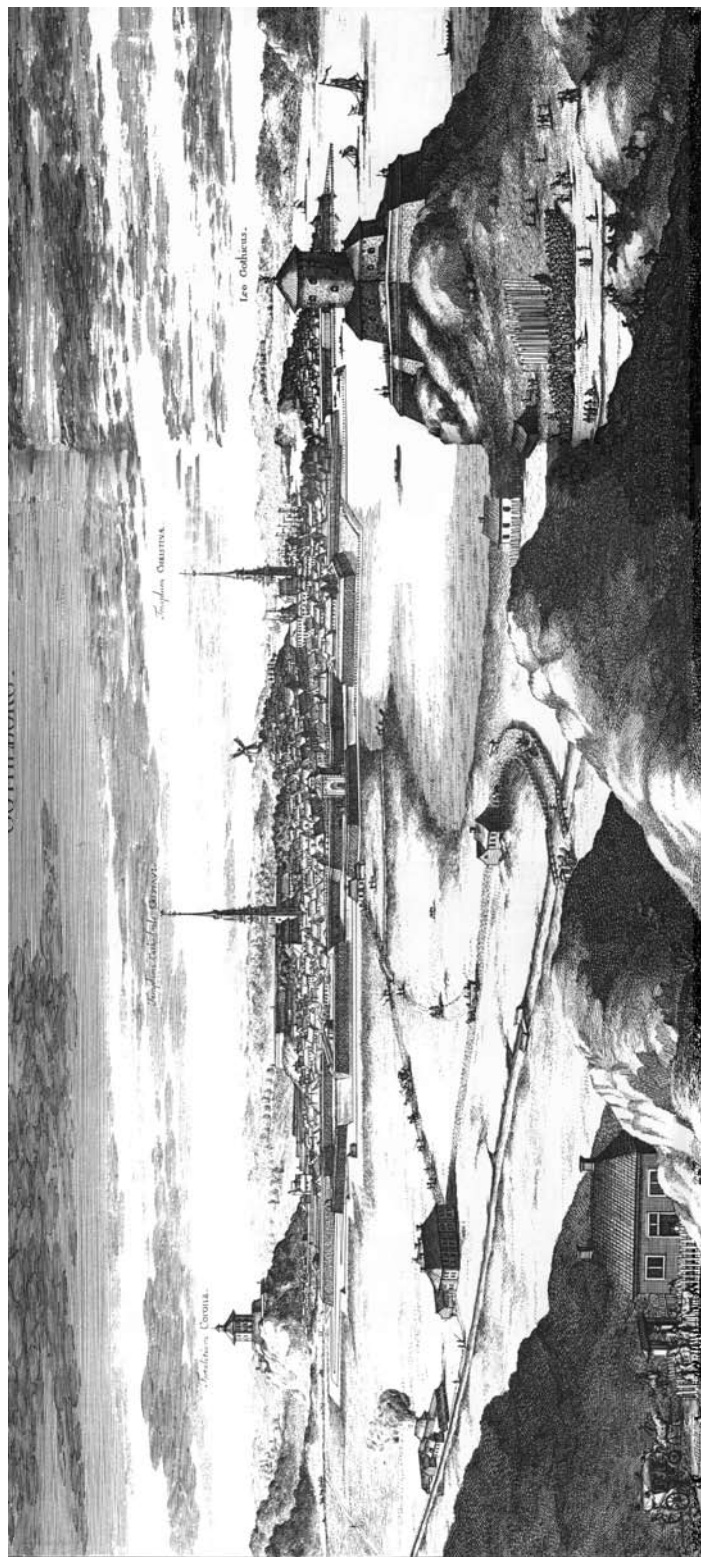
Figur 4. Utsnitt ur karta över Göteborg från 1636 med platsen för kv. Härbärg 5:8 markerat med en rektangel. Kartan är benämnd "Gothenburghs Planta. Som det är 1636".

Figur 5. Planritning över Göteborg från 1644 av Kiettil Claesson Felterus med platsen för kv. Härbärgat 5:8 markerat. Kartan visar hur staden var tänkt att byggas ut, framförallt med avseende på dess östra del. Detta blev också genomfört.

Figur 6. Planritning från 1690 med platsen för kv. Härbärgat 5:8 markerat. Planritningen visar Erik Dahlberghs förslag hur stadens befästningar skulle moderniseras. Ett projekt som genomfördes men som blev färdigt först långt in på 1700-talet.

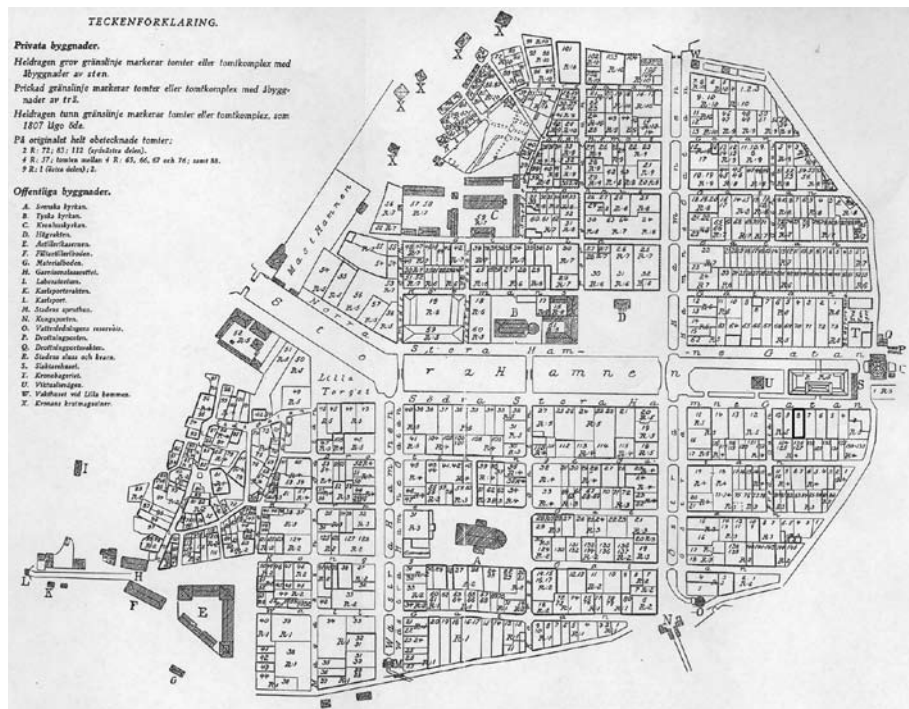
Figur 7. Kopparstick över Göteborg i Suecia et Hodierna gjord under 1690-talet men förlagan till motivet är troligen gjort tidigare. Vyn är un-
gefär från nuvarande Redbergsplatsen mot väster med Drottningporten centralt i bild. Bebyggelsen till vänster om porten ingår i den stadsdel
där den aktuella undersökningen är gjord.

Figur 8. Karta över Göteborg från 1754 vilken bland annat visar stenhushusbebyggelsen. Det finns inte ett enda stenhushus i hela den sydöstra stadsdelen under denna tid.

högre. Under slutet av 1600-talet upprättade Erik Dahlbergh en plan för en total ombyggnad av befästningarna (figur 6). Detta innebar en modernisering influerad av den franska och holländska befästningsskolan. Vallarna ersattes av upp till sju meter höga murar och bastioner med inböjda flanker, vilka kompletterades med vallar utanför vallgraven (figur 7). Projektet slutfördes en bit in på 1700-talet. Efter år av förfall beslutades 1806 att befästningarna skulle raseras, vilket också genomfördes. Ett arbete som pågick ända fram till 1860-talet.

Bebyggelsen före 1800-talet bestod i huvudsak av trähus i en eller två våningar (figur 7). Under 1600-talet var det främst offentliga byggnader som exempelvis Gustavi domkyrka och Christinae kyrka samt Kronhuset som var uppförda i tegel. Nuvarande residenset uppfördes som privatbostad av Lennart Torstensson 1648. Under 1700-talet uppfördes ett mindre antal tegelhus, främst utmed Stora Hamnkanalen (figur 8). Men staden bestod i huvudsak av en tät trähusbebyggelse under denna tid. Detta visade sig vara ödesdigert ur brandsynpunkt. Ett flertal större bränder härjade Göteborg under 1600- och 1700-talen. Under 1669 brandhärjades staden två gånger och då brann sammanlagt tre fjärdedelar av bebyggelsen ner. Förödande var

Figur 9. Tomtkarta över Göteborg från 1807 efter H. Hallberger (Baeckström 1923:fig 108). Fastigheten kv. Härberget 8:5 är markerat med tjockare svart linje.

också bränderna 1721 och 1746. Under 1792-1813 utplånades nästan hela Göteborgs trähusbebyggelse i en serie bränder. En byggnadsordning fastställdes nu vilken innebar ett totalförbud mot nya trähus innanför vallgraven.

Staden delades ursprungligen upp i fem storkvarter vilka avgränsades av hamnkanalerna (Dahl 1989:148, Dahl 2007). Första, andra och tredje kvarteret låg söder om Stora hamnen och fjärde och femte kvarteret låg norr om (figur 9). Varje storkvarter var uppdelade i mindre enheter i ett rotesystem. Under perioden 1637-1655 finns mantalslängder som visar att staden är uppdelad i 28 rotar (Dahl 1989:151). Av oklar anledning övergick man 1657 till ett system med 16 rotar. Som en följd av branden 1669 delade man 1671 upp staden i tio rotar (Dahl 1989:152). Var och en av de tio rotarna följde i stort det östvästliga gatunätet och fick namn därefter (figur 10). Varje tomt nummerades efter rote och tomt. Detta nummer har de sedan i huvudsak behållit fram i modern tid. Under 1900-talet valde man att skapa namnbeteckningar på varje kvarter, som exempelvis kv. Härberget, vilka kompletterade tio-rotarsystemet. Fastighetsbeteckningarna har idag helt moderniserats med beteckningarna *Inom Vallgraven* och *Nordstaden*, följt av ett nummer.

Historik, kv. Härbärgat 5:8

Den undersökta tomten ligger idag på fastigheten *Inom Vallgraven 12:2* med adressen Södra Hamngatan 47 (figur 1). Den har dock skiftat namn några gånger genom åren. Från 1640-talet fram till 1655 låg tomten i tredje kvarteret, 17:e roten i det så kallade 28-rotarsystemet (Dahl 1989:163f). I 16-rotarsystemet fram till 1671 var den belägen i rote 7. Under 1671 övergick man till 10-rotarsystemet och tomten har därefter fått nummer 8 i den femte roten. Den femte roten kallades även *Stora Hamngateroten*. I linje med 1900-talets beskrivande kvartersnamn blev namnet *kv. Härbärgat 5:8*. Det är under detta namn fastigheten benämns i rapporten. Om det någon-sin legat ett Härbärgat här är dock inte klarlagt.

Figur 10. Plankarta från 1815 över Göteborg vilken visar hur staden är tänkt att se ut efter befästningarnas rasering. De i texten nämnda kvarteren är inlagda på kartan.

Platsen för kv. Härbärg 5:8 låg ursprungligen precis utanför den första östra befästningsvallen (figur 4). Det är troligen först under 1640-talet, i samband med förlängningen av Stora Hamnkanalen österut, som denna del av staden blir tillgänglig för bebyggelse (figur 5). Den första kända tomtägaren är karduanstallare Matthias Plüss som finns omnämnd som ägare av tomten 1649-1658 (Dahl 2007, 5:8). Troligen är han också först med att bebygga tomten och möjligen hade han sitt karduanstallverk här.

Stora delar av Göteborg brinner ner 1669 och kv. Härbärg ligger inom det drabbade området. Troligen ligger tomten obbyggd fram till 1671 då sadelmakare Lennart Weissman bor och verkar här. Under 1690-talet omnämns sadelmakare Berndt Müller som inneboende på Gustaf Mackliers tomt (Dahl 2007, 5:8). Vi har således en tradition av sadelmakeri på platsen under 1600-talets senare del. Under 1690-talet omnämns även tomten som Gustaf Mackliers stalltomt.

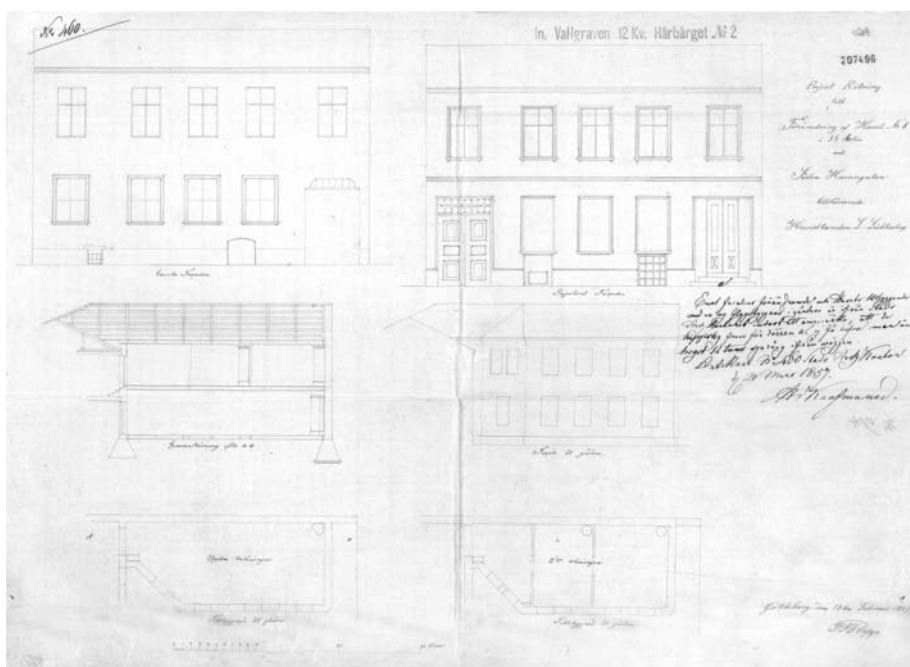
Under 1700-talet ägs tomten uteslutande av välbeställda handlare som också ofta visar sig äga ett flertal fastigheter i staden. Mycket tyder också på att det var vanligt att man hade inneboende och ägarna tycks generellt ha bott mera centralt i staden. Under 1600-talet var centrala delarna av Stora Hamnkanalen och Holländaregatan (nuvarande Drottninggatan) det område där tomterna betingade högst värde. Under 1700-talet får även Stora Hamnkanalens östra delar högre status med ett högt antal välbeställda handlare. Inget tyder på att varken tegel- eller stenhus har varit uppförda i kvarteret. Under denna tid har med all sannolikhet tomten varit

Figur 11. Blyertsteckning från 1856 med vy över Södra Hamngatan mot väster från Göta källare (GSM arkiv). Kv. Härbärg 5:8 är det andra huset från vänster.

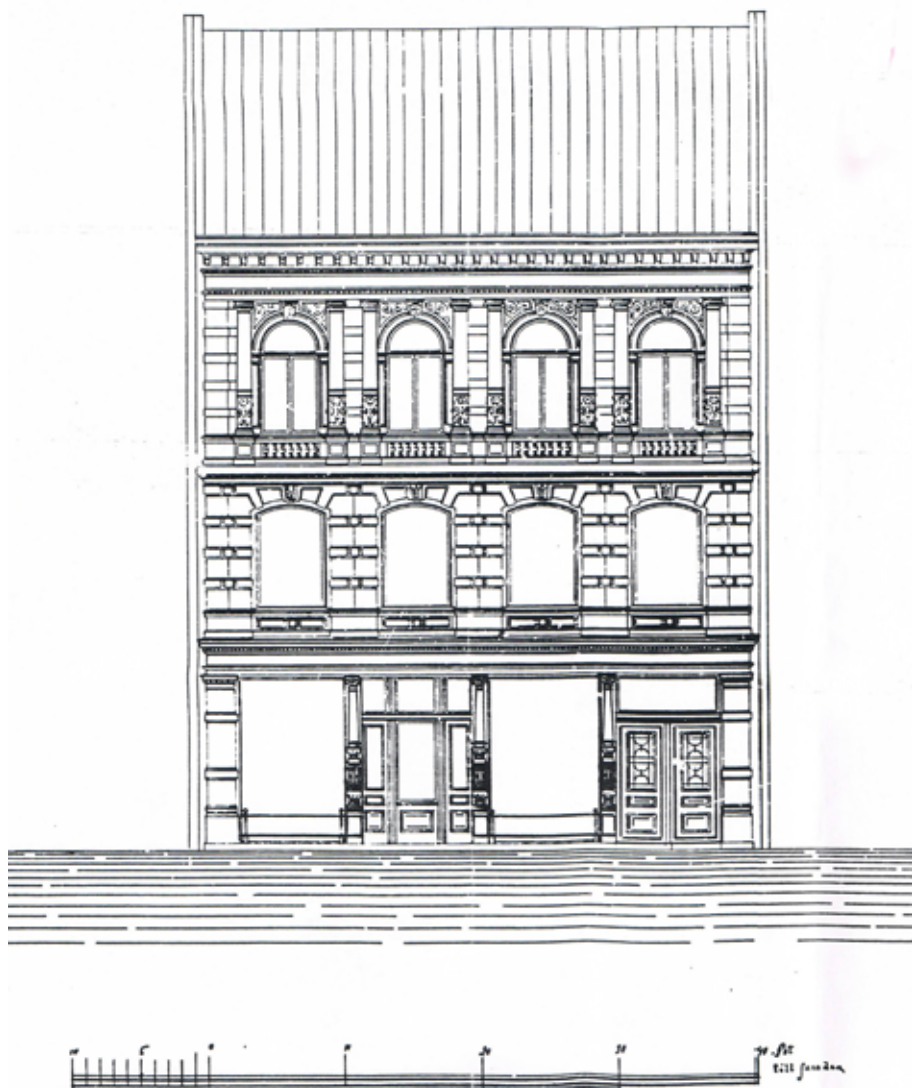

Figur 12. Fotografi av Palace-huset och Södra Hamngatan från 1800-talets andra hälft, mot öster (GSM arkiv). Ett parti av fasaden till tegelhuset från 1797 syns längst till höger i bild (jämför figur 2).

Figur 13. Del av byggnadslovhandling från 1857 vilken behandlar en utbyggnad av huset mot innergården. På ritningen finns även främre och bakre fasaden på huset uppfört 1797 (Regionarkivet, Göteborg).

Fasade mot Södra Kamngatan.

Figur 14. Del av byggnadslovshandling för huset uppfört 1887 (Regionarkivet, Göteborg).

bebyggd med trähus vilket tydligt framgår av en karta över staden från 1754 (figur 8).

Under 1792 brinner bebyggelsen på kv. Härbärg 5:8 ner i den första av den serie bränder som ödelägger Göteborgs trähusbebyggelse under sent 1700-tal och tidigt 1800-tal. När tomten säljs 1796 omnämns den som den

Figur 15. Fasaden på Kv. Härbärg 5:8 som den såg ut under slutet av 1980-talet, foto LG 1989 (ur Lönnroth 2003:142).

avbrända tomten. Kvarteren Härbärg 5 och Arkaden bildar fram tills nu ett enda kvarter (figur 5 och 6). I det stora återbyggnadsarbetet av staden anlägger man Fredsgatan vilken får sin nuvarande sträckning (figur 9 och 10).

Tomten står obebyggd fram till 1797 då ett kontrakt upprättas (se nedan), mellan säljare Johan Jacob von Holten och köpare Benjamin Lindström, att uppföra ett tvåvåningshus i "sten". Kontraktet avslöjar bland annat att det skall uppföras ett hus i tegel med källare, vilket troligen står klart under slutet av 1798. Fasaden finns bland annat avbildad på en blyertsteckning från 1856 (figur 11). Huset skymtar även på ett fotografi från 1800-talets andra hälft (figur 12). Inne på tomten uppförs även en byggnad av trä med tegeltak. Ritningar finns bevarade från en byggnadslovsansökan från 1857 (figur 13). Ritningen visar detaljerat den tidstypiska fasaden. Byggnadslovet gäller

en planerad tillbyggnad inne på gården av dåvarande ägare Lichtenberg, på innergårdens norra del vilket tydligt redovisas.

Handlingar ang fastigheten Södra Stora Hamngatan nr 8 i femte roten:

”På den å Södra Stora Hamngatan under N:o 8 uti 5:te Roten här i Staden af mig till Herr Joh: Jac von Holten försålde afbrända Tomt enligt köpebrefwet af d:n 25 Julij 1797 åtager jag mig att på berörde Tomt för Herr von Holten besörja om uppförandet af Stenhusbyggnad enligt den af Herr Capitain Leidin förledit År författade ritning: på följande sätt och mot nedanstående Conditioner och willkor:

1:mo. En underjordisk Hwalfd källare, Circa 290 Qvadrat Alnar, med nedgång så åt gatan som inåt gården, försedd med jerndörrar, och trä luckor åfwan före jorden.

2:do. Sielfwa den åfwan på källaren och efter hela Tomtens bredd, samt till diuplek lika med besagde och nu anlagde källare, jemlikt ritningen, dock med någon ändring till ett rum i förstugan så under som åfwan på, utwisade två wåhnings Huset, kommer at bestå af Fyra Rumm och förstugu uti undra wåhningen, alla med Gipsade tak, samt Ett rumm och Kiök i samma wåhning med takpaneling af bräder, och åfwen på samma ock lika sätt uti öfwra wåhningen; kommandes fyra Rum i undra och fyra Rum i den öfwra af desse wåhningar at försess med ritade Porcellains kackellungnar, sådane som till hwarje Rum passande wara kan, samt En spräcklig kackelung i undra och En dito uti öfwra wåhningen med jerndörrar och för öfwrigt fot och påstaments listor i alla Rummen, afskifte til wisterhus i kiöket samt Hyllor ock Bänck.

3:tio. Uti detta Hus uppföres En Trappa inuti förstugan till öfwra wåhningen af träd, samt En dito utan före till kiöket och upp till winden, med wäggar af korsswercke och Bräder.

4:to. På winden inrättas åt gatan mot windsgluggen En ordinair kläd-kammare, likaså En dylik mot windsgluggen åt gården. Tak- och stup-ränner blifwa på Stenhuset af swärtade Bläckplåtar.

5:to. Ned uti gården Tomten längs Efter, uppsättes En korswerksbyggnad med wäggar af bräder Tolf alnar lång och fyra och En Half alnar bred med tegeltak, twenne windsgluggar, trenne dörrar och milanwägg innuti.

6:to. För desse byggnader, som skall wara på föreskrefne sätt Complete färdige at flytta in uti, den 29 sept om sönd annars påföljande sönd Micaeli 1798, Har Herr von Holten med mig accorderat uti Ett för Alt, inbegrepet köpesumman för sielfwa Tomten, at Betala Fem Tusende Ricksdahler Ricksgäldssedlar eller då mäst gångbart myndt

efter som tiden då Betalningarne skje, hwarmed sålunda kommer at förhållas: At en 4:rde del Betalas nu genast, En 4:rde del då andra våhningen är uppförd, En 4:rde del då taket med taktegel är på Huset, och den sista eller fjerde afbetalningen, då alt med innanrede är färdigt. Dessa betalnings Poster, då de ärläggas, afskrifwas och quitteras af mig på det Contractt af lika Innehåll med detta som Herr von Holten med mig lika och gemensamt undertecknad hafwer.

7:mo. Och som Herr von Holten kommer at med mig gemensamt nyttja min Port ock Portgång så wäl som apartementet, dock det förra utan wår prejudice, har jag deremot betingat mig, at så wäl inpå Herr von Holtens gård wid påkommande trängsel, få inrymma den hos mig handlande All-mogens wagnar och Hästar, som i min gård ei kunna rymmas, som at få låta En liten uppsatt Bod för 2:ne eller trenne swinkreatur blifwa ståndandes på behaglig tid för H:r von Holten hwarwid mig tillkommer at den efter Hästarne fallande orenlighet genast borttaga låta. Blifwandes detta å ömse sidor kraftigt gjällande nu och framdeles så, at ei mera den Ene än den Andre af oss, får sälja sitt hus med andra Conditioner än at så förblifwer som nu öfwerenskommit ock stadfäst är.

8:vo. Skolandes alt hwad mig Benjamin Lindström uti detta Contractt widrörer obrottsligen Hållas ock fullgiöras, och på lika sätt å min sida af mig Joh: Jac: von Holten, som med föregående Puncter förklarar mig till alla delar nögd, hwadan ock till den ändan, så hafwa wi detta å ömse sidor in Dubblo gemensamt och egenhändigt underskrifwit och wåre Signeter undertryckt, som skiedde i

Götheborg d: 3:dje April 1797.

Joh Jac von Holten Benjamin Lindström
(Dahl 2007 5.8)

Under 1887 uppförs ett nytt hus av dåvarande ägare A. Fürstenberg Huset byggs i tre våningar, som ett bostadshus med butiker i bottenvåningen (figur 14 och 15). Fasaden uppförs i tidstypisk nystil. Huset döms ut och rivs 2007 efter att ha förstörts i en anlagd brand.

Sammanfattningsvis har vi en ursprunglig etablering under 1640-tal då det troligtvis var ett karduanstberederi här. Efter branden 1669 uppförs ett bostadshus av Lennart Weissman som även har sitt sadelmakeri här. Ännu vid 1600-talets slut omtalas sadelmakare här. Under 1700-talet innehas tomten av välbeställda handlare. Men inget talar för att något tegelhus uppförts under den här perioden. Källorna är tysta angående eventuella nybyggnationer. Möjligen är det Weissmans hus som brinner ner i branden 1792. Den avbrända tomten bebyggs åter under 1797 med ett tvåvånings tegelhus med källare. Detta ersätts 1887 av det hus som slutligen rivs 2007.

Persongalleri

Tack vare Olga Dahls grundliga forskningsarbete är uppgifterna om tomtägarna i Göteborg numera mycket tillgängliga (Dahl 2007). Nedanstående sammanställning bygger till stora delar på hennes arbete. Siffrorna efter årtalet i referenserna representerar de tomtnummer som Olga Dahl använt sig av. Sammanställningen är upplagd kronologiskt och består i huvudsak av tomtägarna till den nu undersökta tomten (figur 16). Till detta kommer även i vissa fall andra personer som bott på fastigheten eller har någon annan anknytning. Särskild vikt har lagts vid tiden från första omnämmandet 1649 fram till 1700-talets första del, vilken motsvarar den period som utgrävningen framförallt berör.

Matthias Plüss, karduanberedare och maka Catharina Plüss (1649?-1660)

Den första kända ägaren till den nu undersökta tomten var karduanberedare Matthias Plüss, även stavat Plys, Plytz, Plütz, död i januari 1658, omtalas här redan 1649-1650 i källorna (Dahl 2007, 5.8). Han är bosatt i kvarteret Göta kanals östra hörn under denna tid (Dahl 2007, 10.17). Möjligen är han även den första ägaren till tomten då tidigare stadsplaner visar att stadsvallen gick just här (figur 4). Första kända stadsplan med tomtmark inritad är från 1644 men den visar dock inte om tomten är bebyggd (figur 5). Mycket talar för att Matthias Plüss hade sitt karduanmakeri här.

Matthias Plüss kom till Göteborg från Lübeck 1640. Det var troligen karduanberedare Johan Amija som förde hit honom för att bedriva sitt karduanmakeri med tyska mästare (Dahl 2007, 5.19 och 7.39). Amija kom till Göteborg redan 1626. Han var ursprungligen från Aachen men bodde i Lübeck 1619-1626 på grund av religionsförföljelser. Mästarna "Matthias (Plütz) kardewansberedare" och "Jockum (Wendt) kardewansberedare" omtalas som anställda hos Amija 1640-1642 (Almquist 1935a:705f, Dahl 2007, 7.39). Exakt var Amijas karduanmakeri var beläget är idag ej klarlagt men mycket tyder på att det låg i nuvarande korsningen Postgatan-Tyggårdsgrändsgatan i kv. Traktören (Almquist 1935a:728). Matthias Plüss var verksam här fram till 1642 under Johan Amija.

Ägare	Yrke	Årtal	Bränder	Hustyp
Matthias Plüss	Karduansberedare	1649?-1658		Trä
maka Catharina Plüss		1658-1660		Trä
Erik Fransson (Shröder)	Köpman	1660-1669?	1669	Trä
Jacob Hartzen	Handelsman	1669?-1671		Trä
Lennart Weissman	Sadelmakare	1671-1674		Trä
maka Cristina Weissman		1675-1976/1678		Trä
Jakob Weissman	Sadelmakare	1676-1677		Trä
Conrad Braun-Johan	Packhusmästare	1678?-1691		Trä
maka Sara Carlberg		1691-1696		Trä
Gustaf Macklier	Överste	1696-1701		Trä
Berendt Müller	Sadelmakare (inneboende)	-1696		Trä
Åke Håkansson	Fortifikationsbokhållare	1702-1715		Trä
Petter von Utfall	Kapten/kommendör	1715-1745		Trä
Anders Barthengren	Handelsman	1745-1771?		Trä
Anna Sophia von Matern	Överstinna	1771-1796?	1792	Tegel
Benjamin Lindström	Handelsman	1796-1797		Tegel
Johan Jacob von Holten	Tolagsbokhållare	1797-1801		Tegel
Johan Christoffer Bauck	Handelsman	1801-1805		Tegel
J. C. Wewetzer	Handelsman	1805		Tegel
Johan Govert Indebetou	Stadsfiskal	1812		Tegel
Ludvig Lichtenberg	Handelsman	1845		Tegel
A. Fürstenberg	Handelsman	1887		Tegel
		rivet 2006		

Figur 16. Lista över tomtägare av kv. Härbäret 5:8.

Matthias Plüss bodde i kv. Göta Kanal. Hans maka hette Catharina, född 1599 död 16/8 1677, och möjligen kom han till gården i kv. Göta Kanal just för att gifta sig. Vid tiden för giftermålet står en Karin Christiers som ägare av denna tomt, och möjligen är det samma person, det vill säga Plüss maka. Hon benämndes även "die alte plünche" (Berg u.å.). De fick flera barn, varav Susanna, Margareta och Christian, är kända vid namn. Christian Plüss blev en framgångsrik handelsman och handlade bland annat med karduansläder och salt. Han kom att göra en hel del avtryck i de historiska källorna. Bland annat ägde han kvarnen på kvarnberget där han bland annat malde malt utan tillstånd (Dahl 2007, 10.17). Matthias Plüss begravdes den 24 januari 1658, troligtvis vid Tyska kyrkan. (Dahl 2007 5.18, 5.66 och 10.17).

En liten anekdot som berör Matthias Plüss visar att staden beboddes av människor och inte av tomter.

Matthias Plüss hade, till kämnärsrätten den 5 juli 1643, inkallat vittnena skräddare Henrik Blomdahl samt karduanmakaregesäl-lerna Henrik Nötebom och Greger Kugel. Den 17 juni hade hans hund sprungit ut på gatan och över bron och strax därefter kom den hem igen. Då var "rompan honom afhuggen och hans hals med sådant garn, som Matthias Plüss till sitt handtverk brukar, bunden honom till spot och förtret". De tre vittnena hävdade "enhälleli-gen", att dådet hade utförts av Hans Longeclaes, ty de hade hört honom berömma sig därav. Hunden hade sedan den sluppit lös ur sitt band kommit inlöpandes i Hans Longeclaes husbondes gård. Hans Longeclaes förklarade, att vittnesbörden var alldeles osanna. Ett par dagar därefter berättade Nils Höök, att han hade hört Hans Longeclaes säga apropå episoden med Matthis karduanberedares hund och sitt berömmande "med egin mund af gärningen tå han aff Henric Blomdahl tillfrågat wardt, om han icke sådane ord sagt, som Henric Blomdahl inför rätten betygade: Ja, kan wäl skee iagh hafwer så sagt, men iag trodde icke tu skulle wara en så lättfärdig Beslickare". Claes Johansson hade hört Henric Blomdahl säga "tu skall bewisa migh wara en förrädare". Bengt Esbiörnsson hade hört sägas av "enthera" till Henric: "tu kom hit som en förrädare". Hans Longeclaes betecknades som "trotsig och motvillig" och dömdes den 19.7.1643 till 3 mark penningböter. (Dahl 2007, 10.17).

Erik Fransson Schröder, handelsman (1660-1669?)

Erik Fransson köpte kv. Härbärgen 5:8 av Matthias Plüss änka den 21 augusti 1660 för endast 3 riksdaler (Dahl 2007, 5.8). Samme Erik Fransson köpte 1661 en tomt tvärs över Stora Hamnkanalen av doktor Magirius, på vilken han senare skulle uppföra ett tegelhus, något som under denna tid var mycket ovanligt (Dahl 2007, 5.66). Om Erik Fransson bodde på kv. Härbärgen 5:8 är oklart men kanske residerade han här under tiden stenhuset vid Norra Hamngatan uppfördes. Den 25 april 1667 klagar han dock i över-rätten på att Anders Mörck hade byggt fem kvarter in på hans tomt. Erik Fransson Schröder tillhörde utan tvekan stadens övre skikt vilket till exem-pel visar sig genom att han vid ett flertal tillfällen representerade stadens borgerskap, bland annat vid riksdagen 1672 (Dahl 2007, 5.66, Almquist 1935a:432). Han var handelsman till yrket och exempelvis omnämnd som en större järnexportör 1650 (Dahlhede 2001:348).

Erik Fransson Schröder kom från en förmögen släkt (Dahl 2007, 5.66). Släkten var spridd över hela Västsverige och hade betydelse för Göteborgs äldsta handelshistoria. Erik Fransson var född i Lidköping den 28 oktober

1622 och avled i Göteborg den 9 augusti 1679 (Dahl 2007, 5.66). När han flyttade till Göteborg är oklart men 1648 omtalas han i Göteborgs mantalslängder. Han gifte sig i Göteborg den 24 november 1650 med Sofia Jöransdotter, född i Helsingborg den 8 mars 1628, död i Göteborg 30 mars 1689. Hon var dotter till rådman Jöran Henricsson, född i Skottland och Martha Bertilsdotter, född i Helsingör. Erik och Sofia fick minst nio barn tillsammans.

Jacob Hartzen, handelsman (1669?-1671)

Jacob Hartzen (Hertzen) verkar ha ägt kv. Härbärg 5:8 en kort period efter Göteborgs första stora brand 1669 (Dahl 2007, 5.8). Han köpte den av Erik Fransson Schröder, möjligen i efterdyningarna av denna brand. Han verkar inte själv ha bott där och möjligen bebyggdes den inte ens under denna tid. Jacob Hartzen var ursprungligen född i Amsterdam men bodde även under en period i Lidköping där han förmodligen redan bekantat sig med Erik Fransson Schröder (Fröding 1908:340, Almquist 1935a:776, Dahl 2007, 5.17).

Han flyttade till Göteborg under 1650-talet och bodde kvar fram till sin död 1675. Han blev under denna tid en framstående handelsman i staden och ägde både tomter och skepp. David Amija och Jacob Hartzen ägde vid början av 1660-talet en karduanmanufaktur på fyra tomter, vilka de 1662 avstod till kronan med tillhörande byggnader för utvidgning av Kronhusområdet (Almquist 1935a:728). Hartzen står som redare till minst fem skepp under 1660-talet med vilka han bland annat exporterade master, stångjärn och karduanläder (Dalhede 2001:272f, 324). Han blir under sin tid i Göteborg adlad von Hertzen.

Lennart Weissman sadelmakare, maka Christina Hansdotter, sonen Jacob Weissman Sadelmakare (1671-1678)

Lennart (Leonard, Lenhard, Leonhard, Linart, Linnart, Linner) Weissman (Weisman, Wissman) sadelmakare köpte tomten av Jacob Hertzen 1671 (Dahl 2007, 5.8 och 5.17). Möjligen går Lennart Weissman även under efternamnet Tönnesson (Dahl 2007, 5.71). Han bodde redan 1643 i området, troligen vid Holländaregatan. Lennart Weissman flyttade sedan runt till ett antal adresser i Göteborg innan han slutligen hamnade på kv. Härbärg 5:8. Förutom sadelmakare kallade han sig även vagnsmakare (Nilsson 1946:139). Almquist nämner att vid 1660-talets mitt fanns det bara en sadelmakare i hela Göteborg och det var just denne Lennart Weissman (1935a:689).

Lennart Weissman var gift med Christina Hansdotter och de fick minst två söner och tre döttrar (Dahl 2007, 5.8). Han var medlem i den tyska församlingen och var diaconus vid Tyska kyrkan (Nilsson 1946:139). Det

nämns inte i källorna, men med stor sannolikhet har han invandrat från tyskt område. Lennart dog påskdagen den 4 april 1675 efter en långvarig sjukdom, 61 år gammal. I detta sammanhang omtalas han som mästare (Dahl 2007, 4.112). Hans änka Christina Hansdotter avled den 10 januari 1676, 67 år gammal.

Sonen Jacob Weissman (Wissman) ärver gården efter sin mor och fortsätter troligen med sadelmakeriet. Redan den 6 december 1677 avlider han dock, endast 28 år gammal. Det har således legat ett sadelmakeri på tomten mellan 1671-1677.

Den 21 januari 1678 anhöll sadelmakare Jacob Weissmans änka om värderingsmän för hans efterlämnade hus och gård på "Stora Hamnen östan för lille hamnen belägen" (Dahl 2007, 5.8).

Conrad Braun-Johan, packhusmästare och Sara Carlberg (1678?-1696)

Av allt att döma köper Conrad (Cordt, Cort) Braun-Johan tomten 1678, vilken han troligen äger fram till sin död 1691, 54 år gammal (Dahl 2007, 5.8). Conrad Braun-Johan gifte sig 1665 med Sara Carlberg, Karlstads borgmästare Johan Börgeßsons dotter (Dalhede 2001:393, Dahl 2007, 5.38). En bror till henne var biskop Johannes Carlberg och brorsöner var de sedermera omtalade stadsingenjörerna Johan Eberhard Carlberg och Bengt Wilhelm Carlberg. Conrad Braun-Johan, var bland annat handelsman, inspektor och packhusmästare. Under 1690-talet var han med och grundade en klädesmanufaktur kallad Coopmans klädesfabrik (Dahl 2007, 5.23 och 4.21). Han omnämns även som delägare i skeppslaster och handlade med stångjärn (Almquist 1935a:602, Dahl 2007, 5.38). Han tillhörde således stadens övre skikt. De flesta av makarnas tretton barn avled före Conrad Braun-Johan. Året före sin död blir han adlad "von Braunjohan till Partilled".

Conrad Braun-Johan hade tidigare bott på södra sidan av Stora Hamnen, mitt emot Tyska kyrkan (Dahl 2007, 5.38). Där hade han efter branden 1669 byggt ett "stenhus", det vill säga ett hus av tegel. Under 1678 var hans ekonomi hårt ansträngd. Under 1679 tycks detta ha vänt, i november köper han Partille gård.

Huruvida Conrad Braun-Johan och Sara Carlberg verkligen bott på kv. Härbärgets 5:8 är oklart. Mer troligt är dock att de bodde vid den ovan nämnda tomten vid Stora Hamnen. Detta innebär att den aktuella gården vid denna tid antingen var obebodd, uthyrd eller för en specifik verksamhet. Möjligen bor den nedan beskrivna sadelmakare Berendt Müller här redan under tidigt 1690-tal.

Gustaf Macklier, överste och kommandant (1696-1701)

Sara Carlberg gifte om sig med överste Gustaf Macklier (MacLean, Mackeler), som övertog gården vid Stora Hamnen, vilken tillräknas honom i tomtöreslängden från 1696 (Dahl 2007, 5.38). Troligtvis blir Gustaf Macklier då även officiell ägare till kv. Härbärg 5:8. Under denna tid omnämns tomten som Gustaf Mackliers stallgård. Det tyder på att det var här paret hade sina hästar. Från 1696 omnämns sadelmakare Berendt Müller sadelmakare som boende på tomten.

Mackliers släkt hade ett skotskt ursprung. Gustaf var son till en Hans Macklier, tidigare MacLean, skotsk adelsman med Göteborgskt burskap redan 1629 (Dahl 2007, 5.60). Hans Macklier var ursprungligen sjöfficer men kom i Göteborg att bli en framgångsrik handelsman och var till exempel 1646 den högst beskattade i staden.

Gustaf föddes 1641 och blev barnlös. Gustaf var, liksom sin far, officer och avancerade slutligen till överste och kommandant. Han blev även adlad och omnämns som baron (Dahl 2007, 5.53). Under denna tid innehade paret Macklier även Gamlestadens landeri (Almquist 1935b:197). Båda makarna dog 1701 och begravdes med bara några veckors mellanrum (Dahl 2007, 5.38).

Berendt Müller, sadelmakare, inneboende (1696)

Under tiden kv. Härbärg 5:8 ägdes av Gustaf Macklier bodde och verkade Berendt Müller sadelmakare här. Han omnämns 1696 men det är osäkert under vilka år han för övrigt var verksam på denna tomt (Dahl 2007, 5.8). Vi vet dock att han köpte en tomt på Kyrkogatan 1709, där han också avled 1716. Berendt gifte sig 1684 med Britta Gertzen, dotter till Hillika Stidden vars far varit framgångsrik borgare både i Nya Lödöse och i Göteborg (Dahl 2007, 5.15). Britta dog 1701 varmed Berendt gifte om sig med pigan Ingeborg Olsdotter (Dahl 2007, 3.64). Hur många barn Berendt Müller hade är oklart men Ellika, Berendt och Maria Magdalena står omnämnda.

Berendt var sadelmakare, vilket han omnämns som redan 1685, och senare även mästare (Dahl 2007, 6.14 och 1.16). Han var med och undertecknade ett dokument till Stockholms sadelmakargille angående en inflyttande mästare 1708 (Nilsson 1946:143). Att det fanns inre konflikter inom sadelmakarna i Göteborg är tydligt då Berendt Müller 1712 erhöll tillstånd att få kvarstå i Stockholms sadelmakargille, trots att det då hade bildats ett självständigt gille i staden. Han kunde inte dra jämt med Göteborgs ledande sadelmakaremästare Matthias Beckberg, Johan Ström och Hans Jacob Halbmeijer (Almquist 1935b:399, Dahl 2007, 3.64).

Åke Håkansson, fortifikationsbokhållare (1702-1715)

Efter Gustaf Mackliers död sålde Sara Carlbergs arvingar gården för 200 daler silvermynt till fortifikationsbokhållaren Åke Håkansson (Dahl 2007, 5.8). Han ägde redan den direkt öster om belägna gården, vilken han köpt redan på 1670-talet. År 1696 köper han även tomten väster om till sin svärmöder, änkan Agneta Olofsdotter (Dahl 2007, 5.9). Under 1700-talets första år blir detta således ett område dominerat av Åke Håkansson. Under denna tid finns det inga uppteckningar om något hantverk på tomten.

Åke Håkansson var delägare i ett klädesmanufaktur vid Mölndalsån och landeriet Kristinedal (Dahl 2007, 10.11). Vid mitten av 1690-talet hade han planer att med Stockholmsläkaren och botanikern Olaus Bromelius, anlägga en botanisk trädgård på bastionen Gustavus Rex (Almquist 1935b:111, Dahl 2007, 5.11). Under 1700-talets första år är han en förhållandevis stor handlare av stångjärn och 1712 vet vi att han ägde en vagn (Almquist 1935b:312, 474). Endast välbeställda hade råd att äga en vagn under denna tid. Åke Håkansson avlider 1715.

Petter von Utfall, kapten/kommendör (1715-1745)

Vid arvföreningen mellan Åke Håkanssons arvingar i april 1715 skulle mågen amiralitetslöjtnant Petter von Utfall behålla svärfaderns gård med dess tillhörigheter, sedan han för 800 daler silvermynt köpt hus och gård av övriga arvingar (Dahl 2007, 5.8). Petter von Utfall var gift med Åke Håkanssons dotter Agneta Juliana (Johanna). Skattningslängden från 1715 uppger tomtvärdet vara 900 daler silvermynt, husvärdet 1600 daler silvermynt och lösöret det exceptionellt höga värdet 21 000 daler silvermynt. Här bodde då också Anders Tierstedt, materialskrivare vid fortifikationen. Först 1717 flyttade Petter von Utfall med sin hustru och vi vet att Tierstedt ännu bor kvar. Agneta Juliana avlider 1728.

Petter von Utfall föddes 1686 och avled 1754 vid en ålder av 68 år (Dahl 2007, 6.15). Petter von Utfall var kapten och sedermera kommendör vid flottan. Han var sammanlagt gift fyra gånger, andra gången med Agneta Juliana. Vi vet också att han 1720 skattar för järnhandel, vilket visar att han försökt sig på handel.

Anders Barthengren, handlanden (1745-1771)

Petter von Utfall säljer gården till handlanden Anders (Andreas) Barthengren den 3 maj 1745 för 5 000 daler silvermynt (Dahl 2007, 5.8). Visserligen har handlanden Benjamin Hall redan deponerat samma summa för att köpa gården åt sin hustru, men detta löses genom att Barthengren betalar 300 daler silvermynt till Hall i diskretion. Köpet verkar gälla två tomter där vår tomt ingår samt den bakre, mot Holländaregatan gränsande tomten. I

köpet ingår även ”övriga byggnader på tomten, tapeter uti rummen och allt annat som nagelfast är”.

Anders Barthengren var 1752 gift med Elisabeth Granberg och fick minst ett barn, Catharina Maria (Dahl 2007, 7.20 och 5.20).

Anna Sophia von Matern, överstinna (1771-1796)

Avlidne handelsman Anders Barthengrens skuldsatta dödsbo auktioneras den 30 april 1771 (Dahl 2007, 5.8). Hus och gårdar på Stora Hamngatan och Drottninggatan var sammanlagt värderat till 10 000 daler silvermynt. De inropades av överstinnan Anna von Matern genom kapten Carl Gustaf von Matern för 11 000 daler silvermynt. I änkefru överstinnan von Materns hus bodde 1785 handelsman Johan Ellgren.

Den 15 september 1796 utbjöds tomten återigen på auktion på begäran av herr överstelöjtnant J. F. von Matern och hans medarvingar efter bortgångna fru överstinnan von Matern. Tomten omnämns i detta sammanhang som avbränd. Måtten uppges vara cirka 12x34 meter (41 fot, 2½ tum bred och 114 fot, 2 tum djup, svenskt mått) vilket stämmer med dagens mått. Priset på tomten sattes till 300 riksdaler men den förblev osåld.

Benjamin Lindström, handlare (1796-1797)

Johan Jacob von Holten, tolagsbokhållare (1797-1801)

Handlare Benjamin Lindström köper den avbrända tomten 14 november 1796, men säljer den redan nästa år till Johan Jacob von Holten. I samband med försäljningen upprättades ett kontrakt (se ovan). Kontraktet visar bland annat att det uppförs ett stenhus, vilket troligen står klart under slutet av 1798.

Ägare under 1800-talet.

Redan 1801 säljer Johan Jacob von Holten fastigheten till Christopher Bauck för 5500 riksdaler. Den benämns då som ett grundmurat stenhus med källarvalv, vilket stämmer bra med det tidigare presenterade byggkontraktet. Christopher Bauck, säljer tomten 1805 till handelsman J. C. Wewetzer. 1812 köps fastigheten av stadsfiskal Johan Govert Indebetou vilken innehar tomten till 1845. Handelsman Ludvig Lichtenberg köper tomten 1845 och vi vet att han under sitt ägande bygger ut huset in över gården. Från denna tid finns ritningar vilka tidigare presenterats.

En ny byggnad uppfördes 1887 som bostadshus med butiker i bottenvåningen, av byggherre A. Fürstenberg. Stjärnkocken Erik Mannerström öppnade sin första egna restaurang här 1874, kallad Johanna. Där serverades mat inspirerad av det nya franska köket, vilket startade en radikal förändring i krogbranschen i Sverige.

Skinnberedare under 1600-talet

Med hänsyn till att en karduelsberedare och två sadelmakare har verkat på kv. Härbärgat 5:8 under 1600-talet följer en redogörelse här om skinnberedarverksamhet i allmänhet och de nämnda yrkena i synnerhet med fokus på Göteborg.

Skinnberedare förekommer redan under Göteborgs första tid och de var framförallt invandrade mästare från Holland och tyska områden. Under 1600-talet nämns bland annat ett antal skinnrelaterade yrken i olika sammanhang (figur 17).

<i>Buntmakare (körsnär)</i>	Arbetade med pälskinn
<i>Fällberedare (vitgarvare)</i>	Garvade pälskinn
<i>Gördelmakare</i>	Hantverkare som ursprungligen tillverkade bälten, remmar och seldon av läder med beslag av metall, i regel mässing. Vid slutet av 1600-talet hade tyngdpunkten i yrket förskjutits till metallarbeten som beslag, spännen, kedjor, skålar och knivar.
<i>Handskmakare</i>	-
<i>Karduansberedare</i>	En vitgarvare som tillverkade ett fint vegetabilgarvat läder
<i>Lädertågare</i>	Efterbehandlar garvat läder
<i>Remsnidare</i>	Tillverkade remtyg till hästar. Blir över tid slutligen ett med sadelmakaryrket
<i>Sadelmakare</i>	Sadlar var tidigare gjorda av mestadels trä. När ladersadeln slog igenom under 1600-talet blev det efterhand ihopslaget med remsnidaryrket
<i>Skinnare</i>	Hantverkare som beredde skinn och sydde fällar, skinnplagg och pälsar.
<i>Skomakare</i>	-
<i>Sämskmakare</i>	Beredare av sämskskinn

Figur 17. Lista över skinnrelaterade yrken under 1600-talet.

Skomakarna får en egen skråordning i Göteborg 1650 (Fröding 1908:182). Under andra halvan av 1600-talet organiserar sig merparten av yrkena i lokala gillen från att tidigare i ett flertal fall varit medlemmar i rikstäckande skrån. Det krävdes minst tre mästare för att skapa ett eget gille. Ofta gick yrket i arv från far till son. Hårda gesällprov gjorde det svårt att utbilda sig till mästare. Ett talesätt från 1600-talet sa att man kunde bli kung i Sverige, men inte sämskmakare. Garveriverksamhet var för övrigt en olägenhet

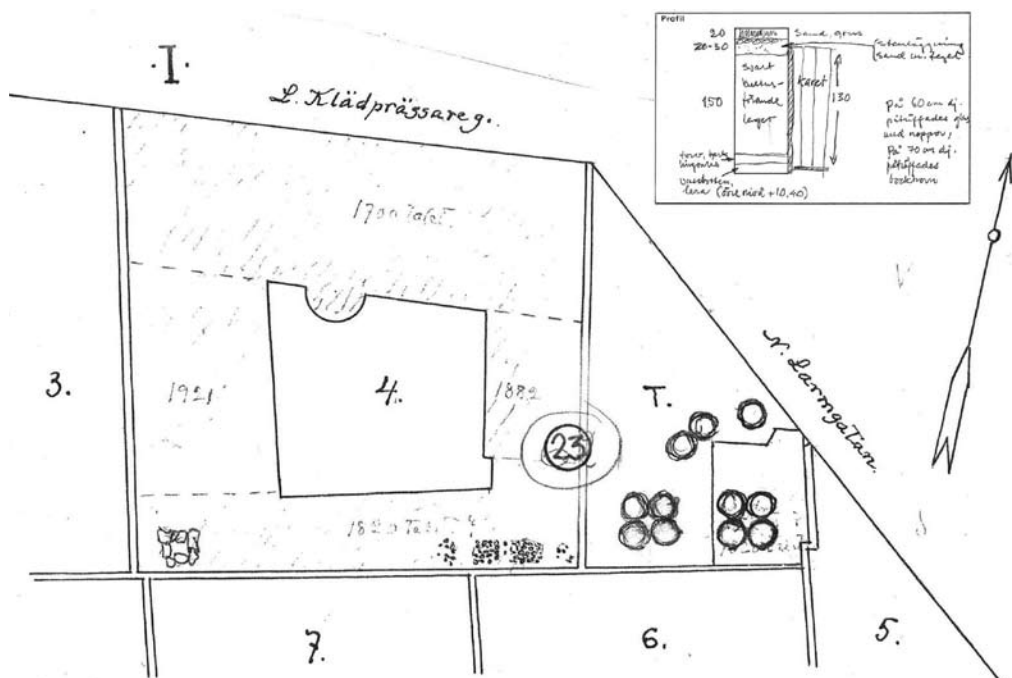
Figur 18. Garvkar i Söderköping från tidigt 1900-tal. Från vänster syns Gusten Becker, garvaren Johan Alfred Rydberg, Otto "Sommar" Bruzelius vid de i marken nedsänkta karen, där hudberedningen ägde rum (Ström 2010).

i städerna. Ett öknamn på dem som utövade yrket var "stinkare" och de anklagades för att förstöra vattnet.

Karduansberedning och karduansberedarna i Göteborg under 1600-talet

Karduan var ett finare skinn i många olika färger som bland annat användes till handskar och bokinbindning. Det kommer ursprungligen från Cordoba vilket troligen gett det dess namn (Nordisk familjebok, Rahme & Hartmann 2003:90). Karduan gjordes oftast av get- eller bockskinn och vegetabilgarvades med sumak, *Rhus coraria*, vilken är en vanligt förekommande buske i Sydeuropa (Lönnberg 1907:228, Gustavsson 1944:178). Ett getskinn tar uppskattningsvis cirka 7-10 dagar att genomgarva (Rahme & Hartmann 2003:75). Garvningen gjordes i stora kar (figur 18). Vid garvningen användes torkade blad och unga kvistar. Vi vet att sumak, även kallat "smack", importerades till Göteborg under 1600-talets mitt, vilket med all sannolikhet användes till framställning av karduan (Dalhede 2001:342). Generellt vet vi att även blodrot användes i garveriprocessen för att förstärka den röda färgen (Rahme & Hartmann 2003:82). Blodrot har även garvämmen, liksom skoghumble. Annars är ek, gran, sälg, björk, rönn och al de vanligaste inhemska källorna till garvämmen (Rahme & Hartmann 2003:71)

I Göteborg var karduansberedarna och fällberedarna organiserade i ett eget gille. Redan på 1640-talet omtalas "karduansberederiämbetet" och fick sin skråordning 1650 som egentligen var Stockholmsgillet (Almquist

Figur 19. Lämningar efter runda garvkar för karduanberedning i kv. Klädespressaren (Lorentzson opubl. arkivmaterial). Troligen från 1650-1670-tal.

1935a:705). I Göteborg fanns det 1639 omnämnt fyra karduanberedare, 1678 bara två (Almquist 1935a:753). Karduanberedningen kom förmodligen till Göteborg senast 1635 via Johan Amijas försorg (Almquist 1935a:726). Han var i alla fall den mest tongivande entreprenören under denna tid. Troligen var det Johan Amija som såg till att ovan nämnda Matthias Plüss flyttade från Lübeck till Göteborg runt år 1640.

Det är dåligt känt var i staden karduanberederierna låg. Några känner vi dock till. Under 1640-talet ligger, som tidigare nämnts, Amijas karduanberederi i kvarteren söder om Kronhuset, troligen kv. Traktören. Under 1640-talets slut har Matthias Plüss möjligen ett garveri för karduan på kv. Härbärgat 5:8. Under perioden 1650-1670 nämner källorna ett karduanberederi på kv. Klädespressaren (Dahl 2007, 5.65). Vid schaktning på kvarteret 1927 dokumenterade arkitekt K. A. Boman minst tio laggade runda träkar vilka med all sannolikhet använts till karduanberedning (figur 19). De omnämns vara 2,5 meter i diameter och 2 meter djupa. Profilskissen visar dock på ett djup närmare 1,3 meter (Lorentzson, opubl. arkivmaterial). Var de övriga berederierna varit belägna är idag okänt. Att det funnits fler står klart.

Karduanberedning och övrig skinnberedning blev mycket omfattande i Göteborg under 1600-talet. I exportlistor har skinnen lite olika benämningar:

Figur 20. Sadelmakarverkstad från 1700-talet, efter franskt kopparstick (Nilsson 1946:92).

karduan, karduanskin, bockskinn, bockskinnskarduan, bockkarduan, ryssbitar, bockskinnsryssbitar, ryssbitskarduan, getskinn, getskinnskarduan, fårskinn, fårskinnskarduan och lammskinn. Ryssläder, eller juftläder, var alun- och barkgarvade skinn av nöt, häst, kalv eller get i röd eller svart färg (Rahme & Hartmann 2003:95). Exporten av karduan och ryssbitar uppgick till minst 40 500 skinn under åren 1649-1653 (Dalhede 2001:344). Marknaden var i huvudsak de tyska områdena och Holland men laster gick även till Danmark och England. Sammantaget uppvisar detta en omfattande karduanproduktion under 1600-talets mitt och ett par decennier framåt.

Sadelmakeri och sadelmakare under 1600- och tidigt 1700-tal i Göteborg

Sadelmakare och remsnidare var ursprungligen två olika hantverk. Detta berodde troligen på att sadlar tidigare mestadels bestod av trä och järn (Nilsson 1946:90). När lädersadeln blev populär under 1600-talet blev gränsen mellan yrkena härfin och hantverken växer ihop till ett. Sadelmakaren var ofta även vagnsmakare. Sadelmakaren var således en mångsidig hantverkare (figur 20).

Sadelmakarna är under 1600-talet få i Göteborg och lyder under Stockholms sadelmakareämbetes skråordning. Det är först 1710 som *Remsnidar och Sadelmakare Embetet* i Göteborg ansöker om att få bli självständiga från Stockholm (Nilsson 1946:140). Det krävdes, som tidigare nämnts, tre mästare för att få skapa ett självständigt gille. Detta beviljas under 1712 och kallas nu bara *Göteborgs Sadelmakare Embete* (figur 21). Remsnidarna har nu helt upptagits i sadelmakaryrket.

Första gången sadelmakaryrket omtalas i Göteborg är på 1630-talet. Då nämns Antonij och Leonard som sadelmakare (Almquist 1935a:698, Nilsson 1946:139). Den senare är troligen identisk med Lennart Weissman som är verksam fram till sin död 1775. Under 1600-talets andra hälft omtalas även Samuel Wendt (omnämns 1669), Jacob Schütz (1673), Hans Jacob Halbmeyer (1676), Hans Graupner (1680) Benedict Halbmeyer (1694) och Berendt Müller (1696). Under 1700-talets första tid har vi även Johan Ström (1710), Matthias Beckberg (1710), Christian Kranichfeld (1710), Hans Jürgen (1710) och Christian Gutzeit (1712). Yrket tar således fart under slutet av 1600-talet och efter 1712 har vi ett stort antal sadelmakare i staden. Intressant är också att flertalet är inflyttade från tyska områden under 1600-talet. Sadelmakeriet är således ursprungligen en i huvudsak tysk tradition i Göteborg.

Av de ovan nämnda sadelmakarna har både Lennart Weissman och Berendt Müller verkat på kv. Härbärgat 5:8. Förhoppningen med utgrävningen var att hitta spår efter denna verksamhet inom undersökningsområdet.

Figur 21. Göteborgs sadelmakares sigill från 1712 (Nilsson 1946:140).

Figur 22. Översikt över undersökningsområdet med ytor och profiler markerade.

Grävningsiakttagelser

Grävningen kommer här först att presenteras deskriptivt per yta, sammanlagt fyra ytor (figur 22). Fynden nämns men diskuteras mer ingående i särskilt kapitel. I kapitlet *Syntes* kommer identifierade och tolkade enheter att sättas samman till en övergripande tolkning som sedan sätts in i staden Göteborgs utveckling och historia.

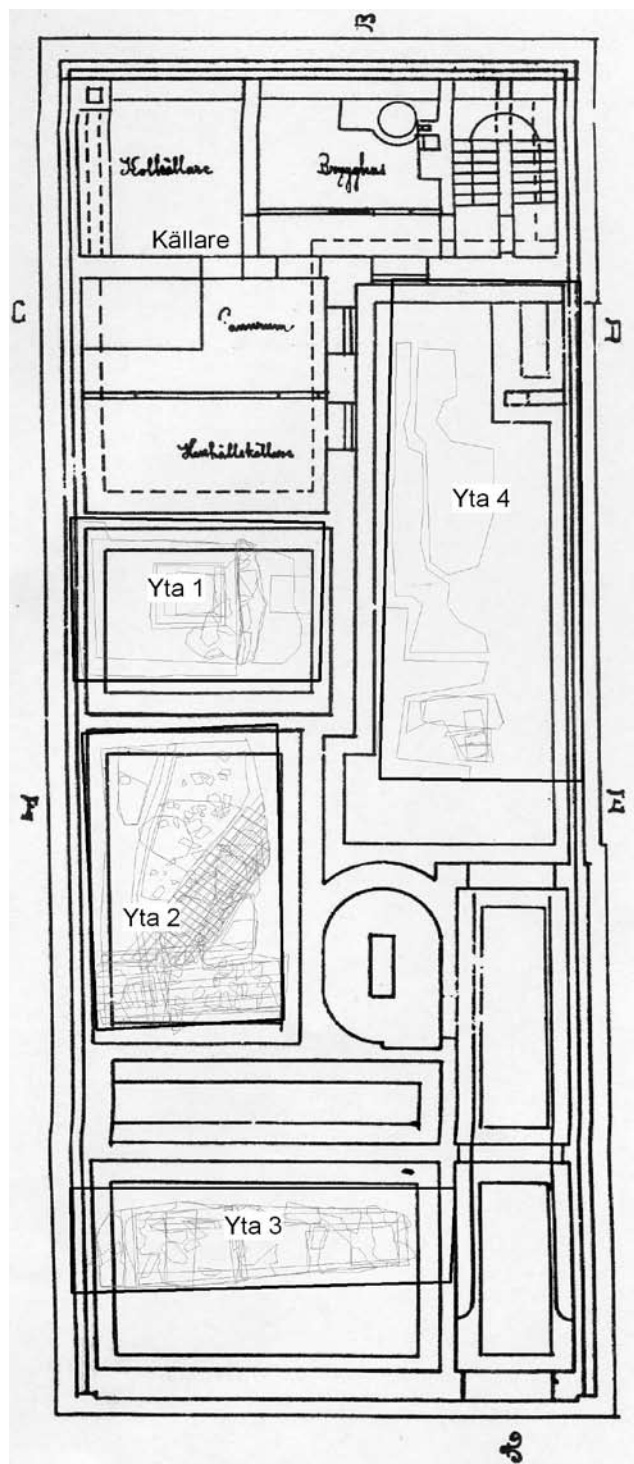
Ytorna består av de, efter uppförandet av huset 1877, delvis orörda delarna av tomten, dvs. det nyligen raserade huset (figur 23). Yta 1-3 består av rum och yta 4 av innergården. Där emellan har de grova grundmurarna anlagts på rustbädd djupare än de äldre stadslagren. Murarna var cirka 1 meter breda och nedgrävningen inför anläggandet av dem var ytterligare drygt 30 cm per sida. Det skall även framhållas att innergården, det vill säga yta 4, var mycket störd av nedgrävda dagvatten-, gas- och elledningar. Området för den tidigare portgången, mellan innergården och Södra Hamngatan, har man också nyttjat för ledningsdragningar. På tomtens södra del var en källare anlagd. Källarområdet ingick inte i undersökningen och portgången bortprioriterades.

Sammanlagt påträffades under utgrävningen 33 identifierade och beskrivna lager samt murar och träkonstruktioner (figur 24 och bilaga 1). De äldsta lagren kan troligen relateras till tiden före branden 1669. Flertalet av lagren härrör från 1600-talets mitt fram till 1700-talets första hälft. Frånvaron av porslin är en bra indikation på att lagren inte är yngre. Porslin blir väldigt vanligt, framförallt under 1700-talets andra hälft. Fynd av kritpipor och mynt pekar i stort sett enbart på 1600-talets andra hälft vilket även det övriga fyndmaterialet antyder (kapitel *Fynd* och bilaga 2).

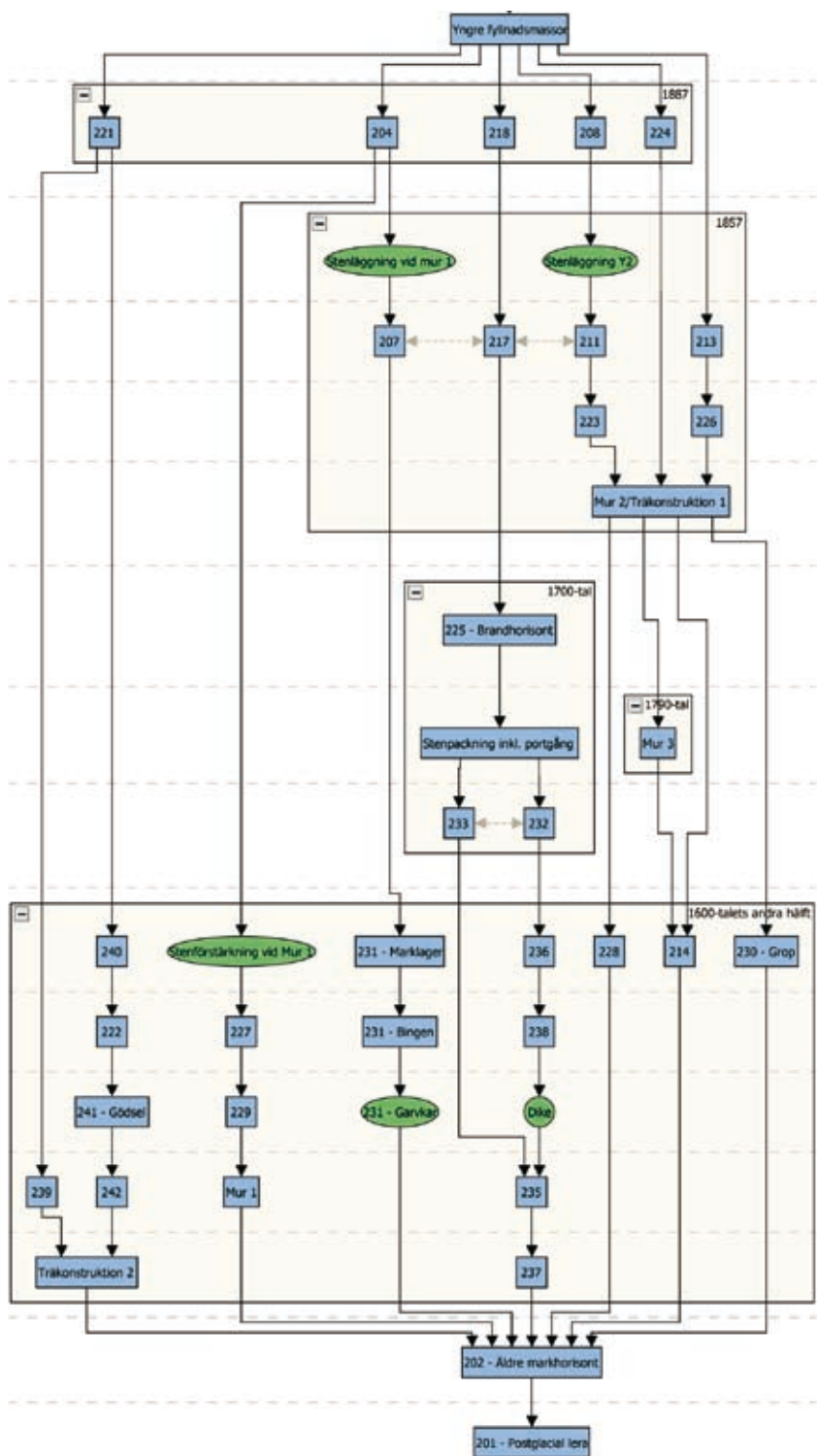
Yta 1

Längst in mot källaren frilades en orörd yta på cirka 5x4 meter. Sammanlagt påträffades här sex kulturlager under cirka 1 meter raseringslager (figur 25, 26 och bilaga 1). Raseringslagret bestod mestadels av tegel och tegelbrockor.

Det var i huvudsak två konstruktioner som dominerade ytan. För det första var det en äldre grundmur, som påträffades redan på förundersökningen, och en kvadratisk grop som tolkas som ett eventuellt garvkar och

Figur 23. Planritning över källaren till det nyligen raserade huset, uppfört 1887, med de undersökta ytorna markerade. Norr nedåt i bild.

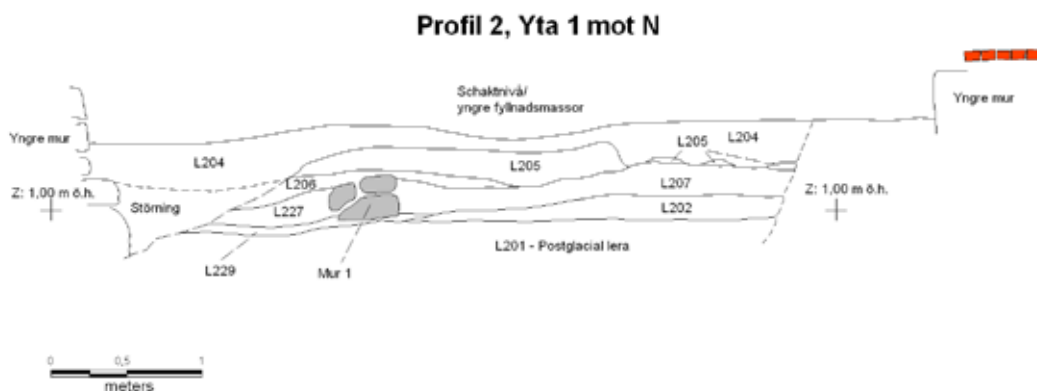

Figur 24. Matris över undersökta lager och anläggningar.

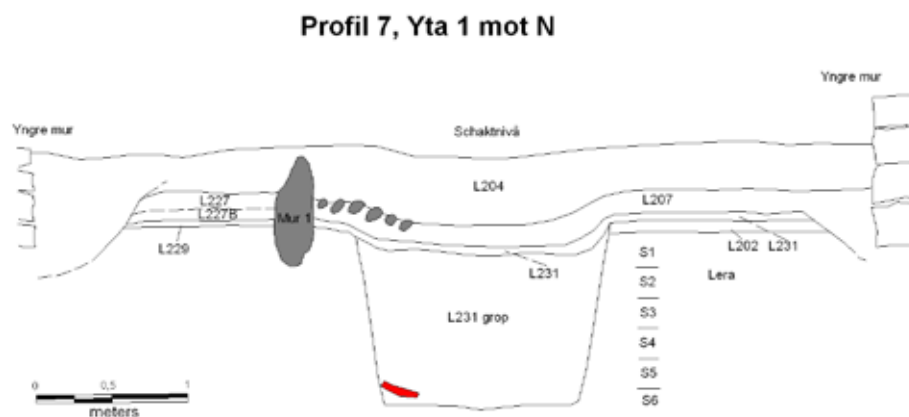
senare avfallsbinge. I övrigt påträffades beredningslager, en äldre markhorisont, samt golvlagret.

L204 - Utfyllnadslager

Under fyllnads-/raseringslagret kom ett annat osorterat fyllnadslager med ett enhetligt fyndmaterial från 1600-talets andra hälft (figur 25 och 26). Lagret var tydligt omrört och täckte hela ytan. Lagret bestod av humös sandig lera med inslag av lera och lerklumpar. Leran var mera påtaglig mot botten av lagret och benämndes L205. Leran tolkas emellertid som en del av L204. I lagret påträffades även taktegel (vingtegel), tegelsten och takskiffer. Här grävdes två meterrutor där jordmassorna även vattensållades (ruta 1 och 2). I övrigt plockades fynd vid avbaningen av lagret.

Figur 25. Profil 2, yta 1, jämför figur 22. De röda polygonerna är tegelstenar.

Figur 26. Profil 7, yta 1, jämför figur 22. Den röda polygonen i gropen är en tegelpanna.

Fyndmaterialet var mycket varierat vilket är typiskt för ett ordinärt kulturlager från stadsmiljö. Keramiken bestod framförallt av yngre rödgods och fajans, men även skärvor av stengods (Westerwald och Siegburg) och så kallad jydepotte (yngre svartgods) påträffades. Rödgodset bestod av klassiska kökskärl som skålar, tallrikar och grytor. Även en importerad tallrik med Weserdekoration påträffades här. Fajansen, av holländskt ursprung, bestod av tallrikar och skålar med vit tennglasyr och blå dekoration. På några fajansskärvor förekom Wan Li-dekoration. Två kakelugnsskärvor påträffades varav en med svart glasyr och motiv i relief; karakteristiskt barockkakel. Två små porslinsfragment av ostindiskt porslin påträffades vilka tolkas som inblandat yngre material.

Sammanlagt påträffades 60 kritpipsfragment i lagret. Av dessa har fyra piphuvuden daterats (bilaga 3). Två var engelska pipor tillverkade 1660-1680. De andra två var holländska och daterades till 1625 respektive 1690-1700. Det påträffades även ett holländskt pipskafat från slutet 1600-talet.

I L204 påträffades även mycket glas i form av handblåst fönsterglas, buteljglas och dricksglas. Dricksglasen bestod bland annat av passglas, remmare och venetianskt glas.

Fyra mynt påträffades i lagret varav en dukat i guld från nederländerna präglad 1648 samt tre svenska kopparmynt präglade 1633-1655, 1663 och 1666.

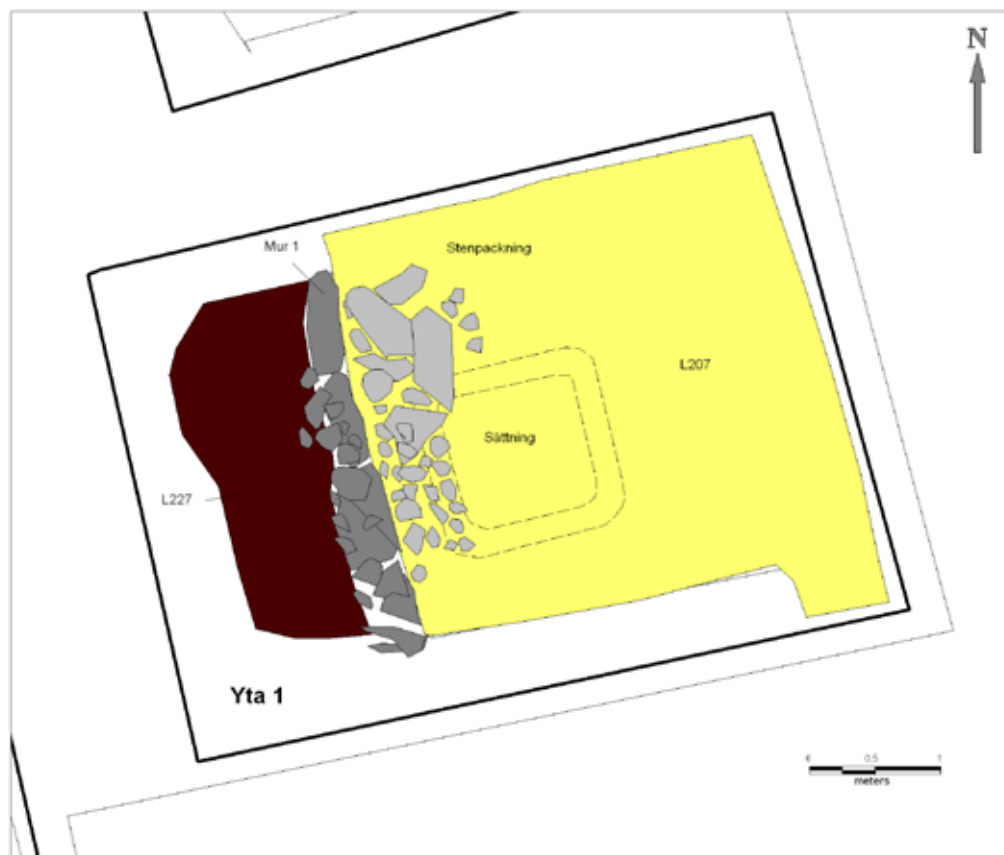
I lagret framkom också en del järnskrot, framförallt spik men även hästskosöm, bandjärn och ett gångjärn.

I det identifierade benmaterialet fanns ben från nöt, får/get, svin, hare, katt, ekorre, höns, gås, tjäder, orre, enkelbeckasin samt skata/kaja. Fiskarterna bestämdes till knaggrocka, sill, ål, karpfisk, lax/öring, nors, gädda, torsk, vitling, kolja, långa, makrill, plattfisk och hälleflundra. Molluskerna var ostron, blåmussla, hjärtmussla och kammussla. Det framkom även en bit pärlbåt, vilket är en bläckfisk som lever i Stilla havet och Indiska oceanen och bör ha kommit som en souvenir till Göteborg på en ostindiefarare.

L204 är ett utfyllnadslager som tillkommit i samband med uppförandet av huset från 1887. Det har dock en mycket snarlik fyndsammansättning som exempelvis L231 och L227. Materialet visar utan undantag på dateringar från mitten av 1600-talet fram till tidigt 1700-tal. Lagret tolkas således som ett sekundärdeponerat kulturlager. Det är troligt att lagret ursprungligen härrör från tomten och är omgrävt vid anläggandet av grundmurarna till ovan nämnda hus.

Mur 1 – Äldre husgrund 1600-tal

Mur 1 var en del av en grundmur med en bevarad längd på 3 meter (figur 25, 26, 27 och 28). Den var ursprungligen kallmurad men har senare förstärkts

Figur 27. Planritning över yta 1 med L207, L227 samt mur 1.

Figur 28. Översikt över yta 1 med L227 och mur 1 samt L207 med sättning och stenpackning, mot N.

Figur 29. Planritning över yta 1 med L227/L229 och mur 1 samt L231 med det förmodade garvkaret.

och murats med kalkbruk. Muren bestod av stenblock cirka 0,20-0,50 m stora och var byggd i nord-sydlig riktning, något vinklad mot 1800-talets grundmurar.

Muren delade av ytan i två delar där lagren väster om tolkades som golv-lager (L227 och L229) och lagren åt öster tolkades som marklager (L231). Muren hade en jämnare sida mot öster vilket rimligen är utsidan. Ett till två skift var bevarade och den var här cirka 0,4 m bred. Inga knutar var bevarade så murresten var en mittdel av en vägg. Grundstenarna var nedgrävda i den postglaciala leran.

Muren är äldre än L227 och L231 vilket daterar den till senast sent 1600-tal, men den är troligare något äldre. Då även beredningslagret L207 stötte mot muren bör den ha varit i bruk i någon mån, fram till och med 1800-talet, möjligen ända fram till anläggandet av huset från 1887.

L207 – Beredningslager/sättlager

Ytan öster om mur 1 täcktes av ett lager av ljusbrun lucker sand, cirka 0,15 meter tjockt (figur 25, 26, 27 och 28). Relativt få fynd påträffades. Lagret tolkas som samtida med L211 på yta 2 och möjligen L217 på yta 3.

Nära mur 1 fanns en kvadratisk nedsänkning (figur 28). Nedsänkningen visade sig senare var en sättning i en större grop. Mot mur 1 och ner i sättningen var en stenläggning anlagd. Stenläggningens funktion är ej utredd.

Ett litet fyndmaterial bestående av enstaka fajansskärvor, fönsterglas, buteljglas, holländskt tegel samt ben efter nöt påträffades.

Lagret låg mot de yngre grundmurarna och mur 1 och är ett beredningslager/sättlager i samband med uppförandet av tillbyggnaden 1857.

L231 – Innergård, kulturlager

Öster om mur 1, under L207, påträffades ett fyndförande lager vilket låg direkt mot den ursprungliga markhorisonten, L202 (figur 25, 26, 29 och 30). Lagret var relativt tunt, cirka 0,05-0,10 meter, och bestod av mörkbrun humus med inslag av taktegel och träflis. Två rutor grävdes och vattensålades. Den västra rutan visade sig sedan var placerad över en djup grop, *L231 gropen*.

Fyndmaterialet var ganska litet men varierat och bestod av yngre rödgods, franskt lergods, fajans, stengods, kritpipor, glaskärl och fönsterglas. Rödgodset var både typiska vardagskärl som trefots grytor men även finare piplerdekorerade skålar. Vissa lergodsskärvor var snarare ljusgula bl.a. en med en plastisk blomdekor, vilken förmodligen är importerad. Även en

Figur 30. Översikt över yta 1 med kulturlagret L231 samt överkanten av L231 gropen, mot nordväst. På bilden syns även praktikant Diana Stenborg och osteolog Leif Jons-son.

större skål bestod av detta ljusare gods. Enstaka fajansskärvor påträffades med en för 1600-talet typisk polykrom dekor. I lagret påträffades även ett tiotal odekorerade skaft till kritpipor.

Här påträffades även passglasskärvor och en skärva från en skål i gråblått glas med mörkblå prickar i glasmassan (F149). Botten till denna skål hittades senare i den närliggande gropen (F216).

Benmaterialet bestod av nötkreatur, får/get, svin, hare, höns och gås. Identifierade fiskarter var stör, sill, gädda, torsk, kolja, långa, makrill, abborre och obestämd plattfisk. I lagret påträffades även skal från ostron, blåmussla och hummer.

Lagret är troligen en rest efter den ursprungliga innergården. Fyndmaterialet var ganska fragmenterat vilket understryker att det är en trampad yta. Även mur 1 antyder att detta är utomhus. Fyndmaterialet indikerar en datering till 1600-talets andra hälft, framförallt med hänsyn till fajanserna.

L231 – Gropen: garvkar och avfallsbinge

Äldre eller möjligen samtida med L231 var en större kvadratisk grop i anslutning till mur 1 (figur 26, 31, 32 och 33). Gropen förklarar den tidigare påträffade nedsänkningen i L207 som en sättning. Gropen var cirka 1,6x1,6 meter i ytan och cirka 1,20 meter djup räknat från L231. Den var nedgrävd i den postglaciala leran med nästan helt raka sidor. Botten var plan men storleken var här aningen mindre, cirka 1,25x1,25 meter. Det fanns ingen antydan till att gropen varit klädd med brädor eller liknande, vilket dock inte kan uteslutas. Gropen grävdes i 6 stick om 0,20 meter i en 1-metersruta där

Figur 31. L231 gropen vid utgrävning, mot nordost. På bilden: Petra Rudd och osteolog Leif Jonsson.

Figur 32. L231 gropan i profil mot norr. Bilden illustrerar tydligt hur avfallet stjälpits från väster.

Figur 33. Detalj över fyllningen i garvkaret, mot norr. På bilden syns tydligt att fyllningen är enhetligt humös vilket antyder att den fyllts igen relativt fort.

massorna vattensållades. Övrig del av fyllningen grävdes utan sållning. Tre prover från olika nivåer skickades för miljöarkeologisk analys (bilaga 5).

Gropen var fylld med en mycket lucker humus innehållande rikligt med oförmultnade kvistar, bearbetade pinnar, bark och organiska partiklar. I gropen påträffades även sten, tegelpannor av vingtegeltyp samt gult och rött mindre tegel. Inga hela tegelstenar påträffades här men bredd och höjd uppmättes till 12x5 cm och 11x4 cm på det gula teglet samt 8,5x4 cm, 11x4 cm, och 11,5x5 cm på det röda teglet, således mindre tegelstorlekar än da-

gens standardstorlekar. Det gula teglet är troligen importerat från Holland medan det röda teglets proveniens är oklar men det är sannolikt framställt lokalt. I lagret påträffades även takskiffer och kalkbruk. Några kalkbruksfragment uppvisade också en tydligt putsad sida.

Gropen uppvisade ett omfattande fyndmaterial, och fynd av trä, läder och textil visade på goda bevaringsförhållanden. Ett antal läderbitar av olika tjocklekar påträffades vilka är att betrakta som spill vid skinnhantverk. I gropen påträffades även fem skor i olika grader av bevarande. Det framkom även fragment av filtade ullbitar och textil varav ett var tjärat och vävt i kypertteknik (bilaga 7)

I fyllningen fanns det en del bearbetat trä, ur vilket ett urval konserverades.

Tydliga föremål var ett tunnlock, tunnlagg, en spade, skaft till redskap, en sked, plugg samt en pyramidformad möbeldetalj. Sammanlagt 26 träpärlor framkom jämt fördelat i gropen. De hade en ovalt välvd form i snitt. Tre av dem visade rester av tygbeklädnad vilket indikerar att de varit knappar till kläder (bilaga 7).

Keramikmaterialet var relativt omfattande och bestod av yngre rödgods, lergods, fajans och stengods, samt två skärvor äldre svartgods. Rödgodset bestod av trefotsgrutor, skålar och fat. Framförallt faten var dekorerade med piplerdekor. Det påträffades även skärvor av Werra-typ. Lergodsen var av ljusbrännande leror med ett förmodat franskt eller engelskt ursprung. Fajanserna representerades av diverse skålar och fat med vit glasyr, med och utan blå dekor, och dateras till 1600-tal/tidigt 1700-tal. De är sannolikt holländska. Det påträffades även ett litet stengodsmaterial från sejdlar och krus där skärvor från Westerwald, Siegburg och Raeren/Freschen identifierades. Siegburgskärvan visade ett stadsmotiv i relief.

Några kakelugnsfragment påträffades vilka uppvisade både svart glasyr med bland annat plastisk växtdekor samt en grön blyglasyr med ett stiliserat ansikte med mustasch. Båda typerna är typiska barockkakel. Det framkom även en kakelplatta med polykrom dekor samt golvklinker med grön glasyr.

Sammanlagt 261 bitar av kritpipor påträffades i gropen, flertalet skaft. Här fanns även dekorerade skaft samt klackmärken. De var i huvudsak holländska pipor med en datering från slutet 1600-talet och möjligen tidigt 1700-tal (bilaga 3). Ett undantag var en pipa tillverkad cirka 1665. Två engelska pipor identifierades med en datering till 1610-1640 och 1640-1680 och var således generellt något äldre.

Relativt mycket glas framkom, där merparten var skärvor av handblåst fönsterglas, samt ett fragment av blyspröjs. Ett antal dricksglasfragment påträffades där framförallt vinglas, passglas, remmare, butelj och veneti-

anskt glas kunde identifieras. Mot botten påträffades även en skål i ljusblått glas med mörkblått glas i glasmassan. Motsvarande glas påträffades i marklagret, L231. Ett udda fynd var en liten rund glasbricka cirka 2 cm i diameter.

Av järn framkom framförallt spik i olika storlekar men även bandjärn, järntråd och en hästsko, vilket är att betrakta som skrot. Det påträffades även en järnfil, tångedelen till en kniv samt möjligen en del av ett gångjärn.

Av kopparlegeringar påträffades några bleck och små nålar samt en liten välarbetad spets vilken snarast formmässigt liknar en liten spjutspets, troligen ett litet precisionsverktyg. Av kopparlegering kan även nämnas en stängel med en kotte i ena ändan med oklar funktion. Detta är troligen en dekoration till ett redskap eller en möbel. Ett 1-öres silvermynt, Kristina, präglat 1637, hittades mitt i gropen.

De osteologiskt bestämda däggdjursbenen var till övervägande del nöt, får/get och svin (bilaga 4). I materialet fanns även hare, katt, hund, fjällräv, mård, rådjur och råtta. Några av dessa kan mycket väl kopplas till skinnhantverk. Även ett stort antal fåglar identifierades: höns, gås, anka, orre, småskrak, tjäder, knipa, järpe och kricka. Samtliga är säkert ditförda som mat. Till följd av vattensällningen kunde även ett stort antal fiskarter identifieras: knaggrocka, sill, ål, karpfisk, sik, lax/öring, nors, gädda, kummel, torsk, vitling, kolja, långa, horngädda, abborre, makrill, berggylta och plattfisk. I övrigt påträffades även ostron, blåmussla, hjärtmussla, hummer, krabbtaska, flodkräfta och strandkrabba. Detta är således ett mycket varierat benmaterial. I gropen påträffades även fossiliserad avföring, så kallad koprolit, efter hund.

I gropen gjordes miljöarkeologiska analyser av prover i tre nivåer (bilaga 5). Anledningen till detta var att utreda hur gropen använts i olika igenfyllningsskeden. Provet som togs i gropens bottenskikt var av stort intresse då förhoppningen fanns att belägga eventuell funktion som garvkar. I samtliga tre nivåer hittades frön av pilört, svinmålla, en och humle, kärnor från körsbär samt hasselnötsskal. I det övre provet påträffades även frön av ogräset åkerbinda samt blåklint. I mittenprovet framkom frön av hallon, smörblomma och fikon, samt ett bränt frömaterial bestående av två förkolnade kärnor av havre. Mot botten påträffades frön av hampa, samt en kärna från plommon/krikon samt ett par arter av (våt)ängsväxterna kräklöver och blodrot. Dessutom hittades åkerogräsen revormstörel, trampört och våtarv. Analysen visade dock stora likheter i artsammansättning mellan olika nivåer, vilket även gäller den markkemiska bilden. Valnöt, oliv, slån, körsbär, plommon, krikon, hägg, hassel, valnöt, al, gran, björnmossa och husmossa artbestämdes också (bilaga 4).

Fyndmaterialet visade en mycket enhetlig sammansättning i gropens olika nivåer vilket antyder en mycket snabb igenfyllnad. Två skärvor av ett vinglas från olika nivåer passade exempelvis ihop (F204 och F224). Fynd av ett speciellt blått glas påträffades även i L231 vilket antyder samtidighet (F149 och F216). Möjligen har gropen ursprungligen använts som garvkar i karduanberedningen eller sadelmakeriet under 1600-talets andra hälft. När denna verksamhet upphört har gropen troligen använts som avfallsbinge och fyllts igen relativt snabbt. Lagerkaraktären visar att det framförallt är hushållsavfall man deponerat, vilket resulterat i den mycket humösa fyllningen. Den stora mängden ben med ett stort antal fisk- och fågelarter, kärnor och fröer i kombination med fyndmaterialet av varierad hushållskaraktär understryker detta. Fynden, med tyngdpunkt på kritpiporna, indikerar en datering till 1600-talets slutskede eller möjligen tidigt 1700-tal.

L227- Golvlager inomhus

Kulturlagret bestod av mörkbrun sandig humus och framkom under L204 intill mur 1 (figur 25, 26, 27, 28 och 29). Lagret var cirka 0,20 meter tjockt, grävdes i två stick (L227, L227B) och vattensållades i sin helhet. En senare förstärkning av mur 1 överlagrade lagret. Inga väsentliga skillnader har dock identifierats i lagrets övre och nedre del och det presenteras därför här i sin helhet.

Fyndmaterialet var förhållandevis omfattande men dock fragmenterat. Keramiken bestod av invändigt blyglaserat yngre rödgods där merparten var odekorerad. Fragment efter fat med koncentriska cirklar på brämen påträffades dock. I övrigt bestod kärityperna av kokkärl och skålar. Ett gods var påtagligt ljusare och ska kanske snarare bedömas som lergods. I lagret påträffades även yngre svartgods bestående av en större jydepotte med öron och rund botten. Enstaka skärvor av fajans påträffades med kinesiserande motiv i blått, bland annat kraakdekor (Wan Li-stil), samt tallrikar med polykrom dekor. En del av en hank till ett mindre kärl hade mycket ljust gods med möjligen franskt ursprung. En skärva med spräcklig blå glasyr och en skärva svart barockkakel med beslagsornamentik påträffades i lagrets övre del. Ett litet stengodsfragment av det blådekorerade Westerwaldsgodset och ett skaft till en kritpipa framkom också.

Ett flertal skärvor av passglas med en åttkantig form och pålagda lister påträffades, troligtvis samma glas, samt en fot till ett nuppenglas med "noppor" och fragment av en remmare. Dessa är typiska under 1600-talet. Även andra oidentifierade glaskärslsfragment påträffades. En intressant detalj var ett litet glasföremål som närmast kan beskrivas som en pipett. En likadan påträffades i L222 (F376), vilket knyter samma dessa lager. I lagret framkom även en mindre mängd fragment av handblåst fönsterglas.

I övrigt påträffades spik och två hyskor. I lagrets nedre del hittades ringdelen till en plomb. På ena sida gick det att utläsa " I T A S". I:et är dock osäkert.

Benmaterialet var omfattande, sammanlagt 1311 ben, men visade inga påtagliga skillnader i lagrets övre och nedre del. Bland däggdjur identifierades nöt, får/get, svin, rådjur, hare, husmus och katt. Höns och gås var vanligt förekommande fågelarter men även ben från anka, morkulla och järpe påträffades. En stor mängd fiskben hittades i lagret. Fiskarterna var: knaggrocka, sill, ål, lax/öring, gädda, torsk, vitling, kolja, långa, abborre, makrill och plattfisk. Även ostron, blåmussla, krabbtaska och liten sandmussla identifierades.

Den miljöarkeologiska analysen visade, liksom den osteologiska analysen, ingen större skillnad på lagrets övre och nedre del (bilaga 5). Målla, hallon, våtarv, penningört och kvävekrävande ruderväxter/åkerogräs, samt nöter från olika arter av starr samt fjäll från gran och tallkottar identifierades. I lagrets nedre del påträffades även ett par frön från fikon. I nedre delen framkom även hinnan inna för skalet till vad som troligen representerar ett helt ägg. Lagret uppvisade låg MS, och relativt höga fosfatvärden, påtagligt högre i lagrets nedre del. Detta pekar på stark nedsmutsning, eventuellt gödsel. Flugpupporna som hittades där stödjer denna tolkning.

Sammantaget uppvisar lagret en blandad och nedskräpad miljöbild, vilken möjligen kan visa på här funnits ett djurstall. Mur 1 visar en tydlig in- och utsida vilket gör att L227 avsatts inomhus. Den stora mängden matavfall och den relativt stora mängden keramik tyder på att ytan ändå inte städats regelbundet. Lagret kan med hänsyn på fyndmaterialet dateras till 1600-talets andra hälft.

L229 – Stampat jordgolv

Lagret bestod av gråbrun sandig humus, var cirka 0,05 meter tjockt och framkom över L202 men under L227B väster om mur 1 (figur 25, 26 och 29). Detta är troligtvis den första avsättningen inne i huset efter mur 1 uppförts. Hela lagret vattensållades.

I lagret påträffades ett mindre fyndmaterial bestående av yngre rödgods, fajans samt en fot till ett dricksglas och fragment efter passglas. Foten kan möjligen tillhöra passglaset. Fajansen hade en blå spräcklig utsida och var av samma typ som i det underliggande lagret L202.

Benmaterialet bestod av nöt, svin, hare och möjligen hund samt höns och gås (bilaga 4). Identifierade fiskarter var: knaggrocka, sill, ål, lax/öring, nors, gädda, torsk, vitling, kolja, abborre, makrill och plattfisk. I lagret påträffades även skal från blåmussla och hummer. I vattensållningen framkom hasselnötsskal. Materialet visar på en varierad hushållning där fiskarterna

kommer från både insjö och hav. Arterna är av lokal härkomst. Sammantaget uppvisades en sammansättning mycket likartad den i L227, fast i mindre mängd.

Tolkningen är att detta lager är ett stampat jordgolv i en byggnad uppförd efter att marken blivit tillgänglig för bebyggelse under 1640-talet. Mur 1 är ytterväggen. Det är således troligen det ursprungliga golvlagret. Dateringen bör ligga i intervallet 1640-1680-tal.

L202 - Strandängshorisont

Lagret påträffades i stort sett över hela ytan och bestod av mörkbrun torv och var bitvis upp till cirka 0,10 meter tjockt. Tidigare utgrävningar i staden har visat att detta lager kan vara upp till 30 cm tjockt vilket visar att det här till stora delar kan vara bortgrävt. Den miljöarkeologiska analysen påvisade att lagret nästan enbart bestod av organiskt material med enstaka inslag av kolpartiklar (bilaga 5). Förhöjda MS-värden visar på att ytan varit avbränd, vilket förmodligen skett i samband med stadens etablerande på 1620-talet eller vid etablerandet under 1640-talet. Lagret vattensållades delvis.

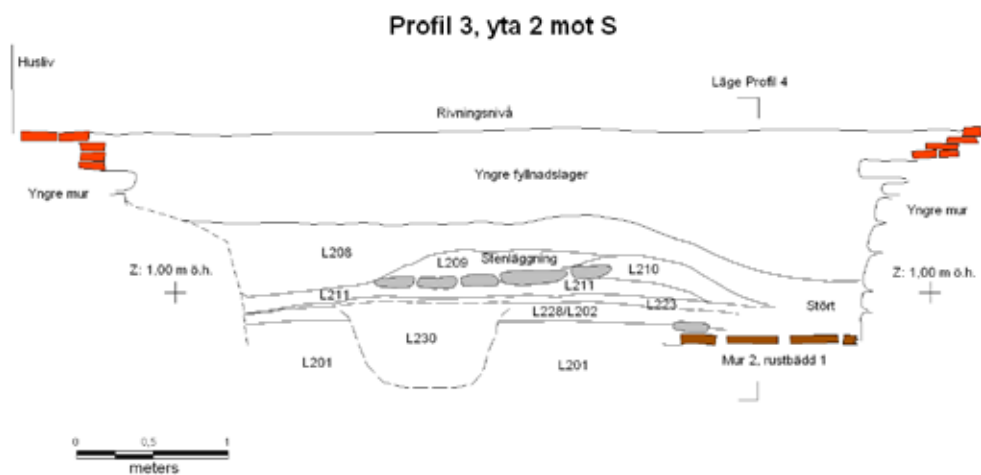
I överkanten av lagret väster om mur 1 (insidan) påträffades ett mindre fyndmaterial vilket bestod av lite skärvor yngre rödgods och enstaka skärvor fajans. Här framkom även ett bryne, kritpipsskaft, lite fönsterglas och möjligen fragment av passglas samt tre hårt korroderade spikar. Skärvor från samma fajanskärl påträffades i det överliggande lagret L229 och L227B vilket antyder att fynden egentligen skall relateras hit.

Här påträffades även enstaka ben av nöt och får/get samt gås. Några fiskarter kunde även identifieras, knaggrocka, sill, torsk, vitling, kolja, abborre, makrill och plattfisk (bilaga 4). Benmaterialet påvisar en lokal fångst.

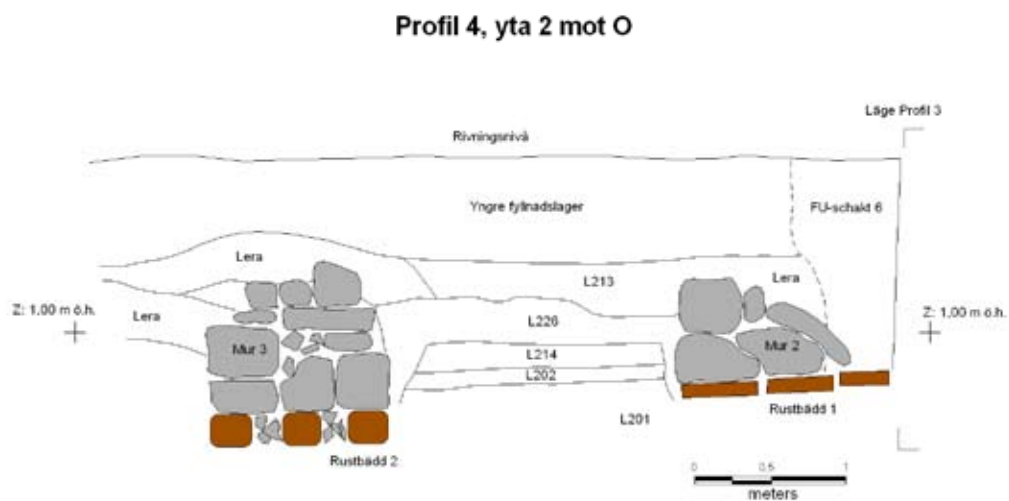
Yta 2

Centralt på fastigheten undersöktes en yta på cirka 7x4 meter. Sammanlagt påträffades här åtta kulturlager under drygt 1 meter raseringslager (figur 34, 35 och bilaga 1). Raseringslagret bestod mest av tegel och tegelbrockor. Nedre delen av detta lager benämndes här L208 och var ett le-
rigt utfyllnadslager med inslag av tegel, enstaka skärvor fönsterglas samt spik. Här fanns även ett äldre inslag representerat av rödgods, fajans, ostindiskt porslin och kritpipa samt ben av nöt och råtta. Detta är påfört i samband med nybyggnation 1887 och är troligen omgrävda massor inom tomt.

På ytan påträffades grundmurarna från huset uppfört på 1790-talet samt beredningslager, en äldre markhorisont och kulturlager från 1600-talet.

Figur 34. Profil 3, yta 2, jämför figur 22.

Figur 35. Profil 4, yta 2, jämför figur 22.

Grundmurar, 1790-tal och 1857

På ytans norra halva påträffades grundmurar till byggnaden från sent 1790-tal och 1857 (figur 34, 35, 36, 37, 38 och 39). Murarna upptäcktes redan på förundersökningen men kunde inte närmare dateras då. Det fanns en möjlighet att de hade ingått i den ursprungliga östra vallen som borde ha varit anlagd i närheten. Murarna bestod av skalmurar på rustbäddar. Den södra, vinklade muren, benämndes mur 2 och den nordliga, öst-/västgående, benämndes mur 3. Båda murarna var uppbyggda i kallmursteknik.

Mur 2 var cirka 1 meter bred med en bevarad höjd på cirka 0,8 meter. Muren var avgrävd i dess sydvästra förlängning. Muren bestod av större stenblock med mindre sten i dess kärna. Stenblocken varierade i storlek, från en halvmeter upp till drygt 1 meter stora. Längs den nordvästra sidan var stenarna mindre. Muren vilade på en rustbädd av trä av en relativt ovanlig konstruktion, rustbädd 1. I murens längsled låg 8 avbarkade furustockar (diameter 0,12-0,16 meter) tätt intill varandra direkt mot leran. De yttre stockarna var sammanfogade med tvärsgående plank (typmått 1,20x0,18x0,08 meter) vilka bildade ett trädäck. Sammanfogningen var gjord med trädymlingar. Planken bestod i huvudsak av tall men även gran förekom. Ovanpå trädäcket var sedan stenmuren anlagd. Inga nedslagna pålar påträffades.

Mur 3 var drygt 1 meter bred med en bevarad höjd på cirka 1 meter. Även denna mur var kallmurad av större stenblock med mindre sten i dess kärna. Muren vilade på en rustbädd bestående tre större stockar, snitt cirka 0,26x0,18 meter, av gran och furu, rustbädd 3. Stockarna var skrädda med yxa så att de fick fyra plana sidor. Mellan stockarna var mindre sten inkilad för att stabilisera konstruktionen. Mellan rustbädd 1 och rustbädd 3 framkom tre stockar som band ihop murarna. Dessa benämndes rustbädd 2.

I ytans nordöstra del påträffades en lådformad träkonstruktion ovanpå rustbädd 3 uppbyggd med virke av samma dimension som trädäcket i rustbädd 1. Dess uppgift är oklar men den kan möjligen ha haft en dränerande funktion. I konstruktionen påträffades ett tunnlock.

Murarna finns med på en äldre planritning från 1857 (figur 13). Mur 3 är med all sannolikhet den bakre väggen av byggnaden uppförd under 1790-tal, medan mur 2 är en del av en senare utbyggnad i anslutning till detta hus, enligt ritningen 1857. Dendrokronologisk datering av stockarna gav uteslutande dateringar till 1700-talets andra hälft med undantag från en stock i rustbädd 3 som dateras till 1746 (bilaga 6). Rustbäddsvirke består ofta av återanvänt virke vilket gör en absolut datering omöjlig. Den äldsta dateringen kom dock i rustbädd 3. Rustbädden till mur 2 är av en annan konstruktion än mur 3 och är tydligt en senare tillbyggnad.

Figur 36. Planritning över yta 2 med grundmurarna från 1790-talsbyggnaden samt L213, L226 och L211.

L211 – Sättlager, 1857

Under utfyllnadslagren påträffades en fragmentarisk stensättning med sättsand under, L211. (figur 24 och 36). Lagret bestod av homogen ljusbrun sand, cirka 0,10 meter tjockt, och var anlagt mot mur 2. Stenläggningen har ursprungligen täckt hela sandlagret. Lagret vattensållades inte utan handgrävdes grovt i sin helhet.

Lagrets ringa fyndmaterial bestod av enstaka skärvor fajans med vit glasyr och blå dekor, buteljglas samt en fot av bly formad som "ball and claw". Det är ett typiskt dekorelement för senbarocken och rokokon, vilket kan dateras till 1720-1775.

L211 är troligen golvlagret i källaren/bottenvåningen i 1857 års tillbyggnad. I lagret framkommer dock ett äldre fyndmaterial från 1600-1700-talet som troligen härrör från omgrävningar inför tillbyggnaden. En avloppsledning var nedgrävd igenom sandlagret. Ledningen bestod av engelsktillverkade saltglaserade stengodsrör från sent 1800-tal. Den är med största sannolikhet anlagd i samband med uppförandet av 1887 års byggnad.

L223 – Beredningslager/kulturlager

Under L211 påträffades ett kompakt, omrört gråbrunt lager med partier av lera och sand med humösa inslag (figur 34, 37, 38 och 40). Lagret var avgrävt vid uppförandet av mur 2 och är således stratigrafiskt äldre. Lagret handgrävdes men vattensållades ej.

Relativt få fynd påträffades i lagret. Keramiken bestod av yngre rödgods, vitt lergods med möjlig fransk härkomst och ostindiskt porslin. I lagret påträffades även buteljglas samt ett 1/6 öres kopparmynt präglat 1666-1686. Myntet härrör möjligen från lagret under, L228. De ben som påträffades identifierades som nöt, får/get, svin, hare och gås (bilaga 4).

Lagret är troligen omrört i samband med anläggandet av sättlagret L211, då man eftersträvat en jämn yta. Det tolkas således som ett beredningslager i anslutning till uppförandet av tillbyggnaden år 1857. Det är med all sannolikhet befintliga lager på platsen som är omgrävda och fyndmaterialet representerar då kulturlager på platsen. Fyndmaterialet påvisar en ursprunglig datering till sent 1600-tal/tidigt 1700-tal.

L228 – Kulturpåverkad äldre marknivå

Lagret L228 bestod av en mörkbrun lucker humus vilket är karaktäristiskt för den ursprungliga markhorisonten (figur 34 och 40). Lagrets övre del var kulturpåverkad och där påträffades enstaka sten, näver, träflis, körsbärskärnor, bark, samt gult holländskt tegel (16xXx4 cm) och enstaka mindre tegelflis.

Figur 37. Översikt över yta 2 med grundmurarna från 1790-tals-/1857-byggnaden samt L223, mot norr. På bilden: Annika Östlund.

Figur 38. Översikt över grundmurar från 1790-tals-/1857-byggnaden, väster uppåt i bild.

Lagrets övre del vattensållades till större del och då framkom yngre rödgods, svartglaserat kakel, ett odekorerat skaft till kritpipa, en glaspärla, butelj- och dricksglas samt spik. I lagret påträffades även en del skinnspill. Myntet från L223 kom troligen härifrån. I lagret påträffades även en del ben vilka identifierades till nöt, får/get, hare, höns, gås, orre, korp, sill, nors, gädda, torsk, kolja, makrill och plattfisk. Ostron, blåmussla, hummer och limnisk strandmussla förekom också i lagret.

Den miljöarkeologiska analysen gav frön från ruderväxterna/åkerogräs-sen svinmålla och pilört (bilaga 5). Här fanns också inslag av hushållsavfall samt rester av flera av hushållsväxter, som vindruva, hampa, humle, hasselnöt och enbär. I lagret identifierades även oliv, slån, hägg och hassel (bilaga 4). Ytan kan kopplas till boende eller kök men är inte särskilt nedsmutsat vilket de relativt låga fosfatvärdena antyder.

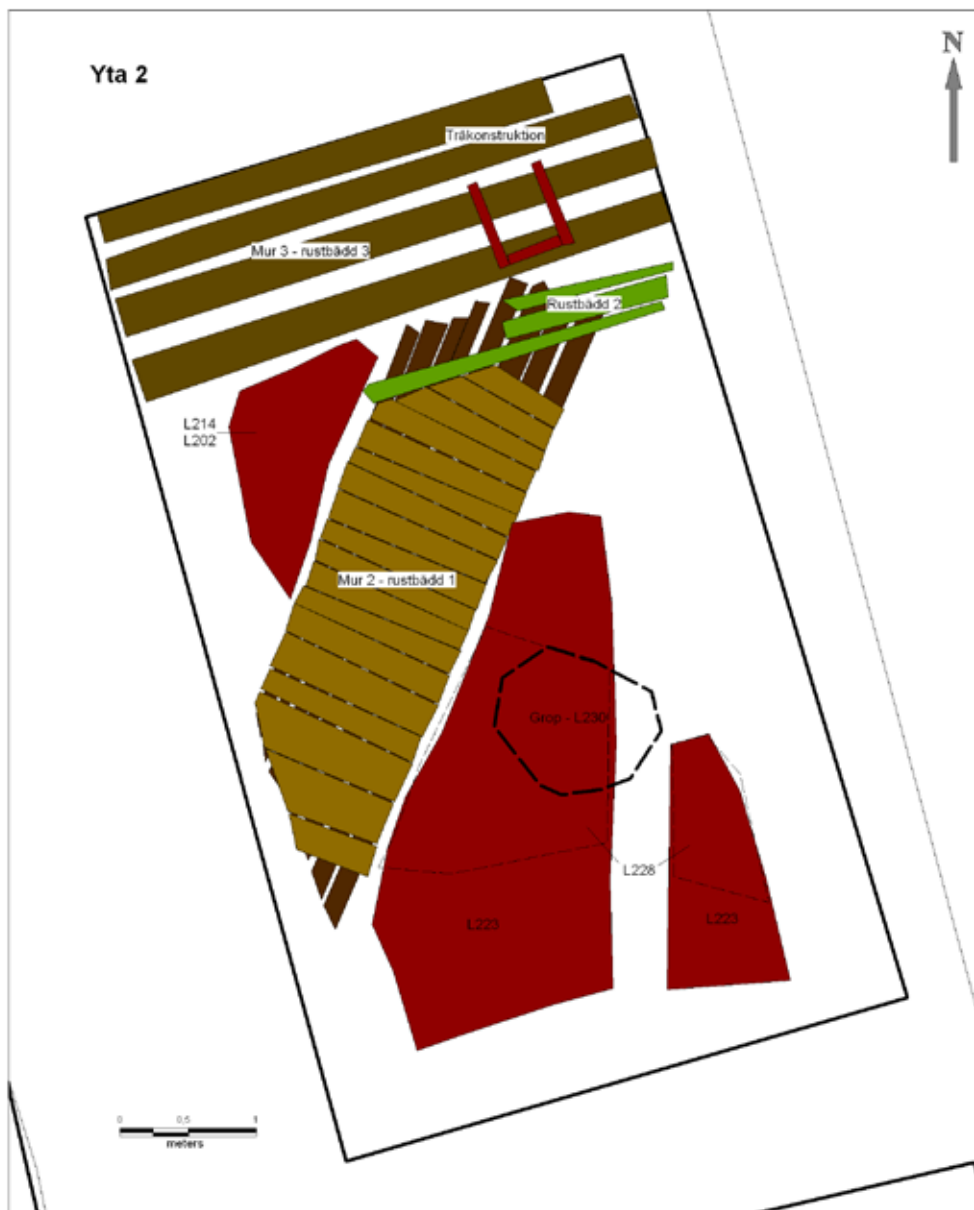
Lagrets kulturpåverkade del kan möjligen härröra från den första etableringen på ytan under 1640-tal. Fyndmaterialet antyder en datering till 1600-tal. Både den miljöarkeologiska och den osteologiska analysen indikerar hushållsavfall. Materialet består dock främst av små skärvor och ben vilket antyder ett kulturlager man rört sig på. Lagret har troligen utgjort markytan inom tomten vid den ursprungliga etableringen.

L230 - Grop

Efter att L228 undersökts upptäcktes en större grop centralt på ytan (figur 34 och 40). Dess fyllning bestod av gråbrun humus med några fragment kalkbruk, björkbark, träspån och annat trämaterial, delvis även bearbetat. Gropen var rund i ytan, cirka 1,1 meter i diameter, hade en skålad form

Figur 39. Översikt över rustbädden till mur 2, norr uppåt i bild. På bilden: Leif Jonsson.

Figur 40. Planritning över yta 2 med rustbäddar från 1790-talsbyggnaden samt L228 och L214.

med plan botten i profil, och var cirka 0,50 meter djup. Anläggningen var nedgrävd i den postglaciala leran. På grund av problem med inströmmande vatten var det omöjligt att utreda gropens stratigrafiska relation till L228. Den behandlas därmed som samtida. Fyllningen vattensållades i sin helhet.

I gropen framkom relativt mycket yngre rödgods men även vitglaserad fajans med blå dekor, samt importerat lergods och svartglaserat kakel. Det

påträffades också odekorerade kritpipsskaft, spik och laderspill. Förutom fönsterglas framkom även dricksglas där passglas, remmare och venetianskt vinglas kunde identifieras.

I gropan påträffades en del ben vilka identifierades till nöt, får/get, hare, höns, gås, (anka), sill, gädda, torsk, vitling, kolja, långa, abborre, makrill och plattfisk (bilaga 4). Följande mollusker kunde även identifieras: ostron, blåmussla, hjärtmussla, tagghjärtmussla, astartemussla, liten sandmussla, valthornssnäcka och hummer, samtliga med marin härkomst.

I makrofossilprovet hittades frön av åkerogräs, pilört, penningört, åkerbinda och jordrök (bilaga 5). Dessutom fanns där frön av humle, haselselnötsskal och några körsbärskärnor. Vid utgrävningen identifierades skal från valnöt, kärna från slänbär och plommon samt björnmossa (bilaga 4).

Gropen gav ett mångsidigt fyndmaterial som kan betraktas som hushållsavfall, samt växtlämningar som huvudsakligen härrör från vad som kan ha växt på platsen eller i närmiljön. Fyndmaterialet antyder en datering till 1600-tal. Anläggningen har troligen fungerat som avfallsgrop.

L213 - Utfyllnadslager/sekundärt kulturlager

Väster om mur 2 påträffades ett mindre område med bevarade äldre lager (figur 35 och 36). L213 låg direkt under de yngre fyllnadsmassorna och bestod av ett mörkbrunt humöst lager med inslag av trä och enstaka tegel (21x10x4 cm). Lagret låg dikt an mot muren och är således yngre än denna. Lagret vattensållades i sin helhet.

I huvudsak framkom yngre rödgods där fat och skålar samt trefotsgritor kunde urskiljas. Faten var piplerdekorade. Övrig keramik bestod av lergods och vitglaserad fajans med polykrom dekor, samt ett kakelfragment. Lergodset passade ihop med en skärva från L224, vilket täckte mur 2. Glaset bestod av fönsterglas och dricksglas där passglas och venetianskt glas identifierades. Det påträffades även odekorerade kritpipsskaft samt ett 1/6 öres koppermynt präglat 1666.

Ben av följande arter påträffades: nöt, får/get, svin, hare, katt, råtta, höns, gås, groda, knaggrocka, sill, ål, gädda, torsk, vitling, kolja, långa, abborre, makrill och plattfisk samt ostronskal. Anmärkningsvärt är det höga antalet tåleder från får/get vilket antyder att hela skinn införts på tomten vilket indirekt kan kopplas till karduanframställning.

Lagret är ett sekundärt deponerat kulturlager härrörande från 1600-talet vilket fyndmaterialet tydligt visar. Det är med all sannolikhet ditfört vid uppförandet av mur 2 vid 1857. Innehållet visar tydligt ett typiskt stadsmaterial vilket troligen härrör från tomten.

L226 - utfyllnadslager/sekundärt kulturlager

L226 var ett tydligt omrört lager under L213 och över L214, vilket bestod av partier av brun humus och grå lera (figur 35 och 36). Lagret var cirka 0,20 meter tjockt och föreföll ligga mot mur 2, vilket dock var svårt att belägga.

I lagret framkom ett relativt stort antal skärvor av yngre rödgods men även fajans med polykrom dekor i form av bland annat druvklase, daterat till 1600-talets andra hälft, påträffades. I övrigt hittades fönsterglas, spik, fragment av dricksglas samt skal från ostron och blåmussla.

Lagret är troligen, liksom L213, ett sekundärt utfyllnadslager i samband med uppförandet av mur 2, 1857. Ursprunget är även här kulturlager inom tomten där även den postglaciala leran följt med vid anläggningsarbetet.

L214 - Kulturlager

Lagret bestod av gråbrun lerig och sandig humus och låg under L226 och över den äldre markhorisonten, L202 (figur 35 och 40). Lagret var tydligt avskuret av anläggningsschaktet för mur 2 och föreföll vara primäravsatt.

I lagret framkom yngre rödgods, fajans med vit glasyr och polykrom dekor samt ljusbränt lergods med möjligt franskt ursprung. I lagret påträffades även odaterade kritpipsskaft samt en mynning till en förmodad glaskål. Endast ben av nöt påträffades här.

Lagret tolkas som ett kulturlager från 1600-talets andra hälft med hänsyn till dess struktur och fyndmaterialet.

Yta 3

Yta 3 var belägen ut mot gatan och en yta på 8,5x2,5 meter undersöktes (figur 22 och 23). Den norra delen av ytan gick inte att undersöka på grund av rasrisk för jordlager in från gatan. Större delen av den otillgängliga ytan undersöktes dock under förundersökningen (Sandin & Wennberg 2008). Sammanlagt påträffades åtta kulturlager, en stenpackning, en stenläggning samt ett större dike.

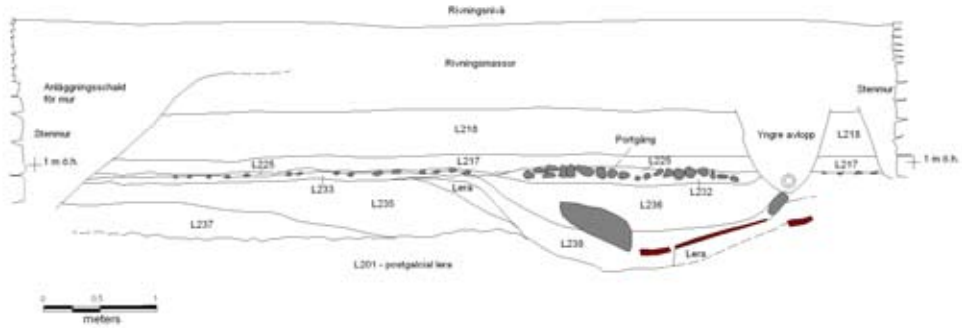
Under yngre raserings- och fyllnadsmassor påträffades ett utfyllnadslager vilket kan kopplas till uppförandet av 1887 års byggnad, L218. Det bestod av omrörda, osorterade jordmassor med tegel och tegelbrockor. Lagret banades av utan någon egentlig dokumentation.

L217 - Beredningslager

Under L218 påträffades ett lager av homogen sand, L217 (figur 41). Detta lager täckte hela ytan och var cirka 0,15 meter tjockt. Lagret handgrävdes men vattensållades inte.

Här framkom ett sporadiskt fyndmaterial bestående av yngre rödgods, fajans, kakel, buteljglas, en sked i tenn samt en järnnit.

Profil 8, Yta 3 mot N

Figur 41. Profil 8 yta 3, jämför figur 22.

Lagret är troligen anlagt i samband med uppförandet av tegelbyggnaden från 1790-talet och har då utgjort golvlageret i källaren. Det är också troligt att lagret är en del i täckande av brandlager från 1792. Det var vanligt att man gjorde detta i syfte att släcka och sanera efter bränder.

L225 – Brandhorisont ovan stenpackning och portgång

Ovan den nedan beskrivna stenpackningen påträffades ett mörkgrått kompakt humuslager med stora bitar av sot och kol samt enstaka fragment takskiffer och kalkbruk (figur 41). Lagret täckte hela den bevarade delen av ytan, var upp till 0,05 meter tjockt och handgrävdes vid rensandet av stenpackningen.

I lagret påträffades skärvor av yngre rödgods, fajans, stengods från Westerwald och fragment av underglasyrdekorerat blått ostindiskt porslin. Kalkel med framförallt svart glasyr samt en skärva med grön glasyr framkom. I lagret påträffades även ett silvermynt präglat 1668.

Osteologiskt bestämda ben var nöt, får/get, rått, höns, gås, torks, kolja, långa, makrill och plattfisk. Limniska mollusker var ostron, blåmussla, hjärtmussla, nätsnäcka och liten strandmussla. Limniska/terrestra mollusker var sumpsnäcka, större snytesnäcka, schackmönstrad snäcka, källarglanssnäcka och klotmussla.

Lagret kan möjligtvis tolkas som en brandhorisont från branden 1792. Fynd av ostindiskt porslin från 1700-talet, samt fynd från 1600-talets slut

i stratigrafiskt äldre lager, utesluter att det handlar om branden 1669. Det ovanliggande sandlagret L217 är då påfört för att täcka brandlagret, en företeelse som tidigare uppmärksammats vid stadsarkeologiska utgrävningar. De limniska/terrestra molluskerna visar att lagret är hitfört från inlandet, möjligen sandtäkter vid Mölndalsån eller liknande.

Stenläggning och stenpackning av kullersten

Vid utgrävning av L225 framträdde en stenpackning av knytnävstora stenar samt en stenläggning med aningen större stenar över resten av ytan (figur 41, 42, 43 och 44). Stenpackningen var mycket vällagd och kompakt, cirka 1,60 meter bred och hade en bevarad längd på drygt 2 meter. Stenarna var ovala och svallade och ställda på högkant. De var tydligt omsorgsfullt utvalda. Stenpackningen hade två välvningar i längdled vilket tydligt framgår på profilen och fotot. Stenpackningen var anlagd i L232 någon gång under 1700-talets andra hälft, dock före branden 1792.

På övriga delen av ytan framkom en mindre välbevarad stenläggning. Den framkom på båda sidor om stenpackningen och bestod av 0,10-0,20 meter stora stenar. Den var till skillnad från portgången i ett sämre skick. Stenläggningen var anlagd i L233. Stenpackningen härrör förmodligen från 1700-talet, dock äldre den ovan nämnda stenläggningen.

L232 och L233– Sättnlager för kullersten

Under stenpackningen framträdde ett cirka 0,03-0,05 meter tjockt grått sandlager (figur 41 och 45). Under den västra stenpackningen benämndes

Figur 42. Planritning över yta 3 med stenpackning, stenläggning och sättnlager L232 och L233.

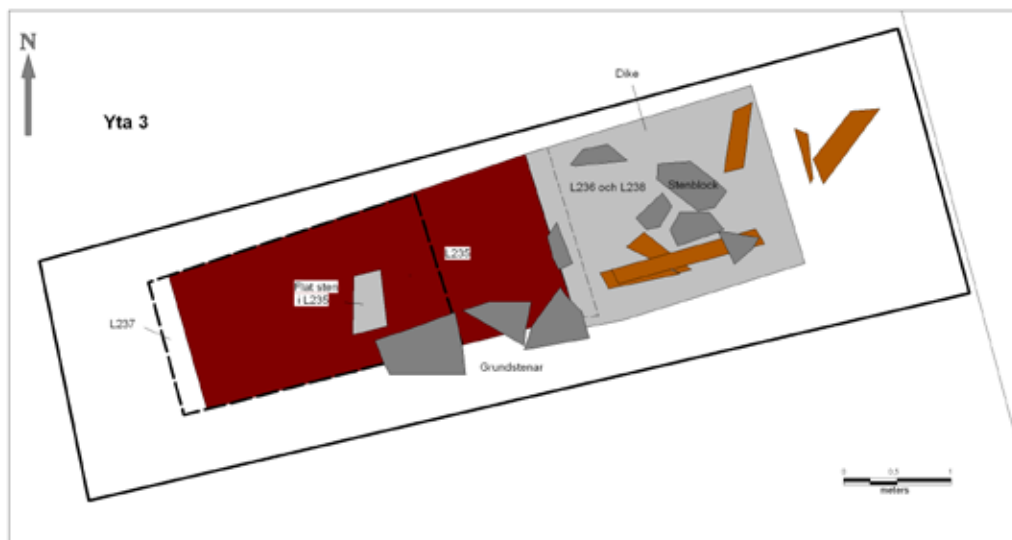
Figur 43. Översikt över stenläggning och stenpackning på yta 3, mot norr.

Figur 44. Detaljfoto över portgångens stenpackning på yta 3, mot norr.

lagret L233 och under portgången L232. Under portgången fanns det även leriga inslag.

I lagren påträffades ett varierat stadsmaterial. Keramiken bestod av yngre rödgods, lergods med kontinentalt ursprung, fajans med vit tennglasyr och blå dekor samt kakel med svart glasyr. Fajansskärvan passade ihop med en skärva från L238. En holländsk kritpipa i L233 med en fransk lilja kan dateras till 1671-1691. Av glas påträffades framförallt fönsterglas och buteljglas men även fragment av venetianskt glas framkom. I lagret påträffades också en knappnål av koppar, ett träredskap samt ett omsorgsfullt bearbetat skaft av ben.

Figur 45. Planritning över yta 3 med L235-L238 samt äldre stengrund.

Det osteologiska materialet bestod av nöt, får/get, svin, hare, katt?, rådjur, råtta, höns, gås, karpfisk, sik, långa, torsk, plattfisk och abborre. Förutom ostron och blåmussla bestod de marina molluskerna av hjärtmussla, trubbig sandmussla, östersjömussla, grävmussla och liten sandmussla. Limniska/terrestra mollusker var sumpsnäcka, större snytesnäcka, schackmönstrad snäcka, oval dammsnäcka, skäggsnäcka, klotmussla och limnisk stormussla.

Lagren tolkas som sättlager för stenpackningen och stenläggningen. Fynden i lagret antyder att lagret är anlagt under sent 1600-tal eller möjligen tidigt 1700-tal. Detta daterar även anläggningsfasen för stenpackningen. De limniska/terrestra molluskerna visar att lagret är hitfört från inlandet, möjligen sandtakter vid Mölndalsån eller liknande.

L236 och L238 - Dike med fyllnadslager

Under kullerstensgången påträffades ett större dike som gick i samma riktning (Figur 41, 45 och 46). Diket var cirka 2,2 meter brett och 0,80 meter djupt och två skilda fyllningar kunde urskiljas. Överst i diket låg L236, grå grusig sand med ett stort inslag av träflis. Inga fynd påträffades i lagret. Det grävdes dock relativt grovt och enstaka prover vattensållades

Dikets äldsta fyllning benämndes L238 och bestod av grå sand (figur 41, 45 och 46). På grund av stort vatteninflöde grävdes lagret med maskin. De uppgrävda massorna undersöktes grovt och enstaka skärvor yngre rödgods och fajans påträffades. Fajansskärvan passade ihop med en skärva från L233.

Figur 46. Översikt över profil yta 3, jämför figur 48.

Diket var skålat i profil och mot botten påträffades fem stenblock vilka var anlagda mot spridda plank som låg direkt mot leran. Stenblocken här-
rör förmodligen från den nedan beskrivna grundläggningen. En av plan-
korna kunde dendrokronologiskt dateras till yngre än 1748. Det medför
att kullerstensgången måste vara yngre. Den är dock äldre än branden
1792.

L235 – Kulturlager

Under sättlagret L233, påträffades ett kulturlager bestående av kompakt
brun humus med inslag av små lerpartier, träflis, bark, pinnar, enstaka sten,
kalkbruk och tegelflis (figur 41, 45, 46 och 47). I lagret påträffades även en-
staka fragment av gult holländskt tegel och enkupiga vingpannor. Det var
0,20 meter tjockt i väst men blev drygt 0,50 meter tjockt i öst, intill diket.
Två meterrutor vattensållades i lagret.

Lagret uppvisade ett varierat fyndmaterial. Keramiken bestod av yngre
rödgoods, fajans, ljusare lergods samt stengods, och var hårt fragmenterat.
Rödgodset var odekorerat och bestod av enklare skålar. Fajanserna bestod av
några enstaka odekorerade skärvor från minst en tallrik. Den påträffade sten-
godsskärvan var av Westerwald-typ. Här påträffades även två kakelfragment
med svart glasyr. Det framkom 18 kritpipsfragment varav ett var ett huvud.

Glas påträffades i form av fönsterglas och odefinierade dryckesglas vilka
generellt var hårt fragmenterade.

Det bearbetade trämaterialiet bestod bland annat av ett par träpluggar
och en spets eller möjligen dymling, cirka 31 cm lång och 4 cm i diameter i
den tjockaste änden.

Figur 47. Översikt över kulturlager L235, grundstenar samt dike på yta 3, mot nordväst. Bilden illustrerar även problemen med vatteninflöde under grävningarna. På bilden: Tom Wennberg.

Järnmaterialet bestod framförallt av spik, men även ett fragment av ett sågtandat redskap påträffades. Av bly framkom spröjs, en bricka med två hål samt ett eventuellt underlägg vid skinnbearbetning.

Ett silvermynt påträffades vilket hade valören 1/2 öre och var präglat 1615.

Benen bestämdes till nöt, får/get, svin, hare, höns, gås, tjäder, stadsduva, morkulla, sill, karpfisk, gädda, torsk, vitling, kolja, långa, abborre och plattfisk. I lagret framkom även molluskerna ostron, blåmussla, hjärtmussla, kammussla, islandsmussla, tornsnäcka och pelikanfotsnäcka.

Den miljöarkeologiska analysen påvisade närvaro av penningört, åkerbinda, besöksöta, råg (1 bränt korn), då, åkerbinda, våtarv, en, revormstörel och fikon (bilaga 5). I fält påträffades även körsbär, plommon och hasselnöt. Sammansättningen av ogräs/ruderatväxter är lika som övriga prover med tillägg av då och revormstörel. Flertalet är arter som trivs på åkrar. Fikonfröna kan tolkas som spår av latrin då de passerar genom matsmältningssystemet intakta.

Lagret representerar förmodligen en mycket tidig avsättning på platsen. Fyndmaterialets höga fragmenteringsgrad tyder på att det är ett på marken bildat kulturlager vilket man gått på. Den enkla keramiken antyder också att det inte var en högreståndsmiljö.

Grundstenar i L235

I södra kanten av L235 framkom en rad större stenblock vilka i väster avslutades med en liggande flat sten (figur 41, 45, och 47). I det ovan beskrivna

diket framkom också stenblock vilka förmodligen ingått i grundmurens förlängning österut. På grund av inströmmande vatten var dokumentationen här mycket svår.

Stenblocken ingår med all sannolikhet i grundmuren till ett äldre hus. Det är troligen den inre ytterväggen till ett gathus vars golvlager representeras av främst L235 men möjligen även delar av L237.

L237 - Beredningslager

Lagret bestod av grå grusig sand med inslag av fragmenterat vingtegel samt kalkbruk och puts (figur 41 och 45). Ett fragment av täljsten hade en tydligt högpolerad sida samt en kvaderhuggen sida.

I lagret framkom en mindre mängd keramik av odekorerad yngre rödgods och fajans. Ett fynd av en rundslipad skärva av ett ljusare lergods har tidigare tolkats som spelbricka (Rosén 2006:209).

I lagret påträffades lite fönsterglas, en skärva från en remmare, samt spik och läderspill.

Benmaterialet bestämdes till nöt, får/get, svin, höns, gås, sill, torsk, kolja, abborre och plattfisk. I lagret framkom även molluskerna ostron, blåmussla, hjärtmussla och tornsnäcka

I lagret framkom även plommon och hasselnöt.

Lagret uppvisade generellt en mycket likartad fynd- och bensammansättning som L235 fast i mindre mängd och med ett färre antal arter. Dess sandiga karaktär tyder på att lagret nog är att betrakta som ett beredningslager från den ursprungliga etableringen under 1640-tal. Man har då berett den ursprungliga markhorisonten, som troligen var ganska sörjig, med sand.

Yta 4

Ytan var belägen vid det nyligen raserade husets innergård (figur 22 och 23). Det visade sig att stora delar var störda av olika typer av ledningsdragningar. Framförallt påträffades stora dagvatten- och avloppsledningar men även gas- och elledning. Däremellan kunde dock några rester av kulturlager undersökas. Innergårdens norra del var mest välbevarad.

L221 - Utjämningslager

Under de yngre raserings- och utfyllnadslagren påträffades grå lätt humös sand/lera, cirka 0,30 meter tjockt (figur 48, 49 och 50). Det var tydligt omrört och fanns fläckvis över ytan. Då lagret ej var in situ schaktades det bort.

De fynd som påträffades var uteslutande från 1600-tal. Keramiken består av odekorerat yngre rödgods och fajans. Fajanserna har både blå och polykrom dekor. En skärva uppvisade Wan Li-dekor. I lagret påträffades ett

kritpipehuvud av engelskt ursprung daterat till 1610-1640. Nöt, får/get och torsk bestämdes.

Lagret tolkas som ett omgrävt utfyllnads- eller utjämningslager troligen från byggnationen 1887. Fyndmaterialet härrör sannolikt från tomten.

L239 – Kulturlager och träkonstruktion.

Under L221 påträffade en öst/västlig träkonstruktion konstruerad av stående brädor (figur 51 och 52). De var fixerade med nedslagna störar. Brädorna var mycket murkna och de gick inte att dateras dendrokronologiskt. Brädorna skiljde tydligt två lagerstratigrafier åt. Norr om konstruktionen påträffades ett 0,20 meter tjockt brunt humöst lager, L239, som låg direkt mot den ursprungliga markhorisonten. Det handgrävdes och vattensållades delvis.

I lagret framkom framförallt yngre rödgods, men även lergods, ett kritpipsskaft och ett troligt vinglas.

Ben från lagret bestämdes som nöt, får/get, svin, torsk och plattfisk. Benmaterialet var för övrigt ringa.

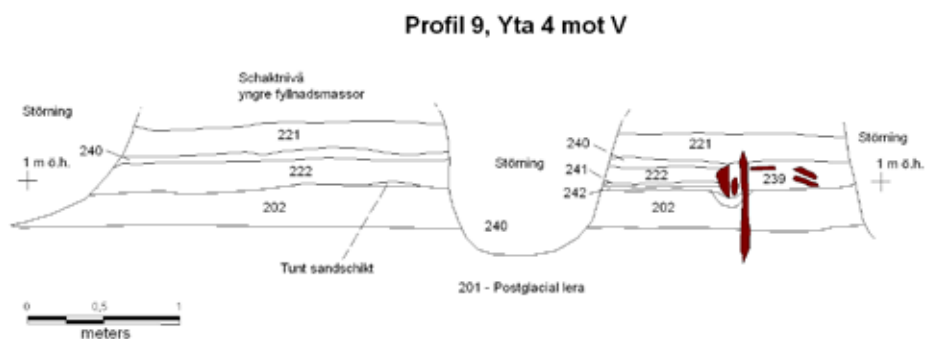
Lagret och träkonstruktionen har möjligtvis ingått i insidan av ett stall eller liknande.

L240 - Beredningslager

Lagret påträffades söder om träkonstruktionen och bestod av ljusbrun lucker sand (figur 50, 51 och 52). En halvmetersruta sållades.

I lagret påträffades enstaka skärvor yngre svartgods, lergods samt fajans med blå dekor. Nöt och torsk identifierades.

Troligen är detta ett beredningslager i samband med en yngre etablering där man övertäckt de äldre lagren.

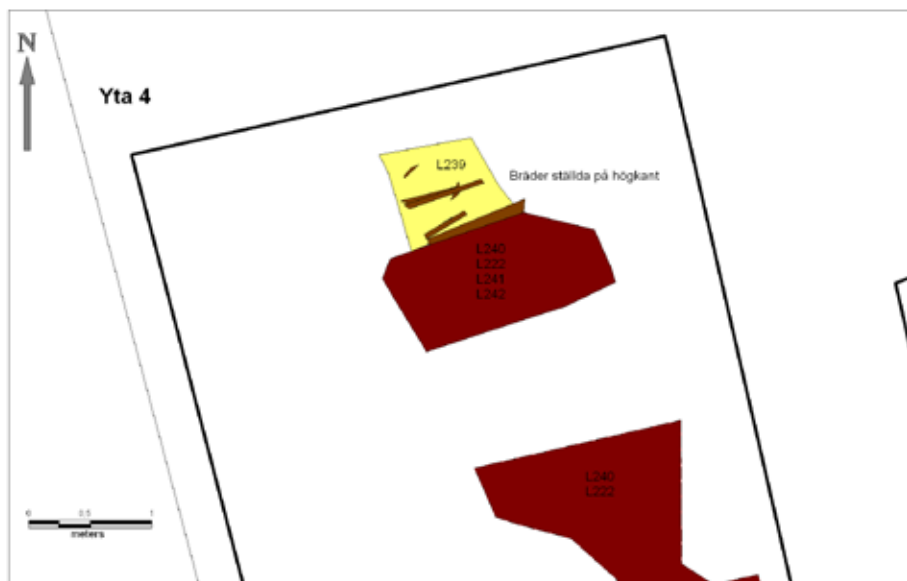
Figur 48. Profil 9, yta 4, jämför figur 22.

Figur 49. Planritning över yta 4 med L221.

Figur 50. Översikt över yta 4 med L221, mot söder.

Figur 51. Planritning över stående bräder samt L222 och L239-L242.

L222 - Kulturlager

Lagret bestod av aningen kompakt gråbrun humus (figur 48, 51 och 52). En halvmeters ruta vattensållades, vilket visade att lagret var relativt fyndtomt.

I lagret framkom ett litet fyndmaterial av yngre rödgods, lergods, fajans, fönsterglas, dryckesglas samt en liten glaspipett. Pipetten var likadan som den som påträffades i L227 (F128).

Figur 52. Detaljfoto över stående bräder, mot väster.

Nöt, får/get, svin, gås, småskrak, sillgrissla, kolja och plattfisk bestämdes.

Karaktäristiskt för lagret är att det innehöll förhållandevis lite makrofossilt material. Här framkom hasselnötsskal samt frön från hampa, fikon, svinmålla, pilört och gurkört. Vid grävningen påträffades även slånbar. Gurkört är en kulturväxt som börjar odlas i Sverige under medeltid som prydnadsväxt och medicinalväxt, den har feberstillande egenskaper.

Lagret påminde i struktur om L227 och är troligen samma lager. Fyndet av pipetten tyder delvis på detta. Även övrigt fyndmaterial är snarlikt i sin sammansättning. Lagret tolkas som ett kulturlager.

L241 - Gödsel

Lagret framkom under L222 och bestod av brun torvig gödsel och var cirka 0,05 meter tjockt (figur 48, 51 och 52). Inga fynd påträffades här. Förekomst av gödsel tyder på att här ursprungligen stått ett stall. De uppställda bräderna kan då ha fungerat som foderbehållare eller liknande.

L242

Lagret framkom under L241 och låg på den ursprungliga markhorisonten, L202 (figur 48, 51 och 52). Det bestod av grå grusig sand. Inga fynd påträffades. L242 är förmodligen den ursprungliga anläggningsnivån för det tidigare nämnda stallet.

Fynd

I kv. Härbärgat framkom ett varierat stadsmaterial typiskt för 1600-tal och tidigt 1700-tal med serverings-, köks- och förvaringskärl som yngre rödgods, fajanser och stengods samt kritpipor som de vanligast förekommande fynden (bilaga 2). Fragment av fönsterglas, buteljglas och olika former av dricksglas som remmare och passglas var vanligt förekommande. Läderspill, spik och tegel förekom också. Några kontexter visade sig även ha bra bevarandeförhållanden för organiskt material vilket medförde fynd av trä och läder, och i enstaka fall även textil. Generellt kan man konstatera att flertalet av ovanstående fyndkategorier var representerade i de flesta arkeologiska lagerkontexterna.

Den generella uppfattningen är att fyndmaterialet var relativt hårt fragmenterat. Flertalet av fyndsammanhangen var antingen markytor, kulturager eller sekundärt omgrävda kulturlager. Endast i L231 gropen kan man tala om ett direkt avfallslager.

Byggnadsmaterial – tegel, taktegel och takskiffer

Husen i 1600-talets Göteborg var nästan uteslutande uppbyggda av trä men ändå hittar vi ofta tegel vid utgrävningar av 1600-talslager i staden.

Dalhede har visat att det under 1600-talets mitt importerades hundratusentals mursten, tegel och takpannor från bland annat Lübeck och andra områden i nuvarande norra Tyskland och Holland (2001:337). Importen av tegel är således omfattande och bestod framförallt av gult hårdbränt tegel med mindre storlekar än dagens standard (Nilsson Schönborg 2006:224). Nilsson Schönborg nämner måttet $8 \times 18 \times 3,5$ cm.

Vi vet även att ett tegelbruk funnits vid Mölndalsån redan under 1620-talet, möjligen 1627, på den så kallade tegelbruksängen ungefär vid Gamla Ullevi (Baeckström 1923:27). Det anlades av holländaren Pieter Naelwijk som erhöll privilegium av Gustav II Adolf (Andersson 1996:72, Nilsson Schönborg 2006:225). Tegelbruket verkar under 1600-talet ha ägts av staden och arrenderades ut till olika borgare i staden. Vid århundradets slut nämns även ett privat tegelbruk vid Färjenäs, då ägt av Jochim Rotenhan (Dahl 2007, 1:70). Det inhemska rödbrännande porösa teglet verkar dock ha

Figur 53. Byggnadsmaterial från L231 groppen. På bilden syns skärivor av enkupigt vingtegel, kalkbruk samt skiffer. Fragment av vingpannor påträffades ofta i de olika 1600-talslagren.

varit av sämre kvalitet än det importerade. Det är ursprungligen av samma storlek som det holländska teglet men görs även i större storlekar. Nilsson Schönborg nämner måttet $8 \times 18 \times 3,5$ cm (2006:224f).

Även takpannor gjordes i Göteborg vilket Gert Pannebakares efternamn berättar om. Han verkade i staden under 1600-talets mitt och arrenderade även Göteborgs tegelbruk (Dahl 2007, 1:70 och 4:45). Under denna tid hade man övergivit det medeltida munk- och nunneteglet för den enkupiga vingpannan. Det är troligtvis bara vingpannan som importerats och producerats i staden under denna tid.

Det påträffades relativt få fynd av byggnadsmaterial. Det som framkom var ofta hårt fragmenterat (figur 53). Under grävningarna påträffades byggnadsmaterial i form av tegel, tegelpannor, kalkbruk och skiffer. Teglet bestod av gult holländskt tegel av mindre format samt enstaka röda fragment av liknande storlekar. Följande mått är uppmätta i längd, bredd och höjd stort X är omätbar sida:

- L231 gropen: gult holländskt tegel: (Xx12x5 cm, Xx11x4)
- rött tegel (Xx8,5x4 cm, Xx11x4 cm, och Xx11,5x5 cm)
- L228: gult holländskt tegel (16xXx4 cm)
- L213: gult holländskt tegel (21x10x4 cm)

Fler taktegel än tegelsten påträffades. Samtliga var av rödbrännande leror och av enkupig vingtegeltyp. Flertalet av fragmenten uppvisade rester efter kalkbruk på baksidan. Under 1600-talet murade man ofta fast dem mot undertaket.

I vissa kontexter, framförallt i gropen, framkom en del kalkbruksfragment. Fragmenten var tydligt fogbruk och man kunde tydligt se de rundade negativen efter stenar. Några fragment kunde snarare betraktas som puts. De var upp till 1 cm tjocka och hade en slätare sida. Detta innebär att murar eller spisrösen inom tomten varit fogade och putsade under 1600-talet.

I de flesta lagren framkom också enstaka skifferfragment med en tjocklek under en halv centimeter. Detta material uppfattas här som takskiffer men kan möjligen ha haft en annan funktion.

Slutsatsen av fyndmaterialet är att byggnaderna på tomten haft tegeltak under 1600-talet. Det utgick påbud att täcka taket med pannor för att hindra bränder att sprida sig vilket man följaktligen följt här. Tegelstenarnas ringa mängd antyder att det inte byggts några byggnader av tegel här. De härrör troligen från en murstock vilket även kalkbruket och kalkputsen visar.

Keramik allmänt

Under den aktuella perioden finns följande godstyper: yngre rödgods, lergods, jydepotter, fajans, stengods och porslin. Nedan presenteras godstyperna för sig men här kommer först en mindre sammanställning av materialet (figur 54).

	Kv. Härbärgret				Kronbageriet Göteborg	Kv.Enigheten Göteborg, 1700-tal?	Kv Vindragaren Göteborg	kv Stadskvamen Göteborg	kv Vadman Göteborg	Brätte 1600-talets mitt/senare del	Uddevalla 1600-talets mitt/senare del	Marstrand 1600-talets mitt/senare del	Halmstad 1600-talets mitt/senare del	Marstrand 1600-talets slut	Uddevalla 1600-talets slut	Halmstad 1600-talets slut
Godstyp	Antal	Vikt (g)	Antal %	Vikt %	Antal %	Antal %	Antal %	Antal %	Antal %	Antal %	Vikt %	Antal %	Antal %	Antal %	Vikt %	Vikt %
Yngre rödgods	760	10046	67	74	59	51	71	89	83	61,1	71,9	86,3	90,1	86,3	71,9	79,1
Fajans	235	1689	21	12	27	22	24	7	14	24,6	0,4	1,2	1,2	1,2	0,4	0,8
Lergods	79	989	7	7	0	0	0	0	0	6,2	11	4,6	5,9	4,6	11	2,6
Jydepotter	21	632	2	5	1	1	0	2	0	3,2	4,8	1,4	1	1,4	4,8	2,1
Stengods	24	185	2	1	3	3	1	2	2	3,7	10,9	5,1	1,7	5,1	10,9	15,4
Porslin	7	7	1	0	9	24	4	1	1							
Summa	1126	13548	100	100	100	100	100	100	100	98,8	99	98,6	99,9	98,6	99	100

Figur 54. Tabell över keramikgodsfördelningen på kv. Härbärgret med jämförande material (Jönsson & Kihlberg 1982:171, Söderlund 1984:6, Carlsson & Rosén 2002:136f).

Fördelning verkar vara mycket typisk för samtida material i Göteborg, men även i Brätte, Vänersborgs föregångare. Det finns många källkritiska problem med tabellen men man kan ändå generellt se att rödgodset står för den övervägande delen av skärvorna. I Göteborg och Brätte har fajans ersatt delar av rödgodset. Materialet i Halmstad under 1600-talets mitt och Marstrand består nästan uteslutande av rödgoods, 90-95 %. Under 1600-talets slut i Uddevalla och Halmstad har däremot förhållandevis stora mängder stengods förts in. Skillnader i fördelningen kan mycket väl spegla invånarnas ursprungsland och deras kontaktnät.

Yngre rödgoods

Den i särklass vanligaste godstypen under 1600-talet är så kallat yngre rödgoods. Det har fått sitt namn av att leran är rödbrännande. Av denna godstyp gjordes vardagskärlen. De vanligaste kärityperna var trefotsgrutor, skålar och fat men även exempelvis stekpannor och durkslag framställdes. Vanligtvis är insidan och mynning glaserad med blyglasyr medan utsidan lämnats oglaserad. Dekoren består till övervägande del av kritpiplera i koncentriska cirklar och stiliserade bladverk och andra motiv.

Frågan om hur mycket som var lokalproducerat i Göteborg och hur mycket som importerats är idag inte utredd. Mycket tyder dock på att det mesta var framställt lokalt. Vi vet att yngre rödgoods framställdes i Göteborg under 1600-talet. Almquist redovisar en pottmakare i Göteborg 1639 vilket har utökats till två 1678 (1935a:753). Pottmakarna, eller krukmakarna, höll under 1600-talet bland annat till vid kvarteren Lilla Bommen, Göta Kanal och kv. Polismästaren (figur 10).

Vid utgrävningen påträffades sammanlagt 760 skärvor med en vikt på cirka 10 kg (figur 55). Den övervägande majoriteten är blyglaserade på insidan men både in- och utvändigt glasyr men även enstaka oglaserade skärvor förekommer. Merparten härrör från odekorerade grytor och skålar. Det påträffades även mindre skålar, pannor samt durkslag. De dekorerade skärvorna härrör i synnerhet från fat och mindre skålar. Dekoren är utförd i piplera och till övervägande del på insidor av fat. Dekorelementen består mest av koncentriskt cirkulära punkter, rankor och liknande.

Lergods

Skärvor med blyglasyr med ljusbrännande leror har här bedömts som lergods till skillnad från yngre rödgoods som är rödbrännande (som även det är ett lergods). I detta material har två typer urskiljts, en ljusgul nyans samt en vitare nyans, vilka dock ej har separerats vid registreringen. Mycket talar för att dessa typer är importerade då dessa leror är ovanliga i Skandinavien (Carlsson & Rosén 2002:21). De är troligen producerade på kontinenten

med nuvarande Tyskland, Holland, Belgien eller Frankrike som möjliga ursprung.

Sammanlagt har 79 skärvor av ljusbränt lergods registrerats. Av dessa var den övervägande majoriteten av ljusgult gods med gultnad blyglasyr (figur 56 och 57). Den vanligaste kärltypen är större skålar med konisk käriform och med en finvågad utsida, likt trefotsgrytorna. I materialet förekommer även plastisk blomdekor. Den gulbrända godstypen kan, med hänsyn till glasyren, möjligen härröra från nuvarande norra Tyskland (Gaimster 1996:85, Elfwendahl 1999:49f).

Det vitbrända godset var framförallt tunnväggigt med grön och mörkbrun glasyr, både ut- och invändig. Kärlden förefaller vara koppar med öron och mindre skålar (figur 57). Mycket talar för att dessa gods härrör från områdena väster om Rhen, möjligen Frankrike eller Holland.

Figur 55. Ett urval av yngre rödgods som påträffades i L231 gropen. I bildens bakre del syn delar av trefotsgrytor. Till vänster i förgrunden syns rester av en skål med öra och till höger ett antal dekorerade skärvor av i huvudsak fat.

Figur 56. Minst två olika skålar av ljusbrännande lergods med gultonande blyglasyr från L231 gropen. Båda kärlen saknar utvändig glasyr och är med all sannolikhet importerade.

Figur 57. Bilden till vänster visar gulbrännande lergods med plastisk blomdekor samt vitbrännande gods med grön glasyr från L231. Till höger syns vitbrännande gods med mörkbrun och grön glasyr från L223.

Figur 58. En rundslipad skärva i lergods med blyglasyr från L237. Dylika har tidigare tolkats som spelbrickor.

Figur 59. Jydepotte från L227. Skärvorna representerar en rundbottenad gryta med öron.

I L237 påträffades en rundslipad skärva av ljusbränt lergods med blyglasyr (figur 58). Den är flat och härrör med all sannolikt från en botten. Dylika slipade plattor har tidigare påträffats i Göteborg och tolkades då som spelbrickor (Rosén 2006:209).

Jydepotter – yngre svartgods

Jydepotter är ett reducerat gråsvart gods som tillverkades i en äldre teknik och brändes i gropar (Augustsson 1985:77f, Rosén 2004:113). De producerades på Jylland från 1400-talet fram till tidigt 1900-tal och var tidvis en viktig binäring till det olönsamma jordbruket. Den vanligaste kärltypen är grytor med en form snarlik gjutjärnsgrutan och med samma funktion som kokkärl (jmf Augustsson 1985:64). Sentida bruk har visat att de var mycket tåliga och det finns exempel på daglig användning av samma kärl i 30 år (Augustsson 1985:78).

Jydepotterna uppträder i stadslager runt om i hela Norden framförallt under 1500- och 1600-talet, möjligen även tidigt 1700-tal (exempelvis Schia 1981:111ff, Augustsson 1985:77f, Gaimster 1996, Rosén 1999:88f och Carlsson & Rosén 2002:134ff). Enstaka skärvor av godstypen förekommer i fyndmaterialen från utgrävningar i Göteborg (Jönsson & Kihlberg 1982:157, Söderlund 1984:6, Lorentzson 1985:132).

Sammanlagt påträffades 21 skärvor av jydepottegods med glättad yta (figur 59). Merparten påträffades vid yta 1, framförallt L227, men en skärva

hittades även i L240 på yta 4. Samtliga skärvor kom i kontexter med material från sent 1600-/tidigt 1700-tal. Kärlyten består av rundbottnade större grytor på ben med öron. Materialet representerar förmodligen inte mer än ett par kärl.

Fajans

De fajanser som förekom i Göteborg under 1600-talet och 1700-talet är troligen av framförallt holländskt ursprung. Det importerades även fajanser från tyskt område samt Frankrike och England (jmf Lassen 1969, Archer 1973). Importen till Sverige förbjöds 1739 för att gynna den nystartade inhemska produktionen.

Fajansproduktionen i Holland började redan under 1500-talet men fick ett uppsving under 1600-talet i samband med den tidiga porslinsimporten från Kina (exempelvis Lassen 1969:79ff, de Jonge 1970). Porslinet var eftertraktat och man framställde många fajanser i samma stil. Den höga produktionen fortsatte in på 1700-talet.

Figur 60. Ett urval av fajanser. Samtliga skärvor är tennglaserade och merparten är dekorerade i blått men även polykrom dekor förekommer. Tallrikar är vanligast men även mindre skålar finns i materialet.

Figur 61. En fajansskärva till en mindre skål med Wan Li-dekor.

Figur 62. En hank till en mindre skål i fajans för gröt eller liknande, påträffad i L231 gropen (F229).

Fajans består av ett poröst ljusbränt lergods med vit tennglasyr, vanligtvis heltäckande. Denna har ibland bätrrats på med blyglasyr för glansens skull. Dekoren var ofta blå men även polykroma dekorer förekom. Vanliga föremålstyper var tallrikar och mindre skålar men även andra kärltyper samt kakel framställdes i fajans.

De stadsarkeologiska grävningar som gjorts i Göteborg har visat att fajans var mycket vanligt under 1600-talet (Jönsson & Kihlberg 1982:159, Söderlund 1984:6, Lorentzson 1985:126). Det är den vanligaste godstypen efter rödgodset. Det höga antalet holländska inbyggare är troligen orsaken till detta, då de säkert hade med sig tallrikar och skålar i sina bohag. Det är också troligt att den holländska befolkningen hade ett utbrett kontaktnät med sitt forna land vilket skapade kanaler för en större import.

Det registrerade fyndmaterialet består av 265 skärvor. I detta material finns uteslutande vita tennglaserade fajansskärvor med blå eller polykrom dekor (figur 60). Materialet förefaller i sin helhet härröra från 1600-talet eller möjligen tidigt 1700-tal. Tyngdpunkten ligger troligen på 1600-talets andra hälft.

Mynningsranden på fat är ofta dekorerade med snedstreck följt av koncentriska cirklar på brättet (figur 60). På tallrikens spegel samt skålarnas botten finns ofta avbildningar av olika frukter som exempelvis vindruvsklass och päron. Ett identiskt päron som finns på en skärva från L204 har exempelvis påträffats på kv. Polismästaren (Lorentzson 1985:127). Ett flertal exempel på typisk Wan Li-dekor finns även i materialet. Den förekommer framförallt på mindre skålar med typisk rutindelad bård av solrosor och liknande motiv (figur 60 och 61).

I L231 gropen påträffades en hank till en mindre skål för mos eller gröt (figur 62). En likadan grötskål är tidigare rapporterad från en utgrävning i

Figur 63. Exempel på en grötskål i fajans med liknande handtag som visas på figur 62 och är daterad till tidigt 1600-tal (Fourest 1980:15).

exempelvis Halmstad (Rosén 1999:71, 2004:241). Kärlyten härrör troligen från 1600-talets början och anses ha varit en keramisk avbildning av äldre tennskålar (de Jonge 1970:20 och figur 63). En dylik tennskål är påträffad i Nya Lödöse (Strömbom 1924:237).

Stengods

Skärvor av stengods påträffades i en mindre mängd men relativt frekvent under hela grävningen. Stengods är ett sintrat och saltglaserat gods vilket

Figur 64. Ett urval av stengodsskärvor. Skärvorna från övre raden härrör från L231 gropen. Från vänster är det gods från Westerwald, Siegburg och Raeren/Frechen. Nedre raden består enbart av gods från Westerwald.

började framställas i större mängder i det tyska Rhenområdet redan under tidigt 1500-tal. De stora produktionsorterna var framförallt Frechen/Köln, Raeren, Siegburg och Westerwald, var och en med sin egna speciella stil (Lassen 1969:54, Gaimster 1997).

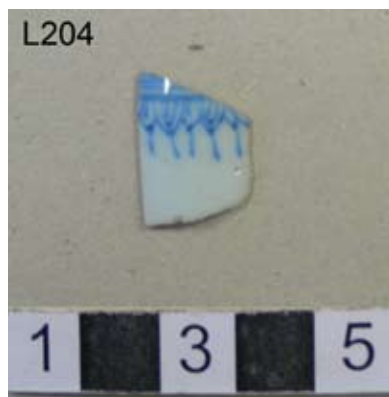
Sammanlagt påträffades 24 skärvor och samtliga har troligen proveniens i Rhendalen. Den dominerande typen var av Westerwaldtyp som är ett ljusgrått saltglaserat gods med dekor i relief och blått (figur 64). Skärvorna kan generellt dateras till 1600-tal mitt fram till tidigt 1700-tal. I L225 framkom en skärva med rosetter vilka förmodligen täckt hela buken. Denna stil börjar utvecklas under 1620- och 1630-talet.

Det påträffades även brunglaserat ljust gods samt skärvor av vitt gods framställda i Siegburg (figur 64). En vit skärva härrör från ett krus med ett stadsmotiv i relief. Denna kärltyp gjordes i stora mängder under 1500-talet och fram till 1632 då trettioåriga kriget nästan lyckades ta död på produktionen i Siegburg. Skärvan härrör således från ett krus som varit med ett tag.

I fyndmaterialet påträffades även enstaka brunglaserade skärvor från Raeren och/eller Frechen. De härrör bland annat från kannor i vilka man importerade mineralvatten från tyskt område.

Porslin

Kinesiskt porslin var mycket eftertraktat och infördes i stora mängder till Göteborg efter att Ostindiska Kompaniet bildats 1731. Det holländska

Figur 65. En liten kopp i ostindiskt porslin med blå underglasyrdekor. Den vänstra skärvan är påträffad i L204 och den högra i L208.

Ostindiska Kompaniet grundades dock redan 1602 vilket medförde att mycket stora mängder porslin kom ut på den europeiska marknaden redan då. Även England importerade kinesiskt porslin under denna tid. Porslinet var mycket exklusivt i Göteborg under 1600-talet. De utgrävningar som gjorts i Göteborg sedan 1970-talet visar också att det är först från och med bildandet av det svenska Ostindiska Kompaniets som större mängder porslin förs in i staden.

Enstaka fragment av ostindiskt porslin, dekorerade med blå underglasyrdekor, påträffades under grävningen (figur 65). Sammanlagt registrerades sju mindre skärvor där flertalet påträffades i omrörda kontexter. Troligen är merparten 1700-tals kompaniporslin, men med hänsyn till de holländska kontaktnäten är det möjligt att de delvis kan höra hemma även i 1600-talet. Inget porslin påträffades dock i säkra 1600-talskontexter.

Kakel

Här presenteras både golvkakel, fajanskakel och kakelugnskakel. Golv och väggkakel har en lång historia i främre orienten och i länderna runt Medelhavet. Det väggkakel som letade sig upp till Norden under 1500-talet har sina rötter i Islams utbredning i Spanien och Portugal på 700-talet. Här rotade sig så småningom en kakeltradition som spanjorerna senare skulle ta med sig till Holland, som under denna tid var under spansk styre. I Holland tillverkades kakel med tydliga moriska och persiska influenser under 1500-talet. Dyligt moriskt kakel från 1500-talet har exempelvis påträffats vid utgrävningar av Gamla Älvsborg. Under 1600-talet fick kaklet mera en prägel av de kinesiska kontakterna. Det tennglaserade vita fajanskaklet med blåa och polykroma mönster blev då på högsta modet. De fajanskakel som påträffas i 1600-talets Göteborg är med all sannolikhet från Holland.

Golvkakel var vanligtvis av rödgods och blyglaserade i likhet med vardagskärnen.

Fajanskakel kan dateras via ett antal parametrar. En viktig parameter är tjockleken, vilken minskar efter hand (Brier & Carlhoff 2003). Grovt räknat är holländskt kakel från 1500-talet cirka 15-20 mm tjockt. Under 1600-talets början fram till 1630-tal sjunker tjockleken till 12 mm. Fram till seklets slut sjunker tjockleken gradvis ner till 7-9 mm. Under 1700-talet och framåt ligger tjockleken stadigt på 7-8 mm. Även gods och motiv har stor betydelse för dateringen.

De äldsta kända kakelugnarna framställdes på 1400-talet och bestod av så kallade pottkakel (Cramér 1991:27f, Carlsson 2008). De var uppbyggda av drejade skålar som var fastmurade intill varandra. Under 1500-talet utvecklas ugnen till avsatskakelugnar och byggs då upp av reliefkakel, även kallat rumpkakel. Reliefkaklet består av en kvadratisk skiva, ett bladkakel, med en drejad, pålagd utstående kant på baksidan, så kallad rump. Motiven består ofta av bibliska motiv eller renässansfurstar inramade av växtornament. Glasyren består av svart manganoxid eller grön kopparoxid men även oglaserade kakel förekommer. Relieferna och listkaklet blir, efter hand, kraftigare och under 1600-talets senare del börjar det vita fajanskaklet bli modernt. Omkring 1740 ändrar både kakel och kakelugn form mot större rektangulära kakel med dekor i rokokostil.

I vilken utsträckning kakelugnarna i 1600-talets Göteborg importerades eller tillverkades lokalt vet vi inte. Troligtvis importerades de ursprungligen men vi vet att en lokal produktion satte igång ganska tidigt. De ovan nämnda pottmakarna som höll till väster om Lilla Bommen gjorde även kakelugnskakel. En pottmakare är omnämnd redan 1639 (Almquist 1935a:753). Vid utgrävningarna i kv. Polismästaren påträffades kakelugns-matriser i det äldsta skedet, daterade till 1600-talets första hälft (Lorentzson 1985:138). Även själva kaklet är vanligt förekommande i fyndmaterialet från grävningar i Göteborg (Jönsson & Kihlberg 1982:161f, Lorentzson 1985:137f).

Sammanlagt påträffades vid undersökningen två golvkakel och ett fajanskakelfragment. Golvkaklet påträffades i L231 gropen och bestod av rödbrännande lera med blyglasyr (figur 66). Dess ringa förekomst antyder att kaklet inte härrör från ett helt golv utan snarare från en specifik plats som intill en kakelugn eller eldstad. I samma kontext påträffades även ett fragment av väggkakel i fajans med polykrom dekor, cirka 11 mm tjock (figur 67). Det är svårt att se motivet på grund av skärvans storlek, men möjligen är det en fågel som avbildats. Tjocklek, motiv, färgskala och avsaknad av inramning antyder en datering till 1600-talets mitt, möjligen lite tidigare (Brier & Carlhoff 2003).

Figur 66. Ett golvkakel från L231 gropa (F159) med grön blyglasyr och med tydliga spår av slitage.

Figur 67. Väggekakel från L231 gropa (F202) med tennglasyr och polykrom dekor. Motivet är möjligen en fågel.

Figur 68. Svartglaserat kakelugnskakel. Till vänster syns fris och list med beslagsornamentik från L227. Till höger syns en list och fragment av bladkakel i svart glasyr samt en skärva av grön glasyr.

Sammanlagt påträffades 37 kakelugnsfragment varav 15 med svart glasyr och två med grön glasyr. Övriga skärvor består av bakstycken och liknande. Samtliga härrör från så kallade rumpkakel och uppvisar ornamentik i relief. Svartglaserade kakel är den vanligaste förekommande sorten, och framkom i ett flertal 1600-talskontexter. Det påträffades både listkakel och fragment av bladkakel med både människomotiv och växtdekor (figur 68).

Figur 69. Grönglaserat krönkakel till kakelugn med ett stiliserat ansikte. På bilden syns även en svartglaserad skärva med ett ansikte samt ett fragment av själva "rumpen".

Fyndet av ett grönt krönkakel med ett stiliserat ansikte var lite speciellt (figur 69). Ett motsvarande kakel daterat till 1600-talets mitt, fast med svart glasyr, är tidigare påträffat i Göteborg (Lorentzson 1985:139). De kan mycket väl vara gjorda i samma matris. Det är således mycket som tyder på att kakelugnskaklet på kv. Härbärgets är framställt i Göteborg och kanske till och med på ovan nämnd tomt i kv. Polismästaren.

Kritpipor

Tobaksrökningen har sitt ursprung i Amerika och spred sig via Portugal och Spanien upp över den europeiska kontinenten under 1500-talet. Tobaken blev snabbt en viktig handelsvara på världsmarknaden. Till Sverige kom tobaken under tidigt 1600-tal. Kritpipor började tillverkas i England 1575 och i början av 1600-talet blev Gouda i Holland snabbt europeiskt centrum för piphandeln (Åkerhagen 1995, 2006b). I Sverige började pipor tillverkas i större skala först under 1700-talet.

Kritpipor är ett tacksamt fyndmaterial då de är relativt lätta att datera, samt att de har en förmodat kort omloppstid. Det är framförallt stämplarna på huvuden och klack samt huvudets form som avslöjar pipans datering.

Kritpipor framkom i ett relativt stor antal på kv. Härbärgets, sammanlagt 399 fragment. Som vanligt framkom det mest skaft men även huvuden

Lager	Nr	Datering	Ursprung
L204	70-1	1660-1680	England
	70-2	1690-1700	Holland
	70-3	ca 1625	Holland
	70-4	1660-1680	England
	70-5	slutet 1600-tal	Holland
L231, Gropen R4 S1	161-1	1670-1705	Holland
	161-2	slutet 1600-tal	Holland
L231, Gropen R4 S2	179	slutet 1600-tal	Holland
L231, Gropen R4 S3	190-1	runt 1700	Holland
	190-2	slutet 1600-tal	Holland
L231, Gropen R4 S4	203-1	1674-1700	Holland
	203-2	ca 1665	Holland
L231, Gropen	232-1	1610-1640	England
	232-2	1640-1680	England
	232-3	1670-1705	Holland
	232-4	1671-1691	Holland
	232-5	slutet 1600-tal	Holland
L233	326	1671-1691	Holland
L221	372	1610-1640	England

Figur 70. Sammanfattningstabell över identifierade kritpipor på kv. Härbärget. Identifieringen är gjord av Arne Åkerhagen (bilaga 3).

påträffades. Här följer en kort sammanfattning av kritpipornas dateringar, samt i vilka kontexter de kommit fram (figur 70).

Huvuden, med och utan stämplrar samt dekorerade skaft är daterade av Arne Åkerhagen (bilaga 3). De pipor som identifierades var uteslutande tillverkade i England och Holland, med en stark övervikt för de holländska. Den övervägande majoriteten härrör från 1600-talet, men ett par kan teoretisk vara gjorda under tidigt 1700-tal. I L204 framkom en holländsk pipa daterad till cirka 1625 och i L221 samt i L231 gropen engelska pipor daterade till 1610-1640. Detta är mycket tidiga pipor som föregår första etableringen på tomten. Möjligen har tomten under denna tid varit en avfallsplats i stadens utkant.

I övrigt framkom merparten av kritpiporna i L231 gropen och L204. De har i huvudsak fått en datering inom intervallet 1660-1700, med tyngdpunkt på 1600-talets sista årtionde (figur 70). Av intresse är även att pipor från 1660-1680 uteslutande var från England och pipor från 1600-talets slut uteslutande från Holland. Om detta speglar stadens handelskontakter under dessa perioder eller invånarna på tomten är svårt att fastställa. Under 1670-talet bodde dock sadelmakare Lennart Weissman här och under sent 1690-tal sadelmakare Berendt Müller. Båda har oklart ursprung men Lennart Weissman var troligen tysk, vilket möjligen Berendt Müller också var.

Glas

Det påträffade glasmaterialet kan delas upp i huvudtyperna fönsterglas, dryckesglas och buteljer. Utöver detta påträffades några mera udda föremål som pipetter och en skål av blå glasmassa. Glasmästare finns tidigt omnämnda i Göteborgs och Helge Almquist berättar i *Göteborgs historia*, att Hans Glasmästare redan år 1622 erhöll en tomt av staden. Två år senare omnämns han i samband med leverans av några lanternor till rådhuset (Almquist 1935a:697). Under 1630-talet omtalas även glasmästarna Mauritz Kock, Rasmus Hansson, holländaren Lennart Pelegrom och tysken Aron Holst i staden. Vilka typer som framställdes i staden är dock oklart men möjligen tillverkades fönsterglas, buteljer och dryckesglas. Kanske är delar av det påträffade glaset framställt lokalt. En annan möjlighet är att glasmästarna bara sysslade med tillskärning och blyinfattning av fönster (Söderlund 1986:90).

Fönsterglasets som påträffats var både grönt och ofärgat. Luftbubblor i glasmassan och naturligt rundade kanter är tydliga tecken på att det är

Figur 71. Grönt och ofärgat fönsterglas från L231 gropen (F163). Rester efter blyinfattningen syns tydligt.

handblåst (figur 71). Kantfragment visade även tydliga spår av blyinfattningar, och ett par fragment av blyspröjs påträffades. Fönsterglas var ofta hårt fragmenterat men generellt anades kvadratiske former. Även andra former förekom, bland annat ett hörn med en 60-graders vinkel. Fönsterglas var vanligt förekommande i de flesta av lagren. I överkanten av L231 gropen påträffades dock en förhöjd mängd glas som möjligen kan härröra från den intilliggande byggnaden, mur 1. Enligt tidigare dateringar är merparten av fönsterglas från 1600-talets andra hälft.

De identifierade dryckesglasen var passglas och olika typer av vinglas, bland annat remmare och venetianskt glas (figur 72 och 73). Passglasen är ofta åttkantiga, svagt koniska, med horisontellt pålagda lister (Henricson 2003:107ff). Listerna markerade hur mycket man fick dricka innan glaset skickades vidare. En remmare är ett pokalformat vinglas med stor utsvängd fot. På fotens övre del är det ofta pålagda druvklasor. De har sitt ursprung i nuvarande Tyskland och den form som vi ofta ser idag var vanligt förekom-

Figur 72. Exempel på glas från L231 gropen (F204). På bilden skärvor efter buteljglas, vinglas, remmare och passglas.

Figur 73. Venetianskt glas från L231 gropen: bestående av tre skärvor ofärgat glas med pålagda vita lister samt del av en fot i blått glas (F192).

Figur 74. Fot av remmare, så kallat nuppenglas med pålagda "noppor" från L227 (F116).

mande under 1600- och 1700-talet (Morley-Fletcher 1992, Sandon 1999). Remmare och passglas är en typisk nordeuropeisk företeelse och glastyperna producerades bland annat i nuvarande Tyskland, Holland och England.

Venetianska vinglas har ofta pålagt färgat glas och foten består av snirkliga glasformer. Venetianskt glas framställdes under medeltiden enbart på ön Murano utanför Venedig. Under 1500-talet spred sig dock kunskapen över Europa och glastypen producerades exempelvis i Köln, Antwerpen och London, och såldes som äkta vara (Sandon 1999:63ff).

Huruvida ovanstående glastyper importerades till Göteborg eller framställdes lokalt är inte klarlagt. Fragment av passglas och remmare är vanligt förekommande i samtida kulturlager i Göteborg. Troligen är dock merparten importerat under denna tid.

De passglasskärvor som påträffades framkom nästan uteslutande på yta 1 i L231, L231 gropen, L227 och L229. Det påträffades även enstaka skärvor i L230 på yta 2. Även de fragment av remmare som påträffades framkom företrädesvis på yta 1. De delar som kunde identifieras var själva druvklanen samt foten med sin karakteristiska utformning. En fot med så kallat nuppenglas framkom i golvlagret L227, och härrör sannolikt också

Figur 75. Skål i ljusblå glasmassa med inslag av mörkblått glas från L231 groppen (F216).

Figur 76. Fragment av en pipett i glas från golvlager L227B (F128).

från en remmare (figur 74). Det är med all sannolikhet importerat från tyskt eller holländskt område. Skärvorna av venetianskt glas var ganska få och kom även de framförallt på yta 1, men förekom även på yta 2 och 3. Det venetianska glaset som framkom hade detaljer av uteslutande vit eller blå glasmassa. Förutom ovan nämnda glas påträffades även skärvor av oidentifierade typer av dryckesglas, oftast i ofärgat glas.

Buteljer från 1600-talet var vanligtvis förpackningsmaterial för vin. Det påträffades en del grönt buteljglas, framförallt i L231 groppen på yta 1 samt L225, L232 och L233 på yta 3. Merparten av skärvorna verkar härröra från flaskor med kvadratisk tvärsnitt men även åttkantiga och runda tvärsnitt förekommer (figur 72). En hals hade även en monterad gängad kork (F297). Större delen av materialet var påverkat av glassjuka.

Ett mera udda inslag var en mindre skål i ljusblå glasmassa (figur 75). Skålen hade en form som snarast borde ha inspirerats av kinesiska förebilder. Vid tillverkningen har mörkblå glasmassa tillförts vilket resulterat i en lite speciell dekor. Troligen är den importerad ifrån tyska områden där glaskonsten stod på en hög nivå under den här tiden. Skålen framkom i L231 groppen men en mindre skärva påträffades även i den äldre markhorisonten L231.

I golvlagret L227 samt i L222 påträffades två identiska fragment efter vad som snarast förefaller vara pipetter (figur 76). Pipetterna är gjorda i brunt glas och är brutna i båda ändar.

Skin och läder

En del av frågeställningarna inför undersökningen var att studera skinnhantverket på tomten. Några kontexter hade en miljö som bevarat skinn

och läder. Det som påträffades bestod till övervägande del av mindre spill och delar av skor (figur 77). Sammanlagt påträffades 172 fragment av läderspill och övrigt läder, vilka framförallt framkom i L228, L230 och L235/L237 samt i L231 gropan. Dessa kontexter härrör samtliga från 1600-talets andra hälft och kan således knytas till sadelmakeriet. Med hänsyn till det förmodade omfattande läderhantverket på tomten är fyndmaterialet ändå att anses som relativt ringa. Spillet bestod både av tjockare läder och tunnare skinn med tydliga utskurna former.

Figur 77. Läderspill och delar av bearbetat skinn med hål efter sömmar från L231 gropan (F44).

Figur 78. Sula till damsko gjord för en högerfot från L231 gropen (F51). Foto: Inger Nyström Godfrey, SVK.

Figur 79. Sula och klack av sko från L231 gropen (F52). Foto: Inger Nyström Godfrey, SVK.

I L231 gropen påträffades även tre skor, en skosula och en skoklack (figur 78, 79 och 80). Två av skorna är daterade till tidigt 1600-tal, med hänsyn till krokiga läster (F51 och F54, bilaga 7). Två skor har pliggade sulor, vilket daterats till mitten av 1800-talet (F52 och F53, bilaga 7). Detta är osannolikt då kontexten i övrigt inte uppvisar några som helst fynd från 1800-talet. Under sent 1850-tal är gropen dessutom helt överbyggd av en utbyggnad på gården. Skulle det vara så att skorna är av yngre datering får hela igenfyllnadsprocessen av gropen omtolkas. Detta är dock osannolikt och troligen har vi här skor importerade från kontinenten gjorda i en teknik som inte använts lokalt. Enligt Mona Lorentzson är dylika skor tidigare

Figur 80. Del av sula och klack av sko från L231 gropen (F54). Foto: Inger Nyström Godfrey, SVK.

påträffade i 1600-talskontexter i Göteborg (muntl. 2010). För övrigt resonemang kring skomodellerna hänvisas till bilaga 3.

Textil

Det påträffades några enstaka fragment av textil i L231 gropen. Ett vikt eller hoptryckt stycke var vävt i kypertteknik och indränkt i tjära (figur 81, F30, bilaga 7). Till detta kom filtad ull bestående av fem lösa fragment (F31) och ett fragment som kom som tätning i sko (F54).

Figur 81. Textil i kypertteknik, indränkt i tjära, från L231 gropen (F30). Foto: Inger Nyström Godfrey, SVK.

Figur 82. Större föremål av trä från L231 gropen. På bilden syns en spade utan skoning (F14), del av ett tunnlock (F15), en stav till ett laggkärl (F21) och en serveringstallrik (F16). Foto: Inger Nyström Godfrey, SVK.

Trä

Föremål i trä framkom nästan uteslutande i L231 gropen och det är detta fyndmaterial som kommer att presenteras här. Vanligast var pinnar, pluggar, tunnlock, stavar till laggkärl och annat bearbetat trä. Merparten av detta material var i dåligt skick och har bara översiktligt beskrivits.

Av det konserverade materialet kan en spade utan skoning, tunnlock, ett serveringsfat, en stav till laggkärl, en del av skål och ett antal pluggar i olika format nämnas (figur 82 och 83). I gropen påträffades även en sked (figur 84). Skaftet har inristade mönster och avslutas med en hästsko i relief. Troligtvis är det en supsked från slutet av 1600-talet, ur vilken man drack brännvin. Bevarade supskedar är ofta gjorda av silver.

I L231 gropen påträffades även sammanlagt 26 träpärlor vilka var jämt fördelade i gropen (figur 85). De har en ovalt välvd form i snitt och minst tre av dem hade rester av tygbeklädnad (bilaga 7). Det är med all sannolikhet träknappar vilket konserveringsrapporten tydligt visar. Denna typ var vanligt förekommande under 1600-talet.

Benföremål

Enstaka föremål av ben påträffades (figur 86). Ett beslag till en fällkniv eller liknande (F246) påträffades i L208. En bennål samt en del av ett skaft hittades också i L231 markytan (F389).

Figur 83. Olika typer av träpluggar eller tunntappar från L231 gropen (F17, F18 och F19). Foto: Inger Nyström Godfrey, SVK.

Figur 84. Träsked med snidat mönster från L231 gropen (F32). Skftet avslutas med dekor i form av en hästsko. Foto: Inger Nyström Godfrey, SVK.

Figur 85. Fyra träpärlor från L231 groppen. Den högra visar tydligt märken efter textil (bilaga 7). Foto: Inger Nyström Godfrey, SVK.

Metaller

Det påträffades en relativt stor mängd spik under utgrävningen, sammanlagt 207 stycken, vilka var av varierande storlekar (figur 87). Utöver dessa påträffades en del andra järnföremål form av hästkosömmar, bandjärn, järntråd, nitar och en märkla. Av identifierade föremål kan ett gångjärn, en fil, tånge till kniv, del av hästsko samt en nyckel nämnas (figur 88). Merparten av järnföremålen påträffades i L231 groppen.

Ett enda föremål i tenn påträffades. Det var en välarbetad knapp (F38) från L231 groppen (figur 88).

Föremål i koppar var hyskor, nubbs, stift, en remända, nålar, koppartråd och bleck (figur 89). Ett speciellt föremål var en liten spets som snarast var formad som en spjutspets. Ett annat udda föremål var en järnstängel med

Figur 86. Bennål från L231 (F389) samt ett beslag till en fällkniv eller liknande från L208 (F246). Figur 87. Olika typer av handsmidda spik från L231 groppen (F198).

Figur 88. Exempel på metallföremål från L231 gropen. F36 är en fil med triangulärt tvärsnitt och F39 en nyckel, båda av järn. F38 är en knapp av tenn. Foto: Carin Pettersson, SVK.

Figur 89. Hyskor och nålar från L231 gropen. Foto: Carin Pettersson, SVK.

Figur 90. Blyplomb (F130) från golvlager L227B med texten "I T A S" bevarad.

en kotte som dekoration i ena änden. Detta är troligtvis en dekoration till en möbel eller liknande.

Även några föremål av bly framkom. Här kan nämnas spröjs, bleck, bricka och blysmälta. I golvlager L227B påträffades en ringdelen av en plomb med texten "I T A S" läsligt på ena sidan (figur 90). Möjligen kan I:et vara någon annan bokstav. Plombens ursprung har ännu inte identifierats. I sandlagret L211 påträffades ett ben av bly till ett oidentifierat föremål i så kallat "claw and ball" som är karaktäristiskt för 1700-talets mitt (figur 91).

Figur 91. Ben i bly i stilen "claw and ball" (F249) från sandlagret L211.

Mynt

Sammanlagt påträffades nio mynt vilka bestämdes och konserverades av Kungliga Myntkabinettet (figur 92). Mynten var både av koppar, silver och guld och är uteslutande präglade under 1600-tal. Två förhållandevis tidiga silvermynt påträffades i kulturlager L235 (1615, F9) respektive i L231 gro- pen (1637, F5). Ovanpå stenpackningen på yta 3, i brandlager L225, påträff- fades ett silvermynt präglat 1668. Vid yta 2 i lager ? påträffades två kop- parmynt vilka visar på en datering runt 1670/1680-tal. De kan möjligtvis kopplas till Lennart Weissmans sadelmakeri på 1670-talet (F7 och F8).

I det sekundärt omrörda kulturlagret L204 påträffades tre kopparmynt och ett guldmynt. Kopparmynten präglades 1633-1668, 1666 och 1668 (F3, F4, F6), samtliga äldre än branden 1669. Guldmyntet var en holländsk dukat präglad 1648 i Utrecht, Holland (figur 93, omslag). Myntet är ett mycket ovanligt fynd. Enligt Mona Lorentzson har bara ett guldmynt tidigare på- träffats vid utgrävningar i staden (muntl. 2010). Guldmynt var inte var mans egendom och användes inte i den dagliga ekonomin. Detta medför också att de inte heller är särskilt lämpliga att använda för datering. Troligen härrör

Vg. Göteborg, kv. Härbärgat. KMK 711-809-2008												
Nr	Fnr	Vikt	Land	Myntutgivare	Period	Myntort	Valör	Årtal	Beskrivning / Metall	Präglad ca	Anm.	Kontext
1	9	1,10	Sverige	Gustav II Adolf	1611-1632	Stockholm	½ öre	1615	Silver			L235
2	5	1,11	"	Kristina	1632-1654	"	1 öre	1637	"			L231 gro- pen
3	4	8,75	"	"	"	-	1/4 öre	"	Koppar	1633-1654		L204
4	2	0,79	"	Karl XI	1660-1697	Stockholm	1 öre	1668	Silver		Perf.	L225
5	3	8,26	"	"	"	Avesta	½ öre km	1663	Koppar			L204
6	8	6,10	"	"	"	"	1/6 öre sm	1666	"			L213
7	6	5,83	"	"	"	"	1/6 öre sm	1666	"			L204
8	7	5,68	"	"	"	"	1/6 öre sm	-	"	1666-1686		L223
9	1	3,44	Tysk-Romerska riket	Nederländerna		Utrecht	Dukat	1648	Guld			L204
Mars 2009												
Monica Golabiewski Lannbv												

Figur 92. Tabell över mynt, identifierade av Kungliga myntkabinettet i Stockholm.

Figur 93. Guld-, silver- och kopparmynt (fig 92). Numrering efter grävningens fyndregistrering.

guldmyntet dock från någon av de rikare ägarna av tomten, vilka också har bott här. Av dessa är kanske handelsmannen Erik Fransson Schröder mest sannolik. Han bebodde troligen tomten under 1660-talet. Redaren Jakob Hartzen hade också den ekonomiska möjligheten, men han bodde troligen aldrig här.

Djurben och mollusker (Leif Jonsson)

Det osteologiska materialet från kv. Härbärgat är ett typiskt djurbensmaterial från 1600-talets Göteborg vad gäller innehållet i stort (bilaga 4). Nötkreatur, får och svin dominerar volyms- och viktmässigt, men det innehåller även ett stort antal arter av andra tama och vilda djur. Närheten till havet märks i mängden och variationen av havsfisk och mollusker samt sjöfågel. Landvilt är främst företrätt av hare och skogsfågel. Den systematiska vattensällningen av fyndlagren gav många småben och bland dem svarträtta, husmus och groda.

Benmaterialet representerar till allra största delen rester av hushållsavfall. Till skillnad från undersökningen i Kronobageriet så fanns det inga regelrätta avfallslager med dumpat material som kan tolkas som slaktavfall. Bara i en enda kontext fanns benfynd som kan kopplas till ett speciellt hantverk – i detta fall beredning av getskinn vilket bekräftar att ”karduansmakare” verkade på tomten.

I flera kontexter fanns sötvattenssnäckor som antyder att man hämtat vatten från den närbelägna kanalen, kanske i samband med släckning av bränder. Många marina mollusker har förts in till staden som livsmedel men många mollusker kommer sannolikt från sand som tagits på stränder eller från tång som följt med i transporter av fisk, ostron och blåmussla.

Diagram 1-3 visar antalet identifierade ben av nötkreatur, får respektive svin fördelade efter anatomiskt element (bilaga 4). Innehållet i avfallsbingen L231 groppen visar ingen större skillnad mot benen från den samlade bilden av ben från andra ytor. Möjligen är detta en indikation på att materialet i bingen representerar samma typ av avfall som övrigt benmaterial och inte specialiserat avfall.

I kontext L213 hittades en koncentration av tåleder med tillhörande sesamben från unga getter. Fynd av denna typ är ovanliga och kan med stor sannolikhet kopplas till skinnhantverk. Tålederna kommer från getskinn med vidhängande fötter. De senare har avlägsnats i samband med den slutliga beredningen av skinnen och deponerats som avfall på platsen. Fynd av fotben av får och getter i övriga kontexter kan också härröra från skinnhantverk, eller möjligen vanligt hushållsavfall.

Husdjur

Nötkreatur, *Bos taurus*, 541 fragment

Alla delar av djuret förekommer men inga indikationer på att man deponeerat slaktavfall på platsen.

Får/get, *Ovis aries* / *Capra hircus*, 630 fragment

Benfragment av får och get är ofta svåra att skilja åt men vid identifieringsarbetet har det eftersträövats att så långt som det är möjligt skilja ut dem på morfologiska drag. Huvuddelen av säkra identifieringar härrör från får och delar från alla delar av djurets kropp kan beläggas. Getter förekommer bara som enstaka hornkvickar samt som språngben, hälben och vristben samt mellanfötter, tåleder och till dessa hörande sesamben. Enda "köttigare" delarna är 2 strålben. Av mellanfötter och tåleder är 5 av unga får mot 21 unga getter, och 17 av vuxna får mot 4 vuxna getter, vilket är en påtaglig skillnad. Getter förekommer således knappt som köttddjur och de förekommer i mycket högre utsträckning som unga djur än vad fallet är med får. Detta förhållande återspeglar att fåret normalt var ett viktigare köttddjur än geten. Tåleder och mellanfotsben av getter har ofta snittspår och i ett fall fanns en koncentration av tåleder och tillhörande sesamben av unga djur. Skinn av unga getter har troligen förts till platsen. Dessa är starka indikationer på skinnhantverk. Det kan inte uteslutas att även fotben av får kan vara rester från skinnberedning.

Svin, *Sus domesticus*, 138 fragment

Ben av svin är mindre vanliga än av får och nötkreatur. Troligen var svin av mindre betydelse än de senare i hushållet. Om man hållit sig med hushållsgris på platsen är osäkert och kanske mindre troligt.

Katt, *Felis catus*, 10 fragment

Den ringa mängden kattben antyder att de inte regelmässigt varit en källa för skinn. När så är fallet brukar fynd av sammanhörande fotben, ofta med snittspår, påträffas.

Hund, *Canis familiaris*, 1 fragment

Hunden är i regel kraftigt underrepresenterad i osteologiska material då de inte slaktats för köttet/fettet eller skinnet. Däremot märks deras närvaro på att många djurben har gnagmärken av hund. En hundlort, koprolit, finns också bland fynden.

Höns, *Gallus domesticus*, 284 fragment

Unga såväl som vuxna individer är representerade, samt äggskal. Höns hölls säkert på platsen.

Kalkon, *Meleagris gallopavo*, 1 fragment

Kalkonen har hållits i Göteborg alltsedan stadens grundande. I det här kvarteret kan den ha varit mindre vanlig jämfört med vanliga höns. I kv. Kronoberget (Hotel Opera) var kalkoner förhållandevis vanligare i benmaterialet.

Tamanka, *Anas domesticus* (eller gräsand, *Anas platyrhynchos*), 4 fragment

Tamankor härstammar från gräsanden och de kan inte alltid skiljas åt osteologiskt. Ben av vuxna tamankor är i regel kraftigare byggda. Tamankor finns belagda från andra undersökningar i Göteborg.

Tamgås, *Anser domesticus* (eller grågås, *Anser anser* eller sädgås, *Anser fabalis*), 187 fragment

Den stora mängden ben av gäss och förekomsten av ben av mindre ungfåglar tolkas som att åtminstone huvuddelen av benen kommer från tamgäss.

Kommensaler (djur som samlever med människan)

Svartråtta, *Rattus rattus*, 25 fragment

Svartråtten var vanlig i 1600-talets Göteborg och den undanträngdes först omkring sekelskiftet 1700/1800 av brunråtten (*Rattus norvegicus*).

Husmus, *Mus musculus*, 1 fragment

Genom sin ringa storlek är husmusen säkert underrepresenterad, men även undanträngd av råttorna.

Stadsduva/tamduva/klippduva, *Columba livia*, 1 fragment

Benet kan vara av en tamduva eller "förvildad" sådan. Tam- och stadsduvornas ursprung är klippduvan. Byggnader i städer fungerar som artificiella klippor vilket gynnat klippduvans utbredning och antal. I städerna finns också tillgång på föda.

Kaja, *Corvus monedula* eller skata, *Pica pica*, 1 fragment

Kaja och skata kan vara svåra att skilja osteologiskt i många skelettdelar. Båda arterna lever gärna kommensalt med människan och speciellt kajan gynnas av stadsmiljön med kyrktorn som häckplatser. Skatan håller sig helst i närheten av människor men är beroende av lämpliga boträd.

Vilt

Hare, *Lepus timidus*, 83 fragment

Det vanligaste viltet var hare. Kanin och hare liknar varandra osteologiskt men kaninen är oftast mindre. Det finns ingen indikation på att kaniner

förekommit i hushållen på platsen. Fältharen (*Lepus europaeus*) introducerades i Skandinavien i början av 1900-talet och utesluts därför här.

Rådjur, *Capreolus capreolus*, 3 fragment

Förekommer sparsamt men regelbundet i benmaterialen från 1600- och 1700-talens Göteborg och inte bara i högre sociala skikt.

Pälsdjur

Fjällräv, *Alopex lagopus*, 1 fragment

Fragmentet består av en första tåled från ett vuxet djur. Storleken utesluter skogsräv och slankheten utesluter hund (längd 18,7 mm, proximal bredd 5,8 mm, minsta bredd 2,6 mm och distal bredd 4,4 mm). I benets inre ända, undertill, finns ett tvärgående snittspår som gjorts vid skinnets avflående från djurkroppen.

Mård, *Martes martes*, 1 fragment

Fragmentet består av en första tåled. Liksom tåleden av fjällräv så kommer sannolikt även detta tåben från resterna av tassar som suttit kvar i importerade skinn.

Ekorre, *Sciurus vulgaris*, 1 fragment

Fyndet består av ett höftben. Detta kan tyda på att det antingen var ett djur som jagats lokalt och att hela djuret förts in i staden, eller att det varit ett djur som levt i staden.

Vilda fåglar

Kricka, *Anas crecca*, 2 fragment; Knipa, *Bucephala clangula*, 1 fragment;

Småskrake, *Mergus serrator*, 3 fragment

Kan ha jagats i stadens närmaste omgivningar.

Sillgrissla, *Uria aalge*, 1 fragment

Sannolikt jagad i skärgården under vintertid.

Ljungpipare, *Pluvialis apricaria*, 1 fragment

Häckar främst på högmossar, flyttfågel som kan ha rastat på stränder och ängar runt staden.

Enkelbeckasin, *Gallinago gallinago*, 1 fragment

Kan ha varit en regelbunden häckfågel på fuktiga ängar runt staden, flyttfågel.

Morkulla, *Scolopax rusticola*, 2 fragment
Från fuktiga skogsmarker runt staden.

Orre, *Tetrao tetrix*, 3 fragment; Tjäder, *Tetrao urogallus*, 4 fragment; Järpe, *Bonasa bonasia*, 3 fragment

Skogshönsen är vanligare i fyndmaterialet än kalkonen vilket talar för att de inte var ovanliga på matsedeln.

Korp, *Corvus corax*, 1 fragment

Groddjur

Groda, *Rana* sp., 1 fragment

Sannolikt en vanlig groda (*Rana temporaria*) eller en åkergroda (*Rana arvalis*) som funnits i kanalernas närhet.

Sötvattensfisk

Stör, *Acipenser* sp., 1 fragment

Fyndet består av en benplåt från främre delen av fiskens sida. Den har skurits av i samband med att fisken styckats upp i mindre delar. Fisken har ursprungligen varit omkring 2 meter lång. Stör var tidigare regelbundet förekommande i Göta älv och det är inte osannolikt att den lekte i älven. Vid revision av de nordeuropeiska störlarnas taxonomi har det visat sig att de flesta fynd som tidigare klassats som europeisk stör av arten *Acipenser sturio* i själva verket är av den från Nordamerika beskrivna *Acipenser oxyrinchus*. Benplåten från kv. Härbärgat liknar benplåtarna hos nordamerikansk stör som fångats på 1800-talet i Göta älv och som förvaras i Göteborgs Naturhistoriska Museum. Jämförelse har inte kunnat göras med den europeiska stören då den saknas i GNM:s samlingar men från beskrivning i litteraturen av benplåtarnas utseende hos respektive art är det sannolikt att fyndet i kv. Härbärgat är en nordamerikansk stör.

Lax, *Salmo salar* eller öring, *Salmo trutta*, 28 fragment

I de flesta fallen rör det sig sannolikt om öring, oftast omkring 0,5 meter stora exemplar.

Nors, *Osmerus eperlanus*, 6 fragment; Sik, *Coregonus lavaretus*, 2 fragment; Gädda, *Esox lucius*, 46 fragment; Ål, *Anguilla anguilla*, 24 fragment; Mört, *Rutilus rutilus*; Id, *Leuciscus idus*, Braxen; *Abramis brama* och obestämda karpfiskar, 134 fragment; Abborre, *Perca fluviatilis*, 198 fragment

Alla arterna har varit möjliga att fånga i älven eller i vallgraven och kanalerna.

Havsfisk

Knaggrocka, *Raja clavata*, 1 säkert fynd plus 22 obestämda av rocka

Det säkra fyndet av knaggrockan är en hudtand med typisk uppsvälld basplatta. Övriga fynd av enkla hudtänder och kotkroppar kan höra till knaggrocka eller andra arter som slätrocka (*Dipturus batis*) eller klorocka (*Raja radiata*). Av fyndfrekvensen att döma tycks rockor ha varit ganska vanligt förekommande på matsedeln.

Sill, *Clupea harengus*, 158 fragment

Genom sin ringa storlek är andelen sillben underrepresenterad trots vatensällning av lagren. Framförallt är det kotfragment som passerat sållet.

Torsk, *Gadus morhua*, 293 fragment

Vanligast arten bland torskfiskarna i materialet är torsk och fiskarna har varit av varierande storlek, från under 20 cm till cirka 1 meter.

Kolja, *Melanogrammus aeglefinus*, 252 fragment

I fyndantal nästan lika vanlig som torsken vilket tyder på att koljan varit speciellt eftersökt av stadsborna. Mest medelstora exemplar, omkring 40 cm, men även små fiskar.

Vitling, *Merlangius merlangus*, 164 fragment

Gråsej, *Pollachius virens*, 1 fragment + obestämda fragment av *Pollachius*
Gråsejen och lyrtorsken (*Pollachius pollachius*) är lika osteologiskt och den senare kan finnas bland oidentifierade fragment. Av fyndmängden att döma var de inte särskilt vanliga på menyn.

Långa, *Molva molva*, 199 fragment

Främst rester av stora fiskar, 1-1,5 meter stora. Längsklurna kranieben och på annat sätt styckade kranieben tyder på att många långor införts i torkat eller saltat tillstånd. De största fiskarna bör ha fiskats i yttre delen av Skagerrak.

Kummel, *Merlucchiu merlucchiu*, 1 fragment

Tydligt ovanlig på matsedeln. Under historisk tid är det känt att kummel uppträdde sporadiskt och sällan i större mängd. Fyndfrekvensen är högre i de medeltida städerna i området och även så långt in som Skara.

Horngädda, *Belone belone*, 3 fragment

Fångas framförallt på våren/försommaren.

Makrill, *Scomber scombrus*, 82 fragment

Fångad under sommarhalvåret, av varierande storlek från "spirr" till stora exemplar.

Berggylta, *Labrus bergylta*, 1 fragment

Fiskad i skärgården under sommartid.

Rödspotta, *Pleuronectes platessa*, 5 + fragment + obestämda plattfiskar, 583 fragment

Rödspottan, sandskäddan (*Limanda limanda*) och skrubbskäddan (*Platichthys flesus*) är svåra att skilja åt i de flesta skelettdelar. Rödspottan är här belagd genom fynd av käkben med karaktäristiska tänder. Sannolikt innehåller de obestämda plattfiskbenen rester av både sandskädda och skrubba.

Hälleflundra, *Hippoglossus hippoglossus*, 2 fragment

Den lilla fyndmängden kan antingen tyda på att arten var ovanlig i fiskarnas fångster eller att den styckades redan till havs. Äldre skriftliga uppgifter beskriver hur hälleflundra filéades och delades upp efter typ av muskulatur (stora filéerna för sig, fenmuskulatur för sig) varefter skroven kasserades till havs.

Krätdjur

Hummer, *Homarus gammarus*, 70 fragment; Krabbtaska, *Cancer pagurus*, 1 fragment

Mängdrelationen mellan hummer och krabbtaska visar tydligt att hummer föredrogs och att krabbtaska inte var särskilt eftertraktad.

Strandkrabba, *Carcinus maenas*, 1 fragment

Sannolikt tillfällig inblandning från strandmaterial.

Flodkräfta, *Astacus astacus*, 2 fragment

Detta är första belägget av arten från Göteborg. Kan vara fångade i trakten.

Marina mollusker

Ostron, *Ostrea edulis*, 70 fragment

Många skal är av en storlek och tjocklek som gör det troligt att det rör sig om ostron som införts från Nordsjön.

Blåmussla, *Mytilus edulis*, 72 fragment

Huvudsakligen stora exemplar avsedda för föda.

Hjärtmussla, *Cerastoderma edule*, 23 fragment

Mest små individer, troligen tillfälligt införda tillsammans med blåmusslor.

Liten sandmussla, *Spisula solida*, 27 fragment

Förekommer i Nordsjön där den idag fiskas kommersiellt, införd till Göteborg.

Pärlbåt, *Nautilus?*, 1 fragment

Ett skalfragment av bläckfiskfamiljen pärlbåt påträffades i L204 på yta 1. Pärlbåtar lever i tropiska vatten i västra Stilla Havet och i östra Indiska Oceanen. Den kommer sannolikt från Sydostasien och har troligen följt med som en souvenir på en ostindiefarare under 1700-talet. Ett större fragment påträffades även under förundersökningen (Sandin & Wennberg 2008).

Övriga musslor

Räfflad astartemussla, *Tridonta elliptica*; Slät astartemussla, *Tridonta montagui*; Islands mussla, *Arctica islandica*; Tagghjärtmussla, *Acanthocardia echinata*; Gräv mussla, *Donax vittatus*; Östersjömussla, *Macoma baltica*; Bred skivmussla, *Macoma calcarea*; Trubbig sandmussla, *Mya truncata*

Flera av arterna lever på större djup och hittas sällan uppspolade på stränder, det gäller bland annat astartemusslorna, islands musslan, tagghjärtmusslan och den trubbiga sandmusslan. Dessa har möjligen varit "bifångst" vid nätfiske. Hur sedan musslorna kommit in i staden är en annan fråga, kanske med sand från havsstranden eller fast i aggregat av hopsittande blåmusslor (deras fästetrådar, byssustrådar, förankrar musslor som lever på sand- och grusbotten). Tång (blåstång, klotång och liknande brunalg) kan ha använts för att hålla fisk fuktig och fräsch vid transport in till staden och tångraskor kan sitta fast vid musslor och liknande.

Marina snäckor

Vanlig strandsnäck, *Littorina littorea*; Tornsnäck, *Turitella communis*; Valthornssnäck, *Buccinum undatum*; Pelikanfotssnäck, *Aphorrhais pes-pelecani*; Nätsnäck, *Hinia reticulata*

Bland snäckorna förekommer tornsnäckan och pelikanfotssnäckan på djupare vatten. De flesta skalen av tornsnäck var kraftigt eroderade/urkalade. Detta tyder på att de varit döda sedan länge då de kom till staden, möjligen ett belägg för att de kommit till platsen oavsiktligt.

Brack- och sötvattensmollusker

Allmän klotmussla, *Sphaerium corneum*; Dammussla, obestämd, *Anodonta* sp.?; Båtsnäcka (schackmönstrad snäcka), *Theodoxus fluviatilis*; Sumpsnäcka, *Viviparus viviparus*; Större snytesnäcka, *Bithynia tentaculata*; Oval dammsnäcka, *Lymnaea peregra*.

Båtsnäcka och sumpsnäcka förekommer inte i denna region idag och är inte heller tidigare påträffad här under den aktuella perioden i regionen, det vill säga under 1600-talet. Detta är således det första belägget.

Landsnäckor

Källarglanssnäcka, *Oxychilus cellarius*; Skäggsnäcka, *Trichia hispida*

Havsborstmask

Hydroides (kalkrörsmask), *Hydroides norvegica*

Påväxt på mussla eller sten från havsstranden.

Insekter

Stekelkokong (Hymenoptera, Symphyta?, växtstekel?), 1 fragment

Växtmaterial

För att nyansera bilden av avfallet och skapa en bild hur tomten sett ut under 1600-talet gjordes ett antal miljöarkeologiska analyser. De syftade även till att studera kosthållningen under aktuellt tidsavsnitt. Resultaten kommer här att kort sammanfattas men presenteras i sin helhet i bifogad rapport (bilaga 5). Växtmaterial identifierades även under själva grävningen av osteolog Leif Jonsson (bilaga 4).

Miljöindikerande växter

Det identifierades ett antal växter som kan kopplas till miljön på fastigheten under 1600-talets andra hälft. Detta är framförallt rudratväxter som trivs i miljöer som är nedsmutsade, hårt använda och nedtrampade av människan. Av dessa kan svinmålla, pilört, dån, åkerbinda, trampört, våtarv, revormstörel och jordrök nämnas. Arterna är även kända som åkerogräs och kan därför också ha kommit in i staden med leveranser från landsbygden. Besksöta, blodrot, starr och kråklöver är växter typiska i fuktiga miljöer och kan hänföras till naturliga fuktängar och våtmarker. Tidigare har diskuterats om blodroten eventuellt har ingått i garvprocessen. Markkemin visade entydigt på en nedsmutsad miljö. Vi har under detta tidsavsnitt således en typisk stadsmiljö med typiska ogräs som kämpat om livsutrymmet.

Nyttoväxter

Det kan vara svårt att idag utreda alla växter som fyllt någon funktion. Humle och hampa påträffades och kan ha odlats i närmiljön. Hampan är en spånadsväxt som ger en lång, och relativt grov fiber lämplig för rep, grövre textilier och fisknät. Humlen är en nära släkting som också kan ge en användbar textilfiber men som främst använts vid ölframställning. Som nämnts ovan kan även blodroten ha varit en nyttoväxt då den både har garvämnen och rödfärgande egenskaper.

Ätbara växter

Bland de växtfynd som är vanligast i proverna och lagren är hasselnötter (skalfragment), hallon, körsbär, krikon och plommon. Troligen är det fråga

om sådant som växt i staden och dess trädgårdar. Övriga inhemska arter är havre, korn och slånbär.

Det identifierades även ett antal frön från importerade frukter och bär vilka kommit med fartygslasterna. Arterna är fikon, valnöt, vindruva, oliv och pumpa. Fikonkärnor är små och indikerar ofta latriner då de går hela genom kroppen.

Sammanfattning

Analyserna uppvisar en typisk flora för samtida stadsmiljöer med ett stort antal växter från olika växtgrupper. Växterna speglar både den naturliga floran på platsen, som kan ha växt i gator och gränder, på avfallsplatser och i odlingar och trädgårdar. Det finns även spår av omlandets åkrar, foder- och betesmarker genom att hästar och andra djur befann sig och utfodrades inne i staden. Matrester är vanligt, och ofta finns inslag av exotiska importväxter.

Syntes med återkoppling till frågeställningar

Ursprunglig markhorisont

Göteborg anlades ursprungligen på låglänt terräng som bestod av våta strandängar. Vid utgrävningar innanför vallgraven brukar man träffa på spår efter dessa strandängar. Så gjordes även vid denna undersökning (figur 94). Vid yta 1, 2 och 4 kunde denna strandängshorisont identifieras (L202). Lagret bestod av kompakt homogen brun torv beläget direkt på den post-glaciala leran. Vid yta 1 och var den delvis avschaktad. Vid yta 4 var tjockleken cirka 0,3 meter vilket förmodligen representerar hela lagret. Dess överkant var belägen cirka 1 meter över nuvarande havsnivå inom tomten. Med hänsyn till landhöjningen bör denna nivå ha varit cirka en halvmeter närmare havsnivån vid tiden för Göteborg anläggande.

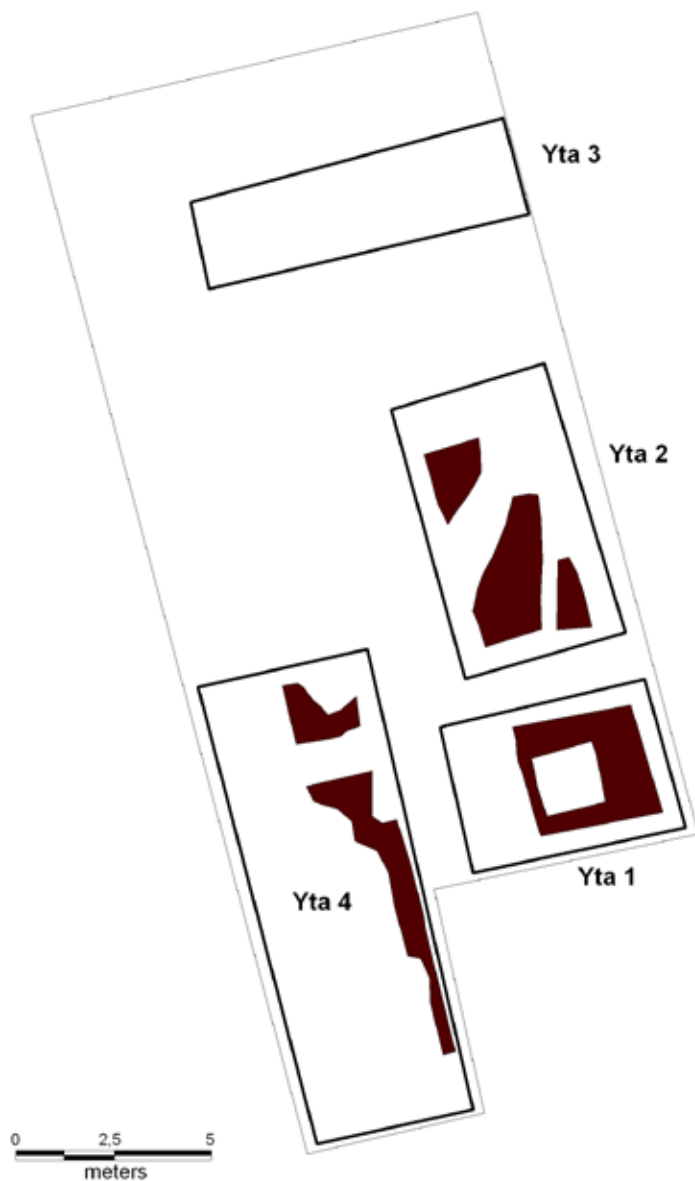
Vid yta 1 gjordes en miljöarkeologisk analys av detta lager (bilaga 5). Provet visade sig innehålla nästan uteslutande organiskt material med enstaka inslag av små kolpartiklar. Markkemisk analys visade tecken på brand. Förmodligen påvisar detta en första avbränning av området innan det exploaterades på 1640-talet.

Kanalbyggena i staden under 1620-, 30- och 40-talet innebar att strandängshorisonten täcktes av lera. Man lade upp leran från kanalerna på den blivande stadens tomtmark för att höja staden i förhållande till vattenytan. Leran är i princip alltid fyndtom. Denna lera påträffades dock inte här.

1600-talets andra hälft – 1700-talets början

Inom den undersökta fastigheten påträffades i huvudsak lämningar från 1600-talets andra hälft fram till 1700-talets början (figur 95). Lämningarna bestod i stort av kulturlager, avfallslager, gropar samt en grundmur. Enstaka mynt och kritpipor har daterats till tidigt 1600-tal. Då tomten låg utanför stadsvallen under Göteborgs första tid, indikerar detta material möjligen att man deponerat avfall från staden här då.

Kulturlagren tolkades både som lager avsatta utomhus på gårdsplanen, L231, samt lager avsatta inomhus, L227 och L229 på yta 1 samt L222 och L240 på yta 4. Fyndmaterialet i inomhuslagren på yta 1 respektive 4 var jämförbart. Fynd av jydepotter och fragment av pipetter var unika för de

Figur 94. Plan över bevarade rester efter de ursprungliga strandängarna, L202, på vilka Göteborg anlades. Lagret bestod av homogen torv ovanpå homogen grå lera.

båda ytorna. Även strukturen på lager L227 och L222 var mycket likartad. Fyndmängden var mycket större i L227 men detta beror förmodligen på närheten till L231 gropen som fungerat som avfallsgrop. I kombination med mur 1 blir tolkningen att vi har rester efter en byggnad här, *Byggnad 1*, där ovan nämnda lager bildar golvlager. Tolkningen får också stöd i den miljöarkeologiska analysen (bilaga 5), som även indikerar att lagren innehöll gödsel. Möjligen är Byggnad 1 resterna efter Gustav Mackliers stall, som omnämns under 1690-tal.

Utanför mur 1 på yta 1 påträffades en kvadratisk grop nedgrävd i leran, L231 gropen. Gropen tolkas eventuellt som ett garvkar från Matthias Plüss tid, 1649-1658. En miljöarkeologisk analys gjordes i gropens bottenlager i syfte att utreda hypotesen. Analysen gav inget säkert svar men närvaro av kråklöver, blodrot och starr är dock en indikation på garveri. Blodrot innehåller både garvsyra och har rödfärgande egenskaper.

Fyllningen i gropen tyder däremot på att den sekundärt använts som avfallsbinge. Lagret var mycket humöst och fyndmaterialet var synnerligen varierat med keramik, glas, skinn och träartefakter, samt ben och en stor mängd frön av kulturväxter. Det gick även att konstatera att avfallet har stjälpits ut från väster, så troligen har man slängt ut sopor från *Byggnad 1* rakt ner i gropen. Runt gropen låg ett marklager, L231. Fynd i detta lager gick att koppla till fyllningen i gropen. L228 på yta 2 tolkas som samma lager och skulle då vara samtida. Fyndmaterialet pekar entydigt på sent 1600-tal.

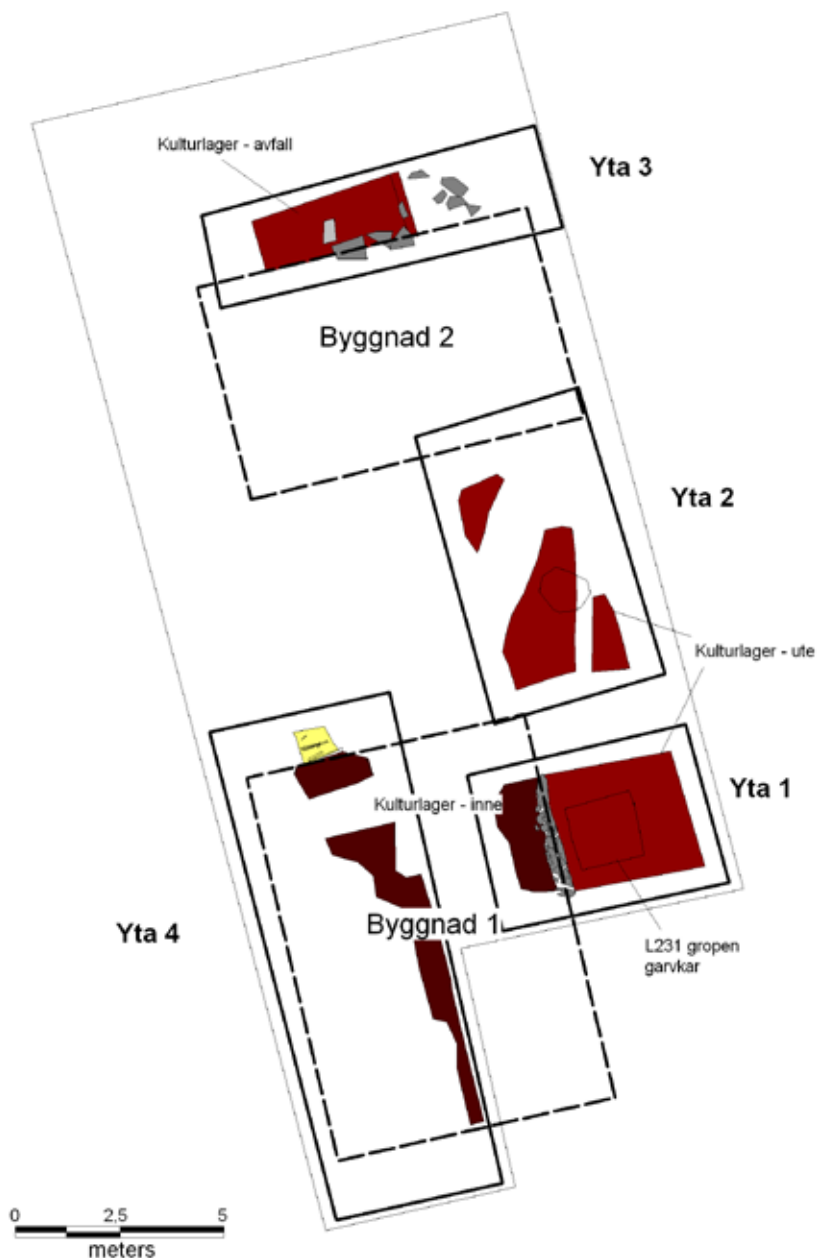
På yta 3 påträffades avfallslager L235, och utfyllnadslager L237, med samma fyndsammansättning som i ovan beskrivna kontexter. Lagren tolkas som avfalls-/kulturlager utanför tomtens bebyggelse under 1650-tal. Avfallslagren låg mot en tvärställd grundmur bestående av större stenblock. Muren har troligtvis utgjort väggen av en byggnad, här kallad *Byggnad 2*. Det har inte gått att säkerställa om detta är den norra eller södra väggen men tolkningsförslaget är att det är den norra (figur 95). Det är omöjligt att avgöra storleken på huset men blocken i det öster om belägna diket har förmodligen ingått i konstruktionen.

Den miljöarkeologiska analysen visade på en typisk gårdsmiljö i staden med ruderväxter och höga fosfatvärden.

Spår efter karduelsberedning och skinnhantverk

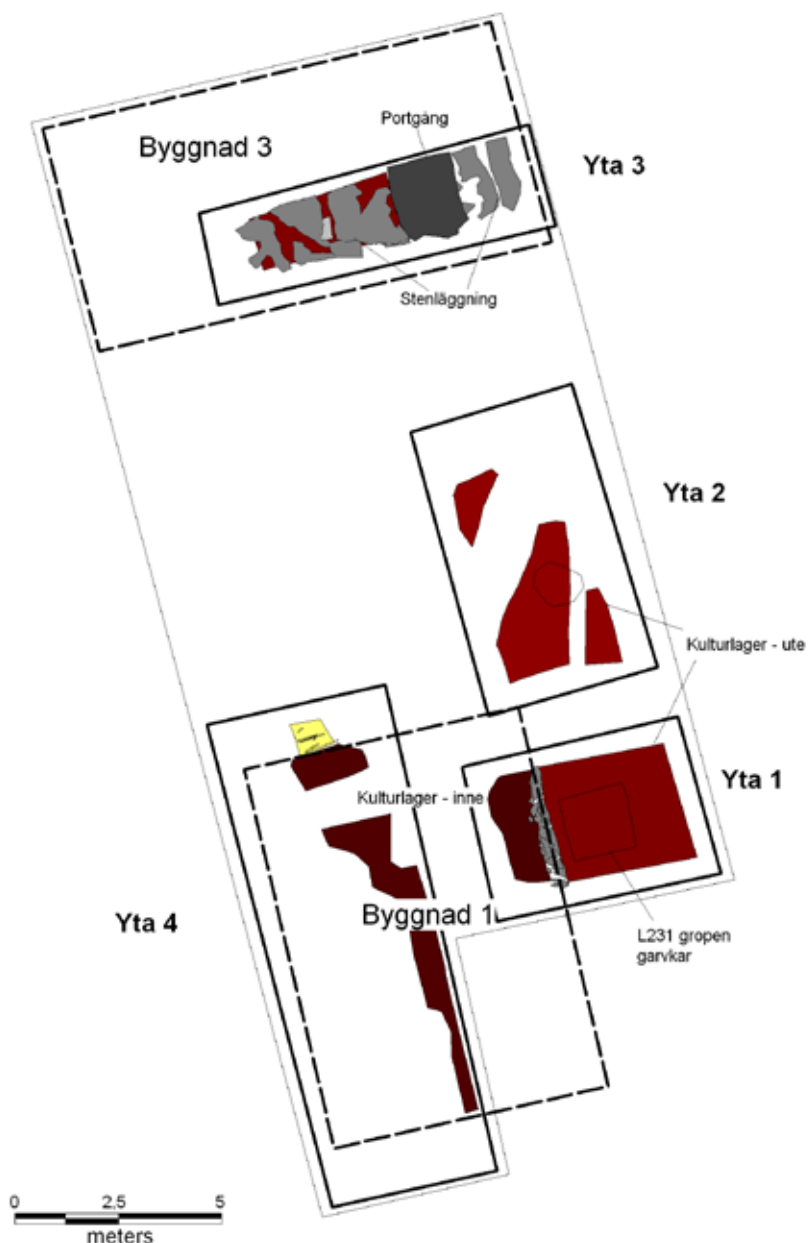
Undersökningen resulterade i ett antal spår efter skinnhantverk inom tomt. När det gäller karduelsberedningen är det framförallt närvaro av tāben från får/get som tyder på skinnberedning, L213 (bilaga 4). Tābenen indikerar att man behandlat hela nyflådda skinn där fötterna suttit kvar. En andra indikation är den större grop som påträffades på yta 1, L231 gropen. I botten

Bevarade lämningar från 1650-1700-talets början

Figur 95. Plan över bevarade lämningar från 1600-talets andra hälft fram till 1700-talets början.

Bevarade lämningar från 1700-tal

Figur 96. Plan över lämningar från 1700-talet.

påträffades växter, som exempelvis blodrot, som skulle kunna kopplas till garvprocessen. Tyvärr påträffades inga spår av sumak vilket hade klargjort frågan. Det är dock osäkert ifall man finner makrofossil efter sumak i denna kontext då den maldes innan användning. På ytan påträffades även ben efter pälsdjur där i synnerhet fjällräv och mård borde kunna kopplas till garveriet.

Det finns även spår efter skinnhantverk inom tomten som bör kopplas till sadelmakeri under 1670-tal och 1690-tal. Skinnspill påträffades i lager vilka är tolkats vara knutna till denna fas. Framförallt framkom det i L231 gro-
pen, L228 och L230 (bilaga 1). Skinnspillet bestod av relativt små bitar men hade tydliga negativa former efter urskurna delar. Spillet kommer både från tunnare skinn och tjockare läder. I materialet finns även enstaka remmar med hål vilka skulle kunna härröra från seltyg eller sadeldon. Sammantaget var det dock ett litet material och merparten av avfallet från sadelmakeriet har med all sannolikhet deponerats på annan plats. I L231 gro-
pen påträffades en fil vilken har en allmän anknytning till hantverk.

1700-tal

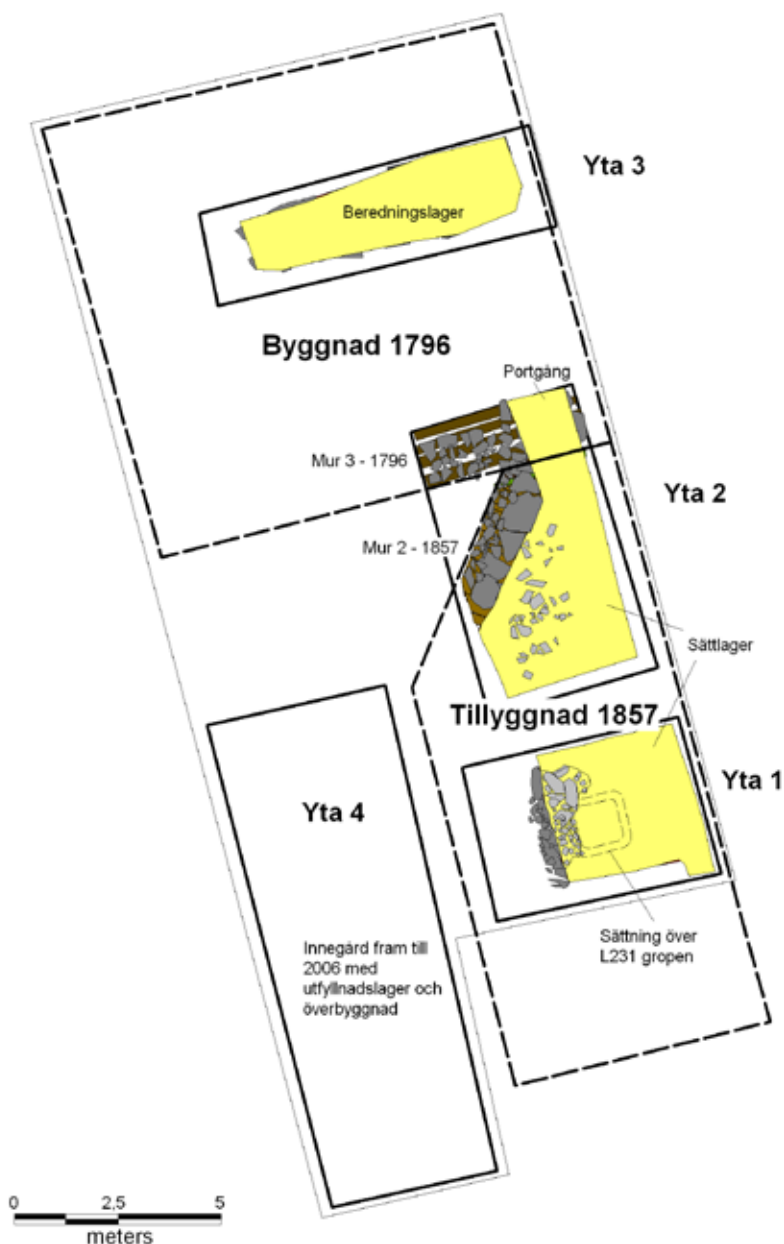
De enda lämningar som med någon säkerhet kan kopplas till 1700-talet är stenpackningen och portgången på yta 3 (figur 96). Stenkonstruktionerna täcktes av ett brandlager, L225, som i ett tidigt skede misstänktes vara från branden 1669. Yngre material under packningen avfärdar dock en sådan tolkning. Brandlagret är med all sannolikhet rester efter branden 1792 vilket täckts med ett sandlager, L217. En planka i ett dike under portgången daterades dendrokronologiskt till att vara yngre än 1747 (bilaga 6). Troligen är stenpackningen lagd någon gång under 1700-talets första hälft. Man har sedan lagt om portgången någon gång under 1700-talets andra hälft. Lämningarna tolkas vara rester efter ett hus, *Byggnad 3*, med oklart byggår, men som brann ner 1792.

Med hänsyn till frånvaron av framförallt ostindiskt porslin bedöms inga lämningar i övrigt tillhöra 1700-talet med undantag för århundradets allra första del. Denna fas är förmodligen bortschaktad i samband med byggnationerna 1796-97 och 1887.

1796-1887

Vid undersökningarna dokumenterades även de bakre grundmurarna till gatuhuset i tegel uppfört 1796-97 (figur 97). Till detta dokumenterades även grundmuren till en tillbyggnad av huset in mot gården 1857 (jmf figur 13). Det fanns i ett tidigt skede av grävning hypoteser om att grundmurarna tillhörde den östra befästningsvallen från Göteborgs första skede. Detta kunde dock avfärdas i och med den dendrokronologiska analysen.

Gatuhuset från 1796 och tillbyggnad 1857

Figur 97. Plan över lämningar från 1700-talets slut och 1857.

Utvärdering av frågeställningarna

Det framkom inga belägg för att tomten använts på annat sätt än som deponi under Göteborgs första årtionden. Av de dokumenterade lämningarna kunde merparten kopplas till 1600-talets andra hälft, möjligen tidigt 1700-tal. Fyndmässigt framkom det ett mycket ringa material från 1700-talet. En diskussion om skillnader i livsvillkoren mellan hantverksfasen under 1600-talet och köpmannafasen under 1700-talet blir därmed omöjlig. Man kan dock konstatera att sadelmakarna som bebott tomten haft det relativt gott ställt med fynd av importerade föremål som exempelvis holländsk fajans, tyskt stengods, passglas, remmare och vinglas i venetianskt glas. Vinglasen är troligen importerade från tyskt område. Kritpiporna var i huvudsak från Holland, men enstaka engelska pipor kunde identifieras.

Benmaterialet antyder en mycket varierad kost under hantverksfasen. Förutom de vanliga husdjuren kunde ett stort antal ätliga arter konstateras, i synnerhet fiskar och fåglar (bilaga 4). Blåmussla och ostron var också vanligt förekommande. Den miljöarkeologiska analysen påvisade lokala frukter som hasselnöt, hallon, körsbär och plommon men även importerade som exempelvis fikon, vindruva, valnöt, oliv och pumpa.

Ovanstående visar att skinnhantverkarna tillhörde tidens mer välbestälda. Man hade råd att hålla sig med moderna importerade kärl från kontinenten och man åt en blandad kost med kött, fågel, fisk och importerade frukter och nötter. Med hänsyn till lämningarnas omfattning är det omöjligt att besvara frågor angående samtida social skillnader av tomtens invånare.

Arkivstudien har dock visat att man ofta flyttade inom staden. Både Lenart Weissman och Berndt Müller har ett flertal adresser under sin tid i staden. Man kan också se att man ofta investerade i flera tomter. Under ett flertal tillfällen bor ägaren av tomten på en annan adress. Detta är säkerställt med exempelvis Mathias Plüss, Conrad Braun-Johan och Gustaf Macklier, under 1600-talet.

Sammanfattning, potential och antikvarisk bedömning

Utgrävningarna av kv. Härbärgen 5:8 har framförallt resulterat i dokumentation av lämningar och fyndmaterial från 1600-talets andra hälft. Lämningarna bestod i huvudsak av grundmurar, stenpackningar, kulturlager, avfallslager, beredningslager och gropar. Fyndmaterialet var mycket varierat med tyngdpunkt på keramik, kritpipor, glas, skinn, textil, mynt, järnföremål och djurben.

Den välvärnsade tidshorisonten gör fyndmaterialet särskilt lämpat för vidare analyser. Materialet är dock inte särskilt stort med stadsarkeologiska mått mätt. Däremot är benmaterialet i Göteborgssammanhang grundligt genomgången och i kombination med vattensållningen utgör det en stabil grund för jämförande studier, både lokalt, mellan städer och förhållandet stad/landsbygd.

Lämningen är i sin helhet dokumenterad och borttagen inom fastigheten. Fynden förvaras på Göteborgs Stadsmuseum, med undantag för mynten vilka förvaras på Kungliga myntkabinettet i Stockholm och molluskerna som förvaras på Göteborgs Naturhistoriska Museum.

Jag vill speciellt tacka Anna Brusling för genomläsning och korrektur vid manusarbetet.

Källor

Almqvist, Helge	1935a	Göteborgs historia, grundläggningen och de första hundra åren. Första delen. Från grundläggandet till enväldet (1619-1680). Skrifter utgivna till Göteborgs stads trehundraårsjubileum genom jubileumsutställningens publikationskommitté I.
Almqvist, Helge	1935b	Göteborgs historia, grundläggningen och de första hundra åren. Senare delen. Enväldets och det stora nordiska krigets skede (1680-1718). Skrifter utgivna till Göteborgs stads trehundraårsjubileum genom jubileumsutställningens publikationskommitté II.
Andersson, Bertil	1996	Från fästningsstad till handelsstad 1619-1820. Göteborgs Historia. Näringsliv och samhällsutveckling. Band 1.
Archer, Michael	1973	English Delftware. Engels delfts aardwerk. Rijksmuseum
Augustsson, Jan-Erik	1985	Keramik i Halmstad ca. 1322-1619. Produktion-distribution-funktion. Hallands läns museers skriftserie N 2. Lund.
Berg, Wilhelm	utan år	Genealogiska anteckningar om Göteborgsslakter. Handskrift på Landsarkivet i Göteborg.
Baeckström, Arvid	1923	Studier i Göteborgs byggnadshistoria före 1814. Stockholm.
Carlsson, Kristina och Christina Rosén	2002	Stadsbornas käril – keramik i västsvenska städer från 1400-tal till 1700-tal. Urbaniseringsprocesser i Västsverige. En utvärdering av uppdragsarkeologins möjligheter att belysa historiska processer. Nossebro.
Carlsson, Kristina	2008	Keramik och kakel på Läckö slott. Om funktion och proveniens. Västergötlands museum. Rapport 2008:25.
Cramér, Margareta	1991	Den verkliga kakelugnen. Fabrikstillverkade kakelugnar i Stockholm 1846-1926. Stockholmsmonografier 88. Borås.
Dahl, Olga	1989	Stadsbor i gångna tider. Sveriges Släktforskarförbunds årsbok. 1989. sid. 147-164.
Dalhede, Christina	2001	Handelsfamiljer på Stormaktstidens Europamarknad, del 1 och 2. Meddelanden från Ekonomiska Institutionen, Handelshögskolan vid Göteborgs Universitet, nr 81-83. Partille
Elfwendahl, Magnus	1999	Från skärva till käril. Ett bidrag till vardagslivet s historia i Uppsala. Lund Studies in Medieval Archaeology 22. Västervik.
Fourest, Henri-Pierre	1980	Delftware. Faience Production at Delft. New York.
Fröding, Hugo	1908	Berättelser ur Göteborgs äldsta historia. Göteborg.
Gaimster, David R. M.	1996	The Pottery and the Stove Tiles. I: På Kulturens bakgård. Arkeologisk undersökning inför Vita husets tillbyggnad Kv. Tegnér nr 1. Lund. Peter Carelli. Kulturen, Lund. Stadshistoriska avdelningen. Lund
Gaimster, David R. M.	1997	German Stoneware 1200-1900. Archaeology and Cultural History. The Trustees och British Museum.

Gustavson, K. Helmer	1944	Läder. Dess kemi, tillverkning och egenskaper. Tekniskt folkbibliotek. Stockholm.
Henricson, Lars G.	2003	Passglas i Stockholm. Vasarenässansen, stormaktstiden och järnåldern. Fornvännen 98.
de Jonge, Caroline H.	1970	Delft Ceramics. London.
Jönsson, Eva och Stefan Kihlberg	1982	Rapport stadsarkeologisk undersökning i Göteborg. Kv Enigheten, kv Vindragaren, kv Stadskvarnen, kv Vadman 1979-1980. Göteborgs historiska museum. Göteborg.
Jönsson, Eva, Mona Lorentzson och Stefan Kihlberg	1985	Staden som inte syns – arkeologi i Göteborgs innerstad. Vid älven. Landskapet och människan. Göteborgs arkeologiska museum. Årsbok 1983-1984.
Kihlberg, Stefan	1988	Rapport. 10 kv. Kronobageriet 1, 2, 6, 7. Provundersökning 1984. Göteborgs arkeologiska museum. Göteborg.
Lassen, Erik	1969	Keramik. Den europeiska keramiken från medeltiden till våra dagar. Solna
Lorentzson, Mona	1980	Arkeologiska fynd. 15 kv. Frimuraren tomt nr 3 Göteborg. Göteborgs och Bohus läns Stadshypoteksförening. Malung.
Lorentzson, Mona	1985	Göteborg 216, kv. Polismästaren Bebyggelselämningar och Kulturlager, nyare tid. FYNDRapporter 1983. Rapporter över Göteborgs Arkeologiska Musei undersökningar.
Lorentzson, Mona	1986	Carolus nonus Rex – en 1600-talsbastion. Livet i det gamla Göteborg. Arkeologi i Västsverige 2. Göteborgs arkeologiska museum 1986.
Lorentzson, Mona	1988	Handelsbanken i Bankens hörne.
von der Luft, Magnus; Roger Nyqvist, Lillemor Olsson, Petra Rudd & Stig Swedberg	2006	Handlingsplan 2006. Rio Kulturkooperativ
Lönnberg, Einar	1907	Något om färgning för 100 år sedan. Fataburen 1907. Kulturhistorisk tidskrift. Nordiska museet. Stockholm
Lönnroth, Gudrun (red.)	2003	Hus för hus i Göteborgs stadskärna. Göteborgs stadsbyggnadskontor och Göteborg Stadsmuseum
Morley-Fletcher, Hugo	1992	Seventeenth-Century Glass. I: The History of Glass. Red. Dan Klein & Ward Lloyd.
Nilsson, L. E.	1946	Remskärare- Sadelmakare och Bältareyrkenas historia. Göteborg.
Nilsson Schönborg, Göte	2006	Murtegel i 1600- och 1700-talets Göteborg. Fästningen Göteborg. Samlingar till stadens arkeologi. red. Carina Bramstång. Riksantikvarieämbetet
Rahme, Lotta & Dag Hartmann	2003	Skinn. Garvning och beredning med traditionella metoder. Stockholm
Rosén, Christina.	1999	Föremål och social status i Halmstad ca 1550-1750. Urbaniseringsprocesser i Västsverige. En utvärdering av uppdragsarkeologins möjligheter att belysa historiska processer. Nossebro.

Rosén, Christina	2004	Stadsbor och bönder. Materiell kultur och social status i Halland från medeltid till 1700-tal. Rikantikvarieämbetet arkeologiska undersökningar skrifter 53. Lund Studies in Medieval Archaeology 35. Halmstad.
Rosén, Christina	2006a	Keramiken från Götatunneln. Fästningen Göteborg. Samlingar till stadens arkeologi. red. Carina Bramstäng. Rikantikvarieämbetet.
Sandin, Mats & Tom Wennberg	2008	Arkeologisk förundersökning, Göteborg 216, kv. Härbärgat. Rio Kulurkooperativ. Kulturhistoriska rapporter 24.
Sandon, John	1999	Antique Glass. Antique Collectors' Club.
Schia, Erik. 1981.	1981	"Jydepotter". I: Fra Christianias bygrunn. Arkeologiske utgravninger i Revierstredet 5-7, Oslo. Red. Erik Schia. Rikantikvarens skrifter. Norwegian Antiquarian Bulletin 4.
Strömbom, Sixten	1924	Forskningar på platsen för det forna Nya Lödöse (1915-1918). Skrifter utgivna till Göteborgs stads trehundraårsjubileum genom jubileumsutställningens publikationskommitté, V. Göteborg.
Söderlund, Kerstin	1984	Rapport, 10 kv. Kronobageriet 1, 2, 6, 7, Slutundersökning 1984. Göteborgs arkeologiska museum.
Söderlund, Kerstin	1986	Borgmästare och handelsmän vid Stora Hamnkanalen. Livet i det gamla Göteborg. Arkeologi i Västsverige 2. Göteborgs arkeologiska museum
Söderlund, Kerstin	1988	Rapport. 10 kv. Kronobageriet 1, 2, 6, 7. Slutundersökning 1984. Göteborgs arkeologiska museum. Göteborg.
Åkerhagen, Arne	1995	Kritpipor. Stockholm.
Åkerhagen, Arne	2006a	Att datera en kritpipa: kortfattad beskrivning. Tobaks- och tändsticksmuseum. Stockholm
Åkerhagen, Arne	2006b	Goudapipans utveckling för datering av europeiska pipor. Tobaks- och tändsticksmuseum. Stockholm
Muntliga uppgifter		
Lorentzson, Mona	2010	Antikvarie, Göteborgs stadsmuseum
Internet		
Brier, Wolfram och Ulrich Carlhoff	2003	delfter-fliese.de. http://www.delfter-fliese.de/english_index.htm
Dahl Olga	2007	Göteborgs tomtägare 1637-1807. http://www.gbgtomter.se
Ström, Emil	2010	Sankt Ragnhilds Gille. Bildsamlingar. http://kulturarkiv.se/gillet/displayimage.php?album=1&pos=336

Bilagor

Bilaga 1. Lager SU kv. Härbärget

För en ingående beskrivning av lager och stratigrafi hänvisas till kapitel 9. Lagrens tjocklek är i cm.

<i>Lager</i>	<i>Yta</i>	<i>Färg</i>	<i>Jordart</i>	<i>Struktur</i>	<i>Tjocklek</i>	<i>Kommentar</i>
201	1-4	grå	lera	homogen	-	Postglacial lera.
202	1-4	brun	torv	homogen	20	Äldre markhorisont, ca 0,8-1 m ö.h.
204	1	grå	humös sandig lera med lera	osorterad	30	Påfört utfyllnadslager bestående av äldre kulturlager och homogen lera. Relativt fyndrikt. Guldmynt! Fragment av taktegel.
207	1	ljusbrun	sand	lucker	15	Beredningslager.
208	2	grå	lera	omrörd	50	Utfyllnadslager med inslag av tegel. Enstaka fönsterglas samt spik. Troligen påfört 1887.
211	2	gulbrun	sand	homogen	10	Beredningslager för stenläggning. Stöter mot mur 2 och därmed yngre än denna. I lagret påträffades spik.
213	2	mörkbrun	humus av förmultnat trä	-	20	Kulturlager med mycket begränsad utbredning mot mur 2. Framkom under recenta lager och över L226. Stöter mot mur 2 och 3.
214	2	grå/ gråbrunt	lera och sand	-	10	Äldre markhorisont.
217	3	ljusbrun	sand	lucker	15	Beredningslager troligen från sent 1700-tal. Troligen samma som L211 och L207.
218	3	gulbrun	sand med tegel	lucker	-	Utfyllnadslager av raseringsmassor över L217.
221	4	gråbrun	lätt humös sand/lera	omrörd	30	Utfyllnadslager med inslag av äldre kulturlager.
222	4	gråbrun	humus	lätt kompakt	20	Kulturlager.
223	2	grå/brun	omrörd lera/sand	kompakt	5	Tramlager med relativt få fynd. Troligen beredningslager, anläggningshorisont. Mur 2 är yngre då konstruktionsschaktet skar lagret.
224	2	grå	lera	-	-	Utfyllnadslager ovan stenmur troligen från 1887.
225	3	grå	humus	kompakt	-	Brandhorisont över stenpackning yta 3, med inslag av kol. Ett silvermyntpräglat 1668 framkom här.
226	2	brun/grå	humus/lera	omrörd	20	Lagret föreföll ligga mot mur 2. Dock svårt att säkerställa med hänsyn till lagrets karaktär. Typiskt utfyllnadslager.
227	1	mörkbrun	humus	-	20	Kulturlager väster om mur 1.
228	2	mörkbrun	humus	lucker	-	Äldre markhorisont med en påverkad övre del. Näver och enstaka sten samt gult holländskt tegel, träflis, körsbärskärnor, bark, enstaka mindre tegelflis. Myntet från L223 kom härifrån!
229	1	brungrå	sandig humus	-	4	Kulturlager Troligen det ursprungliga golvlagret.
230	2	gråbrun	humus med träspån och annat trämaterial	-	50	Grop äldre eller samtida med L228, nedgrävd i steril lera. Funktionen är oklar men möjligen rör det sig om någon form av avfallsgrop.
231	1	mörkbrun	humus	-	5	Kulturlager/marklager med inslag av taktegel, träflis och diverse fynd som keramik, glas och kritpipor. Under L207, över L202?

<i>Lager</i>	<i>Yta</i>	<i>Färg</i>	<i>Jordart</i>	<i>Struktur</i>	<i>Tjocklek</i>	<i>Kommentar</i>
231 grope	1	mörkbrun	humus	mycket lucker	120	Avfallslager i kvadratisk grop/garvkar. Mycket oförmultnade kvistar och organiska partiklar. Grävd i 6 stick. Raka kanter, nedgrävd i leran utan någon träkonstruktion.
232	3	grå/svart	lera/sand	-	3	Beredningslager under stenpackning, portgång. Fynden kom framförallt mellan stenarna. Under stenarna kom sand och ett tunt brandlager.
233	3	grå	sand	-	5	Beredningslager under stenpackning väster om portgång. Innehåller svallad strandflinta möjligen importerad. Stenpackning var anlagd i lagret.
234	3	ljusbrun	omrörd sand/lera	-	20	Fyllning i dike jämte portgång.
235	3	brun	humus med inslag av små lerpartier och träflis	kompakt	50	Enstaka gult mindre tegel och takpannor samt bark, pinnar, enstaka sten och tegelflis.
236	3	grå	sand med mycket flis	-	40	Lager under stenpackning i dike fyllt med flis.
237	3	grå	grusig sand	-	30	Sandlager.
238	3	grå	sand	-	34	Ovan stenblock i dike. Stenblocken låg mot spridda plank vilka låg direkt mot leran.
239	4	brun	humus	-	20	Norr om träkonstruktion.
240	4	ljusbrun	sand	lucker	5	Söder om träkonstruktion.
241	4	brun	torvig gödsel	-	3	Söder om träkonstruktion.
242	4	grå	grusig sand	-	3	Söder om träkonstruktion.

Bilaga 2. Fyndtabell SU kv. Härbärget

Fyndtabellen är sorterad efter lager för att lättare kunna hitta i de olika kontexterna. Lagren är redovisade i Bilaga 1 och kapitel 9. En övergripande fyndbeskrivning är gjord i kapitel 10. Keramiken är sorterad efter sakorden; yngre rödgods, yngre svartgods, lergods, stengods och porslin. Lergods sammanfattar ljusbrännande gods som kan vara både vit- och gulbrännande. Jag har frångått den äldre ABC-indelningen då den egentligen inte förtydligar materialbeskrivningen (jämför Rosén 2004:110).

Lager	Fyndnr	Enhet	Sakord	Material	Antal	Vikt	Beskrivning
L202	055	V om mur 1	Yngre rödgods	Keramik	6	53	Mynningar och bukskärvor till mindre skålar, invändigt blyglaserade
L202	056	V om mur 1	Lergods	Keramik	2	7	Blyglaserade med dekor
L202	057	V om mur 1	Fajans	Keramik	1	1	Blå spräcklig dekor, samma gods som F121
L202	058	V om mur 1	Kalkbruk?	Lera	1	1	
L202	059	V om mur 1	Kritpipa	Lera	1	1	Skaft
L202	060	V om mur 1	Fönsterglas	Glas	6	4	Små fragment
L202	061	V om mur 1	Passglas?	Glas	6	3	Små fragment
L202	062	V om mur 1	Nubb	Cu-leg	1	1	
L202	063	V om mur 1	Bryne	Bergart	1	34	Kilformad med fyra slippytor
L204	001	Ruta 2	Mynt	Guld	1	3	Dukat 1648, från Tysk-Romerska riket. Präglat i Utrecht, Nederländerna
L204	003	Ö om mur 1	Mynt	Cu-leg	1	8	1/2 öre km 1663, Karl XI. Präglat i Avesta.
L204	004	Ruta 2	Mynt	Cu-leg	1	9	1/4 öre (1633-1655), Kristina. Präglat i Stockholm.
L204	006	Ö om mur 1	Mynt	Cu-leg	1	6	1/6 öre 1666, Karl XI. Präglat i Avesta.
L204	064	-	Yngre rödgods	Keramik	22	618	Olika blyglaserade skåror, bl.a. karott, trefotsgröta och skålfat med koncentrisk piplerdekor
L204	065	-	Fajans	Keramik	37	471	Vit och blå dekor med bland annat Wan Li-dekor och frukter. Delar av Tallrika och skålar. Sent 1600-tal
L204	066	-	Porslin	Keramik	1	1	Ostindiskt med blå dekor. Mindre skål/kopp.
L204	067	-	Stengods, Siegburg	Keramik	2	32	Saltglaserad, Siegburg, (bläckhorn) och krus.
L204	068	-	Stengods, Westerwald	Keramik	1	1	Westerwald
L204	069	-	Kakel	Keramik	1	1	Fragment av bakstycke
L204	070	-	Kritpipa	Lera	20	99	Fyra huvuden varav ett med tudorros under klacken. Ett dekorerat skaft. Jämför bilaga 3
L204	071	-	Venetianskt glas	Glas	1	3	Hank i form av vriden glasmassa med vitfärgade slingor inuti
L204	072	-	Buteljglas	Glas	8	76	Bland annat del av en kvadratisk botten
L204	073	-	Fönsterglas	Glas	4	4	
L204	074	-	Spik	Järn	22	252	Olika storlekar
L204	075	-	Hästkosöm	Järn	1	6	
L204	076	-	Gångjärn	Järn	1	804	
L204	077	-	Järnskrot	Järn	3	174	Bland annat bandjärn
L204	078	-	Blysmälta	Bly	1	14	

<i>Lager</i>	<i>Fyndnr</i>	<i>Enhet</i>	<i>Sakord</i>	<i>Material</i>	<i>Antal</i>	<i>Vikt</i>	<i>Beskrivning</i>
L204	079	-	Föremål	Cu-leg	1	8	Skålförmad dekor till möbel?
L204	080	Ruta 2	Yngre rödgods	Keramik	46	385	Olika typer av kärl, ex.; trefotsgröta, panna, wesser/werra och piplerdekor
L204	081	Ruta 2	Yngre svartgods	Keramik	2	23	Jydepotte
L204	082	Ruta 2	Fajans	Keramik	12	36	Vit och blå dekor. (1600-1700-tal)
L204	083	Ruta 2	Porslin	Keramik	1	1	Polykrom dekor
L204	084	Ruta 2	Kakel	Keramik	1	2	Reliefkakel, svart glasyr
L204	085	Ruta 2	Venetianskt glas	Glas	2	1	Vit pålagd dekor
L204	086	Ruta 2	Passglas	Glas	4	2	Mångkantigt med pålagda glastrådar
L204	087	Ruta 2	Dricksglas	Glas	10	7	Olika typer
L204	088	Ruta 2	Buteljglas	Glas	20	4	
L204	089	Ruta 2	Remmare	Glas	11	4	Två druvklasar och del av fot
L204	090	Ruta 2	Fönsterglas	Glas	34	50	Mycket fragmenterat
L204	091	Ruta 2	Takskiffer	Skiffer	11	2	Den ena har ett inristat ruttmönster
L204	092	Ruta 2	Spik	Järn	27	254	
L204	093	Ruta 2	Kritpipa	Lera	24	43	Inga huvuden, ett dekorerat skaft
L204	094	Ruta 3	Yngre rödgods	Keramik	21	130	Diverse bukar, mynningar och ben med blyglasyr och enstaka piplerdekor
L204	095	Ruta 3	Yngre svartgods	Keramik	2	117	Jydepotte, rörskaft.
L204	096	Ruta 3	Lergods	Keramik	1	1	In- och utvändigt oxblodsfärgad och glaserad. Möjligen engelsk.
L204	097	Ruta 3	Fajans	Keramik	4	64	Vit och blå dekor. 1600-talets mitt.
L204	098	Ruta 3	Kritpipa	Lera	16	41	Skaft
L204	099	Ruta 3	Dricksglas	Glas	12	10	Möjligen ett fragment av remmare
L204	100	Ruta 3	Fönsterglas	Glas	12	7	
L204	101	Ruta 3	Butelj	Glas	2	48	En botten
L204	102	Ruta 3	Spik	Järn	7	52	
L204	292	Ruta 3	Läderspill	Läder	1	1	
L207	103	-	Fajans	Keramik	2	51	En tallriksbräm, 1600-tal
L207	104	-	Yngre rödgods	Keramik	2	7	En del av rörskaft
L207	105	-	Butelj	Glas	2	5	
L207	106	-	Fönsterglas	Glas	2	1	
L207	107	-	Spik	Järn	2	25	
L208	239	-	Yngre rödgods	Keramik	4	105	Tallrik och trefotsgröta
L208	240	-	Lergods	Keramik	2	26	Skål, Franskt??
L208	241	-	Fajans	Keramik	5	26	Vit glasyr med blå dekor samma som F247.
L208	242	-	Stengods, Westerwald	Keramik	1	3	
L208	243	-	Porslin	Keramik	1	3	Ostindiskt porslin, kopp/ liten skål med blå underglasyrdekor på utsidan
L208	244	-	Kritpipa	Lera	2	5	Skaft
L208	245	-	Butelj mm	Glas	16	336	Delvis yngre glas, minst en äldre åttkantig butelj, samt en rörformad behållare

<i>Lager</i>	<i>Fyndnr</i>	<i>Enhet</i>	<i>Sakord</i>	<i>Material</i>	<i>Antal</i>	<i>Vikt</i>	<i>Beskrivning</i>
L208	246	-	Benbeslag/Fällkniv?	Ben	1	5	Välarbetat benföremål med plan baksida. Vid ett hål i ena ändan syns slitage efter en rörlig del.
L211	247	-	Fajans	Keramik	2	9	Vitglasyr med blå dekor, samma som F241
L211	248	-	Butelj mm	Glas	4	16	
L211	249	Under stendlägg	Fot (Claw and ball)	Bly	1	234	Fot formad som en örnklo gripande om ett klot.
L213	008	-	Mynt	Cu-leg	1	6	1/6 öre 1666, Karl XI. Präglad i Avesta.
L213	250	-	Yngre rödgods	Keramik	46	614	Fat och skålar, trefotsgryta. Faten med piplerdekor
L213	251	-	Lergods	Keramik	2	20	Passar ihop med F268, L224. Vitt gods. Franskt?
L213	252	-	Fajans	Keramik	1	1	Polykrom glasyr, fragment
L213	253	-	Kritpipa	Lera	7	11	Skaft, en dekorerad
L213	254	-	Venetianskt glas	Glas	1	1	Blå lister
L213	255	-	Passglas/Dricksglas?	Glas	4	2	
L213	256	-	Fönsterglas	Glas	10	3	Fragment
L213	257	-	Kakel	Keramik	1	7	Fragment av bakstycke
L213	258	-	Spik	Järn	15	147	
L214	259	-	Yngre rödgods	Keramik	15	84	
L214	260	-	Lergods	Keramik	1	12	Vitt gods. Franskt?
L214	261	-	Fajans	Keramik	10	55	Vit glasyr med Polykrom och blå dekor. 1600-talets andra hälft
L214	262	-	Kritpipa	Lera	1	5	Skaft
L214	263	-	Skål?	Glas	1	2	Odefinierad mynning
L217	295	-	Yngre rödgods	Keramik	2	7	
L217	296	-	Kakel	Keramik	2	23	Del av bakstycke, rumpkakel
L217	297	-	Butelj	Glas	8	101	Skruvkork av metall på halsen. Troligen 1600-tal
L217	298	-	Blyfragment	Bly	1	3	Klipp
L217	299	-	Sked, tenn	Övrigt	1	12	Uppvinklad tånge, apotekarredskap?
L217	300	-	Yngre rödgods	Keramik	2	19	
L217	301	-	Fajans	Keramik	2	9	Vit glasyr med blå dekor
L217	302	-	Nit	Järn	1	24	Nit med stor nitbricka. Brickan 3,5x2,5 cm
L221	369	-	Yngre rödgods	Keramik	7	151	
L221	370	-	Fajans	Keramik	7	39	Blå och Polykrom dekor, 1600-talets slut.
L221	371	-	Stengods	Keramik	1	3	Hårdbränt lergods?
L221	372	-	Kritpipa	Lera	2	8	Engelsk pipa av londontyp 4. Tillverkad 1610-1640.
L221	402	-	Lergods	Keramik	1	14	Dekorerad skål
L222	373	Ruta 9	Yngre rödgods	Keramik	12	61	Fyra ben
L222	374	Ruta 9	Lergods	Keramik	6	103	Franskt??
L222	375	Ruta 9	Fajans	Keramik	4	14	Omkring 1700
L222	376	Ruta 9	Pipett	Glas	1	1	
L222	377	Ruta 9	Dricksglas	Glas	1	1	Fragment

<i>Lager</i>	<i>Fyndnr</i>	<i>Enhet</i>	<i>Sakord</i>	<i>Material</i>	<i>Antal</i>	<i>Vikt</i>	<i>Beskrivning</i>
L222	378	Ruta 9	Fönsterglas	Glas	3	4	
L223	007	-	Mynt	Cu-leg	1	6	1/6 öre (1666-1686), Karl XI. Präglat i Avesta.
L223	264	-	Yngre rödgods	Keramik	7	103	
L223	265	-	Lergods	Keramik	2	4	Ett silkärlsfragment. Troligen franskt eller engelskt ursprung
L223	266	-	Porslin	Keramik	1	1	Ostindiskt porslin med underglasyrblått, mynning
L223	267	-	Flaskbotten	Glas	1	2	Troligen botten till flaska. Målat?
L224	268	-	Yngre rödgods	Keramik	3	40	
L224	269	-	Lergods	Keramik	1	18	Passar ihop med F251, L213. Vitt gods. Franskt?
L224	270	-	Kritpipa	Lera	2	8	Skaft
L224	271	-	Butelj/dricksglas	Glas	2	2	En del av en fot
L224	272	-	Fönsterglas	Glas	6	2	Fragment
L224	273	-	Spik	Järn	1	7	
L225	002	-	Mynt	Silver	1	1	1 öre 1668, Karl XI. Präglat i Stockholm. Perforerat.
L225	049	-	Botten	Trä	1	33	Konserverad
L225	303	-	Yngre rödgods	Keramik	8	53	
L225	304	-	Fajans	Keramik	1	1	
L225	305	-	Fajans	Keramik	3	28	Omkring 1700
L225	306	-	Porslin	Keramik	3	1	Ostindiskt porslin, underglasyrblått. Fragment.
L225	307	-	Kakel	Keramik	15	308	Reliefkakel, svart glasyr. En med brun glasyr.
L225	308	-	Stengods, bl.a. Westerwald	Keramik	3	23	Siegburg?
L225	309	-	Kritpipa	Lera	5	8	Skaft och del av ett huvud
L225	310	-	Butelj mm	Glas	70	261	
L225	311	-	Fönsterglas	Glas	14	10	Fragment
L225	312	-	Slagg	Övrigt	1	9	
L225	313	-	Blybleck	Bly	1	1	Vikt med ett litet hål
L225	314	-	Spik	Järn	4	35	
L226	274	-	Yngre rödgods	Keramik	104	809	Bland annat en pip
L226	275	-	Fajans	Keramik	9	13	Polykrom dekor av bland annat druvklase, 1600-talets andra hälft.
L226	276	-	Dricksglas	Glas	5	3	Fragment
L226	277	-	Fönsterglas	Glas	5	10	
L226	278	-	Spik	Järn	6	9	
L227	108	-	Yngre rödgods	Keramik	45	344	Blyglaserat, med enstaka piplerdekor samt fot och rörskaft.
L227	109	-	Fajans	Keramik	7	7	Blå och vit dekor. Snartik tunn kraakimitation (Wan-Li) som i L104, F65.
L227	110	-	Yngre svartgods	Keramik	12	415	Jydepotte, två större kärl med öron.
L227	111	-	Stengods	Keramik	1	1	
L227	112	-	Format kalkbruk	Kalkbruk	1	5	Plastiskt format list

<i>Lager</i>	<i>Fyndnr</i>	<i>Enhet</i>	<i>Sakord</i>	<i>Material</i>	<i>Antal</i>	<i>Vikt</i>	<i>Beskrivning</i>
L227	113	-	Kakel	Keramik	2	145	Reliefkakel, svart glasyr, beslagsornamentik
L227	114	-	Kritpipa	Lera	1	3	Skäft med ornering
L227	115	-	Passglas	Glas	21	17	
L227	116	-	Remmare/nuppenglas	Glas	1	8	Nuppornering, 1600-tal. Tyskt/holländskt.
L227	117	-	Spik	Järn	17	147	
L227	118	-	Ögla till hyska	Cu-leg	1	1	Liten ögla
L227B	119	-	Yngre rödgods	Keramik	54	360	
L227B	120	-	Lergods	Keramik	2	13	Vit lera, Franskt?
L227B	121	-	Fajans	Keramik	16	56	Blå/vit och polykrom dekor. Tidigt/mitten 1600-tal. Ett gods samma som F57 och F133
L227B	122	-	Yngre svartgods	Keramik	1	3	Jydepotte
L227B	123	-	Stengods	Keramik	1	1	Westerwald
L227B	124	-	Spets	Ben	1	1	Svinvadsben? (Leif Jonsson)
L227B	125	-	Passglas	Glas	11	11	
L227B	126	-	Dricksglas	Glas	17	14	
L227B	127	-	Fönsterglas	Glas	18	12	
L227B	128	-	Pipett	Glas	1	1	
L227B	129	-	Hyska	Cu-leg	1	1	
L227B	130	-	Plomb	Bly	1	1	Som en platt ring/bricka, "I T A S" är läsligt på ena sidan. Går ej att utläsa mera eller se vilken del av ordet det är. I:et är osäkert.
L227B	131	-	Spik	Järn	6	42	
L227B	393	-	Nöthår?	Övrigt	1	1	
L228	046	-	Pärta	Glas	1	1	Konserverad. Odekorerad
L228	279	-	Yngre rödgods	Keramik	11	190	
L228	280	-	Kakel	Keramik	1	31	Reliefkakel, svart glasyr
L228	281	-	Kritpipa	Lera	1	1	Skäft
L228	282	-	Butelj/Dricksglas	Glas	5	28	1600-tal/tidigt 1700-tal
L228	283	-	Fönsterglas	Glas	7	5	
L228	284	-	Läderspill	Läder	1	1	
L228	285	-	Spik	Järn	3	5	
L228	394	-	Läderspill	Läder	14	8	
L229	132	-	Yngre rödgods	Keramik	8	41	
L229	133	-	Fajans	Keramik	2	4	Blå utvändig dekor, samma som i 227B, F131 och F57.
L229	134	-	Passglas/Dricksglas	Glas	6	13	Enstaka passglas-skårvor, bottenfragment till dricksglas
L230	047	-	Stift/remända/hyska	Cu-leg	3		Konserverad, mässing. En liten koppartåd, troligen hyska, en remända och ett stift med välvt huvud, troligen möbeldekor vid fasthäftande av läder.
L230	286	-	Yngre rödgods	Keramik	35	385	
L230	287	-	Lergods	Keramik	4	3	Fragment, bl.a vitt gods franskt?
L230	288	-	Fajans	Keramik	7	20	Blå dekor på vit glasyr

<i>Lager</i>	<i>Fyndnr</i>	<i>Enhet</i>	<i>Sakord</i>	<i>Material</i>	<i>Antal</i>	<i>Vikt</i>	<i>Beskrivning</i>
L230	289	-	Kakel	Keramik	1	5	Relieffkakel, svart glasyr
L230	290	-	Kritpipa	Lera	9	13	Skaft
L230	291	-	Venetianskt glas	Glas	1	2	Blå dekorelement
L230	292	-	Passglas/Remmare/Dr icksglas	Glas	14	13	
L230	293	-	Fönsterglas	Glas	27	13	Fragment
L230	294	-	Spik	Järn	8	47	
L230	395	-	Läderspill	Läder	7	2	
L231	135	-	Yngre rödgods	Keramik	2	58	Ben till trefotsgröta samt piplerdekorerad skål med hank?
L231	136	-	Fajans	Keramik	2	10	Mynning/bräm med vit glasyr och blå dekor samt en vit skärva. 1600-talets andra hälft.
L231	137	-	Kritpipa	Lera	2	5	Odekorerade skaft, ett munstycke
L231	138	-	Fönsterglas	Glas	2	7	En kant, glassjuka
L231	139	-	Spik mm	Järn	4	26	Delvis oidentifierade korrosionsklumpar, troligtvis spik
L231	140	Närmast mur 1	Yngre rödgods	Keramik	2	79	Fot, buk.
L231	141	Närmast mur 1	Lergods	Keramik	7	141	Buk, botten. Ljus och mörk invändig glaserad
L231	142	Närmast mur 1	Fajans	Keramik	2	11	Tallrik, vit med blå ornering, 1600- talets andra hälft
L231	143	Närmast mur 1	Stengods, Siegburg	Keramik	1	1	Oglaserad
L231	144	Närmast mur 1	Fönsterglas	Glas	1	1	
L231	145	Ruta 5	Yngre rödgods	Keramik	7	117	Fot och mynningar samt en skärva av ett durkslag.
L231	146	Ruta 5	Lergods	Keramik	3	10	Mynning samt buk med plastisk blomdekor, väster om Rhen, franskt
L231	147	Ruta 5	Kritpipa	Lera	5	9	Odekorerade skaft
L231	148	Ruta 5	Passglas mm	Glas	5	3	Passglasskärvor med pålagd list samt möjligen plastisk blomdekor
L231	149	Ruta 5	Glasskål	Glas	1	1	Ljusblått glas med mörkblå glasmassa som dekor.
L231	150	Ruta 5	Fönsterglas	Glas	6	5	Glassjuka
L231	389	Ruta 5	Bennål	Ben	1	3	Intakt
L231	401	Närmast mur 1	Yngre svartgods	Keramik	1	22	Jydepotte
L231 gropen	005	Ruta 4, stick 3	Mynt	Silver	1	1	1 öre 1637, Kristina. Präglad i Stockholm.
L231 gropen	011	-	Skål	Trä	1	22	Konserverad. Bräm till större svarvad skål.
L231 gropen	012	-	Bearbetad trä	Trä	1	24	Konserverad. Bearbetad pinne med inhak.
L231 gropen	013	-	Skaft	Trä	1	83	Konserverad. Grovt format handtag med genomborat hål i ena änden. Handtaget avbrutit vid hålet
L231 gropen	014	-	Spade	Trä	1	174	Konserverad. Trädelen av en tidigare skodd spade. Ena sidan har spjälkats och det ser ut som om man använt den även efter det. Ursprunglig bredd: 17 cm.
L231 gropen	015	-	Tunnlock	Trä	1	138	Konserverad. Del av tunnlock med avsmalnande kanter.
L231 gropen	016	-	Serveringsfat	Trä	1	58	Konserverad. Diametern uppskattad till 21 cm. Halv.

<i>Lager</i>	<i>Fyndnr</i>	<i>Enhet</i>	<i>Sakord</i>	<i>Material</i>	<i>Antal</i>	<i>Vikt</i>	<i>Beskrivning</i>
L231 groppen	017	-	Plugg	Trä	1	6	Konserverad.
L231 groppen	018	-	Plugg	Trä	1	2	Konserverad. Konisk plugg med avplattat vred.
L231 groppen	019	Ruta 4, stick 4	Plugg	Trä	2	9	Konserverade. En konisk plugg med avplattat vred, samt en cylindrisk med bredare huvud.
L231 groppen	020	Ruta 4, stick 5	Skaft	Trä	1	12	Konserverad. Skaft med "tånge", Skaftet 11 cm långt
L231 groppen	021	-	Lagg/stav till kärl	Trä	1	76	Konserverad. Skåra, 8 mm, för botten 18 mm från änden
L231 groppen	022	-	Detalj, pyramid	Trä	1	1	Konserverad. Pyramidformad möbeldetalj
L231 groppen	023	Ruta 4, stick 1	Träpärlor	Trä	4		Konserverade
L231 groppen	024	Ruta 4, stick 2	Träpärlor	Trä	4		Konserverade
L231 groppen	025	Ruta 4, stick 3	Träpärlor	Trä	8		Konserverade
L231 groppen	026	Ruta 4, stick 3	Pärlor	Trä	2		Konserverade
L231 groppen	027	Ruta 4, stick 4	Träpärlor, tygbeklädda?	Trä	3		Konserverade
L231 groppen	028	Ruta 4, stick 5	Träpärlor	Trä	1		Konserverad
L231 groppen	029	Ruta 4, stick 6	Träpärlor	Trä	2		Konserverade
L231 groppen	030	Ruta 4, stick 3	Fragment	Textil	1	7	Konserverad
L231 groppen	031	Ruta 4, stick 5	Tovat spill	Textil	4		Konserverade. Spillbitar av tovat material
L231 groppen	032	Ruta 4, stick 4	Sked	Trä	1	9	Konserverad. Träsked med dekorerat skaft, bl.a. häskoformad skaftände.
L231 groppen	033	Ruta 4, stick 3	Nålar	Cu-leg	3	1	Konserverade. Nålar med knapphuvud, en 30 mm , två 20 mm
L231 groppen	034	Ruta 4, stick 3	Hyska och järntråd	Cu-leg	2	1	Konserverade. Brons
L231 groppen	035	Ruta 4, stick 5	Hyska	Järn	1	1	Konserverad. Förtennad järntråd
L231 groppen	036	Ruta 4, stick 2	Fil	Järn	1	15	Konserverad. Järnfil med triangulärt träsnitt och välbevarade raster
L231 groppen	037	Ruta 4, stick 2	Hyska	Cu-leg	1	1	Konserverad. Ett längre beslag, möjligen gångjärn, med spjutspetsformad spets.
L231 groppen	038	Ruta 4, stick 1	Knapp	Tenn	1	11	Konserverad. Stjärnformad knapp med utpräglad symetrisk dekor.
L231 groppen	039	Ruta 4, stick 4	Nyckel och beslag	Järn	4	67	Konserverade. Nyckel till bultlås, järn, 55 mm. Stift med välvt huvud i mässing, troligen möbeldekor vid fasthåftande av läder.
L231 groppen	040	Ruta 4, stick 1	Läderspill m.m.	Läder	24		Konserverade. Diverse läderspill: skoläder, remmar och andra oidentifierade spillbitar
L231 groppen	041	Ruta 4, Stick 2	Läderspill m.m.	Läder	11	3	Konserverade. Diverse läderspill
L231 groppen	042	Ruta 4, stick 3	Läderspill m.m.	Läder	19	30	Konserverade. Diverse läderspill bl.a. skoläder
L231 groppen	043	Ruta 4, stick 4	Läderspill m.m.	Läder	14	8	Konserverade. Diverse läderspill bl.a. skoläder
L231 groppen	044	Ruta 4, stick 5	Läderspill m.m.	Läder	19		Konserverade. Diverse läderspill bl.a. skoläder
L231 groppen	045	Ruta 4, stick 6	Läderspill m.m.	Läder	2		Konserverade. Oidentifierat läderspill
L231 groppen	051	-	Skosula	Läder	1		Konserverad. Skosula, högersko, troligen damsko, sydd ihop.

<i>Lager</i>	<i>Fyndnr</i>	<i>Enhet</i>	<i>Sakord</i>	<i>Material</i>	<i>Antal</i>	<i>Vikt</i>	<i>Beskrivning</i>
L231 gropen	052	-	Sko	Läder	1		Konserverad. Troligen höger skosula med tråpliggad klack, även sulan tråpluggad.
L231 gropen	053	-	Sko	Läder	1		Konserverad. Troligen höger skosula med tråpliggad klack, även sulan tråpluggad.
L231 gropen	054	-	Sko	Läder	1		Konserverad. Lädersula med klack, tråpliggad samt en bit tovad ull.
L231 gropen	151	Ruta 4, stick 1	Yngre rödgods	Keramik	44	427	Diverse grytor, skålar och fat. Vissa är dekorerade med piplera, 1600-tal
L231 gropen	152	Ruta 4, stick 1	Lergods	Keramik	7	55	Bukskärvor, ljus gods.
L231 gropen	153	Ruta 4, stick 1	Yngre svartgods	Keramik	2	19	Jydepotte, mynning, buk.
L231 gropen	154	Ruta 4, stick 1	Stengods, Westerwald	Keramik	2	16	Buk, hank
L231 gropen	155	Ruta 4, stick 1	Stengods	Keramik	3	7	Mynning, buk, (en möjlig jydepotte)
L231 gropen	156	Ruta 4, stick 1	Fajans	Keramik	26	181	Uteslutande vit glasyr med och utan blå dekor
L231 gropen	157	Ruta 4, stick 1	Kakel	Keramik	3	46	Reliefkakel, svart glasyr, möjligen växtornamentik
L231 gropen	158	Ruta 4, stick 1	Fajans	Keramik	1	2	
L231 gropen	159	Ruta 4, stick 1	Golvplatta	Keramik	1	244	Blyglaserad grön, men hårt sliten yta.
L231 gropen	160	Ruta 4, stick 1	Slagg	Övrigt	1	2	Fragment med "smält" yta
L231 gropen	161	Ruta 4, stick 1	Kritpipa	Lera	71	176	Mest skaft men enstak fragmentariska huvuden och en halv stämpel.
L231 gropen	162	Ruta 4, stick 1	Plugg?	Skiffer	1	1	Liten bearbetad skifferbit. Möjligen en lite plugg.
L231 gropen	163	Ruta 4, stick 1	Fönsterglas	Glas	64	81	
L231 gropen	164	Ruta 4, stick 1	Passglas	Glas	7	3	Fragment
L231 gropen	165	Ruta 4, stick 1	Remmare	Glas	3	6	Fragment
L231 gropen	166	Ruta 4, stick 1	Dricksglas/Butelj	Glas	33	80	Olika typer av flaskor och bägare
L231 gropen	167	Ruta 4, stick 1	Bricka	Glas	1	1	Liten rund bricka av glas, ca 2 cm diameter
L231 gropen	168	Ruta 4, stick 1	Redskap/detalj	Järn	1	86	Böjt bearbetat järnstycke. Möjligen ett gångjärn, väggdelen, eller liknande
L231 gropen	169	Ruta 4, stick 1	Okänt föremål	Cu-leg	1	14	En stängel med en kotte i ena ändan.
L231 gropen	170	Ruta 4, stick 1	Spik	Järn	11	56	Möjligen en hästskosöm
L231 gropen	171	Ruta 4, stick 1	Läderspill m.m.	Läder	5	3	
L231 gropen	172	Ruta 4, stick 1	Tråpärla	Trä	1	1	
L231 gropen	173	Ruta 4, stick 1	Spets	Trä	1	1	Liten täljd träspets
L231 gropen	174	Ruta 4, stick 2	Yngre rödgods	Keramik	13	153	Mynningar, bräm, fot m.m.
L231 gropen	175	Ruta 4, stick 2	Lergods	Keramik	4	9	Franskt??
L231 gropen	176	Ruta 4, stick 2	Fajans	Keramik	5	5	Fragment
L231 gropen	177	Ruta 4, stick 2	Stengods, Westerwald m.m.	Keramik	2	3	
L231 gropen	178	Ruta 4, stick 2	Kakel	Keramik	1	8	Reliefkakel, svart glasyr
L231 gropen	179	Ruta 4, stick 2	Kritpipa	Lera	27	37	Skaft, några dekorerade
L231 gropen	180	Ruta 4, stick 2	Dricksglas/Passglas	Glas	4	4	Minst ett passglas
L231 gropen	181	Ruta 4, stick 2	Fönsterglas	Glas	13	16	
L231 gropen	182	Ruta 4, stick 2	Spik	Järn	10	48	Olika storlekar

<i>Lager</i>	<i>Fyndnr</i>	<i>Enhet</i>	<i>Sakord</i>	<i>Material</i>	<i>Antal</i>	<i>Vikt</i>	<i>Beskrivning</i>
L231 gropen	183	Ruta 4, stick 2	Bandjärn	Järn	1	27	
L231 gropen	184	Ruta 4, stick 2	Läderspill	Läder	1	1	
L231 gropen	185	Ruta 4, stick 2	Spets	Trä	1	1	Kvadratisk tvärsnitt
L231 gropen	186	Ruta 4, stick 3	Yngre rödgods	Keramik	16	160	Diverse skärvar, några med piplerdekor, 1600-tal
L231 gropen	187	Ruta 4, stick 3	Lergods	Keramik	2	3	Franskt??
L231 gropen	188	Ruta 4, stick 3	Fajans	Keramik	7	21	Vit glasyr, några med blå dekor, 1600-tal
L231 gropen	189	Ruta 4, stick 3	Stengods, Raeren/Freschen	Keramik	2	26	Hank, ljusgrå med ofärgad saltglasyr
L231 gropen	190	Ruta 4, stick 3	Kritpipa	Lera	31	41	Ett huvud resten skaft, enstaka dekorerade
L231 gropen	191	Ruta 4, stick 3	Dricksglas/Passglas/R emmare	Glas	12	19	Skärvar av dricksglas, remmare (druvklase) och passglas (mynning)
L231 gropen	192	Ruta 4, stick 3	Venetianskt glas	Glas	4	2	Blå och vita detaljer
L231 gropen	193	Ruta 4, stick 3	Fönsterglas	Glas	43	44	Bl.a. ett vinklat hörne
L231 gropen	194	Ruta 4, stick 3	Hästsko	Järn	1	34	Fragment av hästsko.
L231 gropen	195	Ruta 4, stick 3	Bandjärn	Järn	1	8	Del av bandjärn
L231 gropen	196	Ruta 4, stick 3	Märla	Järn	1	2	Omböjd järntråd
L231 gropen	197	Ruta 4, stick 3	Spets	Cu-leg	1	1	Liten välarbetad spets vilken snarast liknar en lite spjutspets. Troligen ett litet precisionsverktyg.
L231 gropen	198	Ruta 4, stick 3	Spik	Järn	15	79	Olika storlekar
L231 gropen	199	Ruta 4, stick 4	Yngre rödgods	Keramik	17	256	Diverse skärvar, några med piplerdekor. Weser/Werra
L231 gropen	200	Ruta 4, stick 4	Lergods	Keramik	3	3	Franskt??
L231 gropen	201	Ruta 4, stick 4	Fajans	Keramik	3	16	Vit glasyr
L231 gropen	202	Ruta 4, stick 4	Kakelplatta	Keramik	1	28	Polykrom dekor, möjligen en fågel, 11 mm tjock, fragment. 1600-talets mitt.
L231 gropen	203	Ruta 4, stick 4	Kritpipa	Lera	14	38	Odekorerade skaft, samt två huvuden med stämplar under klacken. Holländsk pipa med klackmärke "Stork". Tillverkad ca 1665. Holländsk pipa med klackmärke "Kanna". Trolig tillverkare David Isaksz Bouvert verksam i Gouda 1674-1700.
L231 gropen	204	Ruta 4, stick 4	Vinglas/Passglas/Rem mare/Butelj	Glas	17	63	Remmare (druvklase, fot). Vinglasen passar ihop med fragment från stick 6.
L231 gropen	205	Ruta 4, stick 4	Fönsterglas	Glas	17	15	
L231 gropen	206	Ruta 4, stick 4	Träpärla	Trä	1	1	Oval med hål i mitten, välvd form
L231 gropen	207	Ruta 4, stick 4	Järntråd	Järn	2	12	
L231 gropen	208	Ruta 4, stick 4	Spik	Järn	11	148	Olika storlekar
L231 gropen	209	Ruta 4, stick 5	Yngre rödgods	Keramik	14	224	Olika typer inkl. piplerdekor. 1600-tal
L231 gropen	210	Ruta 4, stick 5	Lergods	Keramik	2	5	Stengodsliknande.
L231 gropen	211	Ruta 4, stick 5	Fajans	Keramik	6	20	Vit glasyr inkl. blå dekor.
L231 gropen	212	Ruta 4, stick 5	Kritkula	Lera	1	5	Kula av krita
L231 gropen	213	Ruta 4, stick 5	Golvplatta	Keramik	1	62	Fragment
L231 gropen	214	Ruta 4, stick 5	Kakel	Keramik	1	16	Fragment av bakstycke
L231 gropen	215	Ruta 4, stick 5	Kritpipa	Lera	22	48	Skaft, enstaka med dekor

<i>Lager</i>	<i>Fyndnr</i>	<i>Enhet</i>	<i>Sakord</i>	<i>Material</i>	<i>Antal</i>	<i>Vikt</i>	<i>Beskrivning</i>
L231 gropen	216	Ruta 4, stick 5	Glasskål	Glas	1	56	Blå botten till glasskål i gråblått glas med mörkblå prickar och sträck i glasmassan! Samma som i L231.
L231 gropen	217	Ruta 4, stick 5	Passglas/Remmare/Butelj	Glas	26	53	Remmare (druvklase). Passglas (pålagda glaslister)
L231 gropen	218	Ruta 4, stick 5	Fönsterglas	Glas	10	12	
L231 gropen	219	Ruta 4, stick 5	Slagg	Övrigt	1	37	Askslagg?
L231 gropen	220	Ruta 4, stick 5	Blyspröjs	Bly	1	3	
L231 gropen	221	Ruta 4, stick 5	Spik	Järn	11	83	Olika storlekar
L231 gropen	222	Ruta 4, stick 6	Yngre rödgods	Keramik	3	62	
L231 gropen	223	Ruta 4, stick 6	Kritpipa	Lera	6	4	Fragment
L231 gropen	224	Ruta 4, stick 6	Vinglas/Passglas/Remmare/Butelj/Venetianskt	Glas	9	25	Vit glasdekor
L231 gropen	225	Ruta 4, stick 6	Fönsterglas	Glas	1	1	
L231 gropen	226	Ruta 4, stick 6	Bleck	Cu-leg	1	2	Oformligt bleck
L231 gropen	227	-	Yngre rödgods	Keramik	92	3210	Trefotsgrytor, skålar och fat. Framförallt faten var dekorerade med piplerdekor.
L231 gropen	228	-	Lergods	Keramik	15	466	Minst två skålar, franskt/engelskt!
L231 gropen	229	-	Fajans	Keramik	36	384	Diverse skålar och fat med vit glasyr, med och utan blå dekor. 1600-tal/tidigt 1700-tal
L231 gropen	230	-	Stengods, bl.a. Siegburg	Keramik	3	66	Sejdel och krus. Siegburgskärvan har dekor i relief, stadsmotiv.
L231 gropen	231	-	Kakel	Keramik	3	327	Reliefkakel, krönkakel, grön blyglasyr med ett stiliserat ansikte med mustasch. Reliefkakel, svart glasyr, ett halvt ansikte.
L231 gropen	232	-	Kritpipa	Lera	89	281	Mest skaft, flertal dekorerade och fem huvuden. Engelsk pipa, 1610-1640; engelsk pipa, 1640-1680; holländsk pipa "SHVS", Gouda 1670-1705; holländsk pipa med "Fransk Lilja", Gouda 1671-1691.
L231 gropen	233	-	Benföremål	Ben	1	4	Del av rörben med inhak längs sidan
L231 gropen	234	-	Dricksglas/Passglas/Butelj	Glas	11	112	Bl.a fyrkantig flaska.
L231 gropen	235	-	Fönsterglas	Glas	9	30	
L231 gropen	236	-	Bandjärn	Järn	1	24	
L231 gropen	237	-	Tånge, kniv	Järn	1	9	Bladet avbrutet
L231 gropen	238	-	Spik	Järn	1	6	
L231 gropen	396	Ruta 4, stick 1	Skoklack, del av	Läder	1	4	Del av skoklack med träpligg
L231 gropen	403	Ruta 4, stick3	Okänt föremål	Trä	1	1	En liten trästav med kvadratisk snitt (0,6x0,6 cm) med avbrutna infästen i båda ändar. Dekoration på mitten. Troligen en del av ett större föremål.
L232	315	-	Yngre rödgods	Keramik	6	53	
L232	316	-	Kakel	Keramik	1	20	Avflagnad glasyr
L232	317	-	Kritpipa	Lera	3	3	Skaft
L232	318	-	Venetianskt glas	Glas	1	1	Blått glas med ofärgad fot
L232	319	-	Butelj	Glas	5	7	Fragment
L232	320	-	Fönsterglas	Glas	4	4	

<i>Lager</i>	<i>Fyndnr</i>	<i>Enhet</i>	<i>Sakord</i>	<i>Material</i>	<i>Antal</i>	<i>Vikt</i>	<i>Beskrivning</i>
L233	048	-	Plugg	Trä	1	14	Konserverad. Möjligen en plugg med brett grepp.
L233	321	-	Yngre rödgods	Keramik	6	46	
L233	322	-	Lergods	Keramik	8	35	Vitt gods. Franskt?
L233	323	-	Fajans	Keramik	3	20	Blå dekor, omkring 1700. Passar ihop med F368, L238
L233	324	-	Lergods	Keramik	1	1	Franskt??
L233	325	-	Kakel	Keramik	2	27	Relieffkakel med svart glasyr och ett bakstycke.
L233	326	-	Kritpipa	Lera	15	33	Holländsk pipa med klackmärke "Fransk Lilja". Trolig tillverkare Jan Benjaminsz Van Ballen, verksam i Gouda 1671-1691.
L233	327	-	Butelj	Glas	38	347	
L233	328	-	Fönsterglas	Glas	11	26	
L233	329	-	Spik	Järn	3	19	
L233	330	-	Slagg	Övrigt	1	2	
L233	390	-	Benskaft	Ben	1	3	Fint snidat skaft i ben
L233	391	-	Nål	Cu-leg	1	1	Liten fin nål med huvud, "knappnål"
L234	331	-	Dricksglas?	Glas	1	2	
L235	009	-	Mynt	Silver	1	1	1/2 öre 1615. Gustav II Adolf. Präglad i Stockholm
L235	332	-	Yngre rödgods	Keramik	8	146	Odekorerat
L235	333	-	Lergods	Keramik	1	12	Vitt gods. Franskt?
L235	334	-	Fajans	Keramik	3	5	
L235	335	-	Kritpipa	Lera	5	23	Fyra skaft och ett huvud, dock utan klack. Odekorerade
L235	336	-	Dricksglas	Glas	1	1	
L235	337	-	Fönsterglas	Glas	1	3	
L235	338	-	Blyplåt	Bly	1	11	Möjligen underlägg vid reliefmönstrande av läder. Ett mönster anas i blymassan
L235	339	-	Sågtandat redskap	Järn	1	6	Del av ett sågtandat redskap med hål i ämnet.
L235	340	-	Bricka	Bly	1	42	Rund bricka med två hål igenom. Avrundade kanter. Sänke?
L235	341	-	Spik	Järn	2		
L235	342	Ruta 6	Yngre rödgods	Keramik	23	155	Odekorerat
L235	343	Ruta 6	Fajans	Keramik	2	6	Vit glasyr
L235	344	Ruta 6	Kakel	Keramik	2	21	Relieffkakel, svart glasyr
L235	345	Ruta 6	Kritpipa	Lera	4	6	Skaft
L235	346	Ruta 6	Dricksglas	Glas	3	2	Fragment
L235	347	Ruta 6	Fönsterglas	Glas	19	16	
L235	348	Ruta 6	Föremål	Järn	1	32	Oidentifierat föremål
L235	349	Ruta 6	Spik	Järn	4	5	
L235	350	Ruta 7	Yngre rödgods	Keramik	17	189	Odekorerat
L235	351	Ruta 7	Fajans	Keramik	3	39	Odekorerat, 1600-tal
L235	352	Ruta 7	Stengods, Westerwald	Keramik	1	2	Westerwald
L235	353	Ruta 7	Kritpipa	Lera	9	17	Odekorerade skaft

<i>Lager</i>	<i>Fyndnr</i>	<i>Enhet</i>	<i>Sakord</i>	<i>Material</i>	<i>Antal</i>	<i>Vikt</i>	<i>Beskrivning</i>
L235	354	Ruta 7	Fönsterglas	Glas	22	24	
L235	355	Ruta 7	Koppartråd	Cu-leg	2	1	Ihoptvinnad koppartråd
L235	356	Ruta 7	Blyspröjs	Bly	1	4	Möjligen blyspröjs till fönster.
L235	357	Ruta 7	Spik	Järn	10	42	
L235	358	Ruta 7	Slagg	Övrigt	1	4	
L235	397	-	Läderspill	Läder	6	5	
L235	398	Ruta 6	Läderspill	Läder	13	7	
L235	399	Ruta 7	Läderspill	Läder	15	4	
L237	359	-	Yngre rödgods	Keramik	12	91	
L237	360	-	Lergods/Spelbricka?	Keramik	4	27	Mörk blyglasyr, en skärva rundslipad
L237	361	-	Fajans	Keramik	1	4	
L237	362	-	Kritpipa	Lera	4	10	Tre skaft och en del av ett huvud
L237	363	-	Fönsterglas	Glas	18	27	
L237	364	-	Remmare	Glas	1	1	Druvklase
L237	365	-	Slagg?/Bark?	Övrigt	1	12	
L237	366	-	Spik	Järn	4	22	
L237	400	-	Läderspill	Läder	20	7	
L238	367	-	Yngre rödgods	Keramik	1	43	
L238	368	-	Fajans	Keramik	2	58	Bräm till tallrik, blå dekor. Passar ihop med skärva F323, L233.
L239	379	-	Yngre rödgods	Keramik	17	18	En med ljusare gods
L239	380	-	Lergods	Keramik	1	19	
L239	381	-	Kritpipa	Lera	1	1	Fragment av skaft
L239	382	-	Vinglas?	Glas	1	2	Med pålagda lister
L239	383	-	Spik	Järn	2	17	
L240	050	Öster om mur	Tunnbotten	Trä	1	53	Konserverad. Del av tunnbotten.
L240	384	Ruta 9	Yngre svartgods	Keramik	1	33	Jydepotte
L240	385	Ruta 9	Lergods	Keramik	1	9	
L240	386	Ruta 9	Fajans	Keramik	1	2	Blå dekor
L240	387	Ruta 9	Flaska/dricksglas	Glas	1	4	Fragment
L240	388	Ruta 9	Spik	Järn	1	1	Trädspik

Bilaga 3.

Kritpipor från Kv. Härbäret, Göteborg.

För beteckningar i rapporten hänvisas till skriften "Datera en kritpipa" som kan hämtas hem från www.ttmuseum.nu.

70-1.

Engelsk pipa av londontyp 18, tillverkad 1660-1680.
N17. Dia 9,7. R2,2.

70-2.

Holländsk pipa utan dekor tillverkad 1690-1700.
36,5x18,6x13,8. R2,9.

70-3.

Holländsk pipa med klackmärke krönt "Ros med bokstäver I-I", tillverkad ca 1625.
37x20x11,9. N13,3. Dia 11. R3.

70-4.

Engelsk pipa av londontyp 18, tillverkades 1660-1680. N18,7. 53,2. (Se fynd 70-1)

70-5.

Holländskt skaft från slutet 1600-talet. R3.

161-1.

Fragment av holländsk pipa med synlig del av klackmärket "SH" se fynd 232-3.

161-2.

Holländska skaftbitar från slutet 1600-talet. R3.

179.

Holländsk skaftbit från slutet 1600-talet. R3.

190-1.

Fragment av holländsk pipa med obestämbar klackmärke. Tidsperiod runt 1700.

190-2.

Holländsk skaftbit från slutet 1600-talet. R3.

203-1.

Holländsk pipa med klackmärke "Kanna". Trolig tillverkare David Isaksz. Bouvert verksam i Gouda 1674-1700.

38,2x18,4x13. N13,6. R2,9.

203-2.

Holländsk pipa med klackmärke "Stork". Tillverkad ca 1665.

40,3x19,7x13,5. N13,8. R3,1.

232-1.

Engelsk pipa från 1610-1640. ?x18,2x11,3. N12,3. R3.

232-2.

Engelsk pipa från 1640-1680. ?x21,1x12,6. N16,1. R3.

232-3.

Holländsk pipa med klackmärke "SHVS" tillverkad av Steven Hendriksz. Van Steijn verksam i Gouda 1670-1705. Ensam användare av detta märke.
39x19x12,8. N14. R3. Se fynd 161-1.

232-4.

Holländsk pipa med klackmärke "Fransk Lilja". Trolig tillverkare Jan Benjaminsz. Van Ballen verksam i Gouda 1671-1691.
37,8x18,1x13. N13,9. R2,7. Se fynd 326.

Holländska skaftbitar från slutet 1600-talet. R3.232-5.

326.

Holländskt skaft med klack. Märke "Fransk Lilja". Se fynd 232-4. N13,5. Dia 11. R2,9.

372.

Engelsk pipa av londontyp 4. Tillverkad 1610-1640.
28,3x16,5x10,5. N10,5. R2,8.

Ingarö 6 juli 2009.

Arne Åkerhagen

Bilaga 4

Djur- och växtarter funna vid den arkeologiska undersökningen i kv. Härbärgat i Göteborg

Frekvensgruppering:			Östersjömussla	*
* enstaka			Bred skivmussla	*
** fåtal, spridda		<i>Sötvattensfisk (inklusive anadroma och katadroma arter):</i>	Trubbig sandmussla	*
*** vanliga			Vanlig strandsnäcka	*
			Tornsnäcka	*
<i>Tama djur och husdjur:</i>			Valthornssnäcka	*
		Stör	Nätsnäcka	*
		Lax / öring	Pelikanfotsnäcka	*
Nötkreatur	***	Nors		
Får	***	Sik		
Get	**	Ål	<i>Brack- och sötvattensmollusker:</i>	
Svin	***	Mört		
Hund (+ få koproliter)	*	Braxen	Allmän klotmussla	**
Katt	*	Id	Dammussla, obestämd	*
Höns	***	Karpfiskar, oidentifierade	Schackmönstrad snäcka	**
Gås	***	Gädda	Sumpsnäcka	**
Anka	**	Abborre	Större snytesnäcka	**
Kalkon	*		Oval dammsnäcka	*
		<i>Havsfisk:</i>		
<i>Kommensaler (djur som samlever med människan):</i>		Knaggrocka	<i>Landsnäckor:</i>	
		Sill		
Svarträtta	**	Torsk	Källarglanssnäcka	*
Husmus	*	Vitling	Skäggsnäcka	*
Klippduva (stads-/tamduva)	*	Kolja		
Skata/kaja	*	Gräsej / lyrtorsk	<i>Havsborstmask:</i>	
		Långa		
<i>Vilda däggdjur:</i>		Kummel	Hydroides (kalkrörsmask)	*
		Horngädda		
Hare	***	Makrill		
Ekorre	*	Berggylta	<i>Växter (frön, nötter, skal och andra växtdelar):</i>	
Fjällräv	*	Rödspotta		
Räv?	*	Hälleflundra		
Mård	*		Hasselnöt	***
Rådjur	*	<i>Kräftdjur:</i>	Valnöt	***
		Flodkräfta	Mandel	*
<i>Vilda fåglar:</i>		Hummer	Äkta kastanj	*
		Krabbtaska	Plommon / krikon	***
Kricka	*	Strandkrabba	Körsbär / fågelbär	***
Knipa	*		Slån	**
Småskrak	*		Hägg	*
Tjäder	**	<i>Marina mollusker:</i>	Oliv	**
Orre	**	Ostron	Pumpa	*
Järpe	**	Blåmussla	Al (kotte)	*
Enkelbeckasin	*	Räfflad astartemussla	Gran (kvist)	**
Ljungpipare	*	Slät astartemussla	Husmossa?	*
Morkulla	*	Islandsmussla	Björnmossa	*
Sillgrissla	*	Vanlig hjärtmussla	<i>Insekter</i>	
Korp	*	Tagghjärtmussla		
<i>Grodjur:</i>		Liten sandmussla	Stekelkokong	*
Allmän groda / åkergroda	*	Gråvmussla		

Sammanfattningstabell över identifierade ben och mollusker samt några växter vid kv. Hårbäret

Yta 1		Yta 2										Yta 3										Yta 4																	
Däggdjur		L202 L204 L204 F3 L204 F4 L207 L227 L227B L229 L231 m.mur L231 HS L231 Gr. osäll L231 Gr. S1 L231 Gr. S2 L231 Gr. S3 L231 Gr. S4 L231 Gr. S5 L231 Gr. S6										L208 L211 L213 L214 L223 L224 L226 L228 L230 L218 L225 röret L233 L232 L234 L235 L235 F6 L235 F7 L237										L221 L222 L239 L240										Summa							
nötkreatur	2 14	13	5+	6	34	55	17	5	5	59	67	21	37	15	43	4	1	1	27	6	3	5	1	11	9	2	7	6	3	8	9	15	10	6	4	8	2	541	
får / get	2 7	18	3+	46	41	5	12	63	67	35	49	42	28	9				81	1	2	10	24	4	5	9	1	5	16	24	12	1	4	7		630				
svin	1	3	19+		8	11	3	2	18	20	2	10	7	10	2			7	1	1								2	1	3	10	3	2	2		138			
medelstort däggdjur	7 3	29	3	164	39	21	5	10	19	93	59	54	33	44				1+		10	8	46	10	11	13	4	9	24	4	9	24	4	12	1	735				
större däggdjur				3		91					4																								35				
däggdjur obest	1	4	3+		7	10	5	1	4	4	12	3	6	4	2			2	1	1	4	4						2	1	1	1	2	1		91				
hare																		2																	83				
katt			1	1			1	1?		5?			4	1				2									2?								10				
hund			1?				2?				1																								1				
fåjlräv										1																										1			
mård																																				1			
rådjur						1					2		3		1			1	9		1														3				
råtta						1												1									1	2	1	1					25				
ekorre			1															1																	1				
husmus						1																														1			
Fågel																																							
höns	4	3	10+	17	17	14	4	2	15	60	11	31	21	14	3			11		1	7	18	1	3	5	3	2	6	4	7					284				
gås	3	1	4	1	11	18	11	2	4	10	35	8	10	10	11	1		7	1	2	1	6		4	3	1	1	3	15				3		187				
anka				1						1		2	2?					1?																	4				
kalkon																											1									1			
orre			1							1								1																	3				
småskrak										1	1																						1		3				
korp																		1																	1				
sillgrissla																																	1			1			
ljäder									1																											4			
stadsduva																																				1			
morkulla						1																														2			
knipa			1?									1																								1			
enkelbeckasin			1																																	1			
järpe						2				1																									3				
skata/kaja			1																																	1			
kricka																																				2			
fågel obest.						13	8				17																						2		40				
Groddjur																																							
groda																		1																	1				

[illegible]

	L202	L204	L204 R3	L204 R4	L207	L227	L227B	L229	L231 m.mur	L231 R5	L231 Gr. osäkl	L231 Gr. S1	L231 Gr. S2	L231 Gr. S3	L231 Gr. S4	L231 Gr. S5	L231 Gr. S6	L208	L211	L213	L214	L223	L224	L226	L228	L230	L225 rörel	L233	L232	L234	L235	L235 R6	L235 R7	L221	L222	L239	L240	Summa		
valhorns snäcka																		1																			1			
pelikanfots snäcka																		1																			2			
hummer							2	2		1	1													x													70			
krabbaska																																					1			
flockräffa														1	1																					2				
strandkrabba														1																							1			
pärilbåt																																					1			
havsborstmask																																					4			
Mollusker - limniska, terrestra																																								
sumpsnäck												1																									20			
större snytesnäck													2																								15			
schackmönstrad snäck																																					6			
oval dammsnäck																																					6			
skäggsnäck																																					1			
källarglanssnäck																																					4			
klomussla																																					4			
limnisk stormussla																																					1			
Växter																																								
oliv												2	5																								10			
slån												14																									27			
körbär												99	78			63																				296				
plommon												24	30			31	28																			122				
krikon													8			7																				16				
hågg																																					2			
hassel												19	96			55	102	5																		342				
valnöt												2	16	11		7		2																		41				
al																																					2			
gran												4	1			2																				7				
pumpa																																					1			
björnmossa																																					6			
husmossa												2	2			1																					2			
Övrigt																																								
koprolit																																					1			
stekel																																					1			
Summa	77	36	171	74	9	550	761	445	70	88	241	1115	722	516	489	469	39	8	1	251	6	7	36	1	106	295	1	15	75	115	42	3	26	92	151	106	9	33	43	4

Diagram 1. Fördelning av antal nötkreatursben efter anatomiskt element. Staplarna representerar fynden inom yta 2, 3 och 4 (gul); kontext L231 groppen (röd) inom yta 1; övriga fynd inom yta 1 (blå).

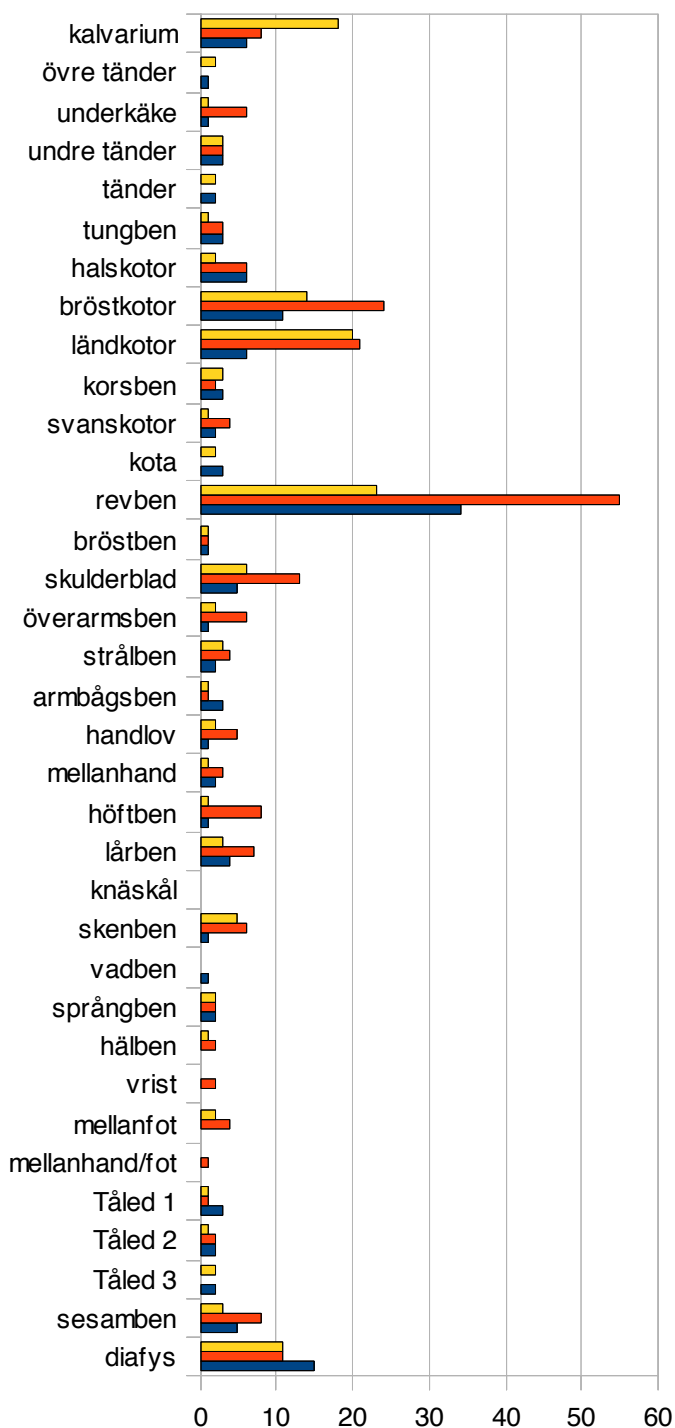

Diagram 2. Fördelning av antal fårben efter anatomiskt element. Staplarna representerar fynden inom yta 2, 3 och 4 (gul); kontext L231 gropen (röd) inom yta 1; övriga fynd inom yta 1 (blå). Revben och diafysfragment ej medräknade. Tåleder av unga getter i L213 ej medräknade.

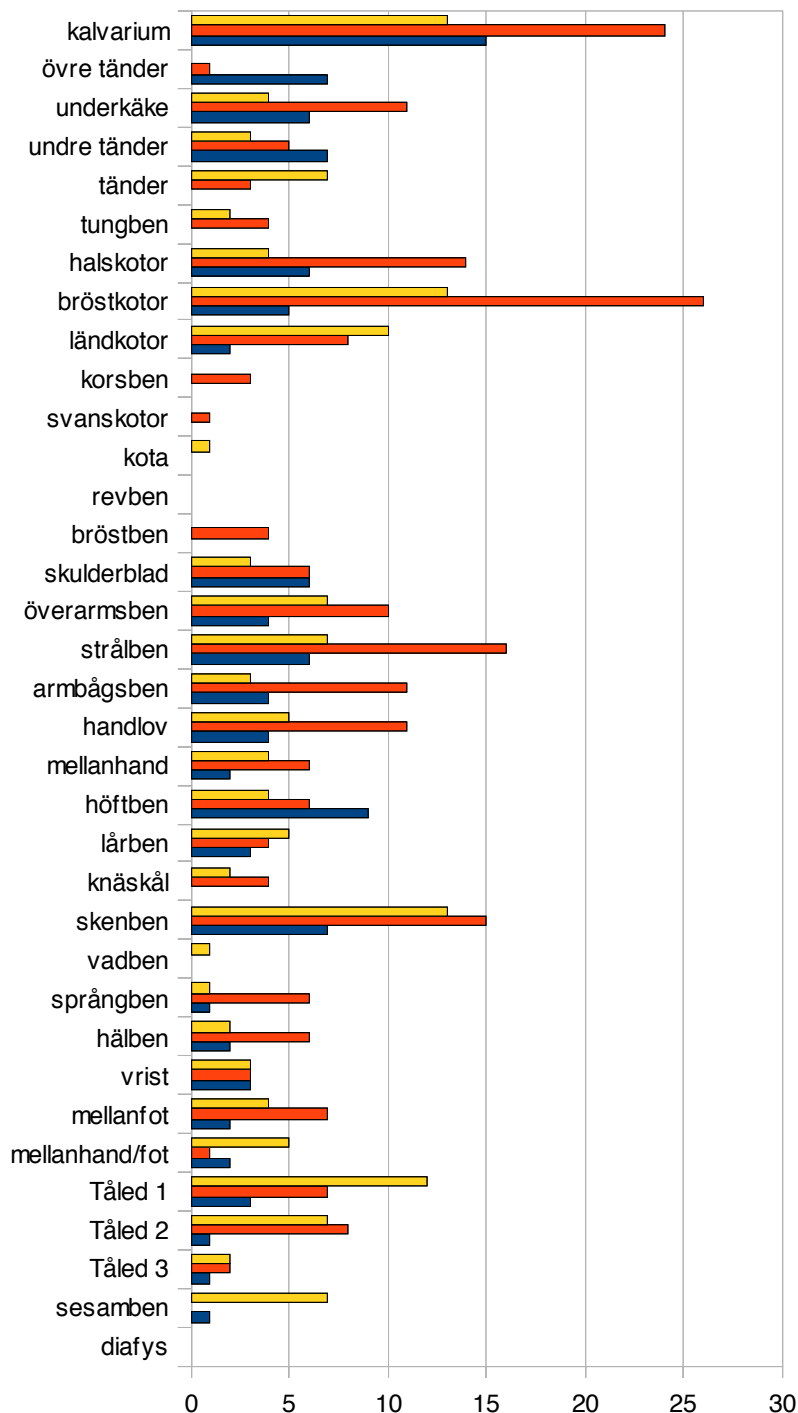
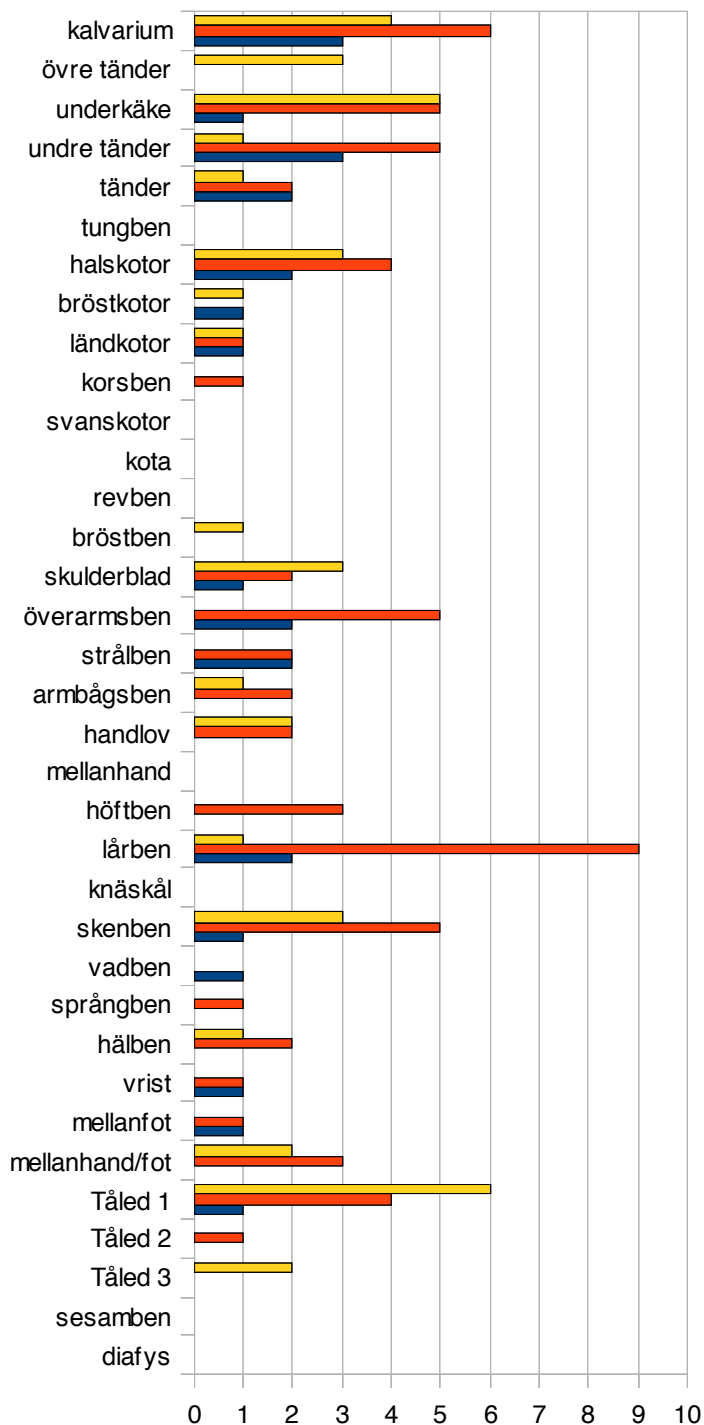

Diagram 3. Fördelning av antal svinben efter anatomiskt element. Staplarna resresenterar fynden inom yta 2, 3 och 4 (gul); kontext L231 groppen (röd) inom yta 1; övriga fynd inom yta 1 (blå). Revben och diafysfragment ej medräknade.

Benbestämningar per lager, art och bendel.

Nedanstående tabell visar vilka bendelar som fyndmaterialet är bestämt enligt.

Däggdjur	Fågel	Fisk
Kalvarium	Kalvarium	Prevomer
Övre tänder	Underkäke	Mesetmoid
Underkäke	Trakéring	Parasphenoid
Undre tänder	Halskotor	Basioccipitale
Tänder	Bröstkotor	Frontale
Tungben	Länd/sakral	Övr.neurocran.
Halskotor	Svanskotor	Premaxilla
Bröstkotor	Kotor	Maxilla
Ländkotor	Revben	Dentale
Korsben	Bröstben	Articulare
Svanskotor	Skulderblad	Retroarticulare
Kota	Furcola	Quadratum
Revben	Coracoid	Palatinum
Bröstben	Överarmsben	Ectopterygoid
Skulderblad	Strålben	Entopterygoid
Överarmsben	Armbågsben	Metapterygoid
Strålben	Handlov	Symplecticum
Armbågsben	Mellanhand	Hyomandibulare
Handlov	Fingerled	Hypohyale
Mellanhand	Höftben	Keratohyale
Höftben	Lårben	Epihyale
Lårben	Knäskål	Interhyale
Knäskål	Skenben	Radie branchiostegale
Skenben	Vadben	Urohyale
Vadben	Tarsben	Lacrymale
Språngben	Tåleder	Infraorbitalia
Hälben	Diafyser	Nasale
Vristben	Övrigt	Operculare
Mellanfot		Suboperculare
Mellanhand/fot		Interoperculare
Tåled 1		Branchialia
Tåled 2		Os pharyngeum inferior
Tåled 3		Posttemporale
Sesamben		Supracleithrale
Diafys		Cleithrum
Övrigt		Postcleithrale
		Coracoid
		Scapula
		Basipterygoid
		Pterygiophorii
		Lepidotrichia
		Spinae
		Vertebra precaudale
		Vertebra caudale
		Vertebra
		Costa
		Squamae/hudtand
		Otolit
		Övrigt

Yta 1, lager 202, V mur 1, äldre markyta, sållat

Nötkreatur: 2 revben, 20,7 g.

Får/get: 1 skulderblad, 1 höftben, 34,1 g.

Medelstort djur: 2 bröstkotor, 2 ländkotor, 3 revben, 8,7 g.

Gås: 1 armbågsben, 1 skenben, 1 tåled, 2,9 g.

Fågel: 3 diafysfragment, 0,5 g.

	Rocka	Sill	Mört	Torsk	Vitling	Kolja	Torskfisk	Makrill	Abborre	Plattfisk
Basioccipitale										1
Frontale							1			1
Övr.neurocran.							2			1
Premaxilla					1					
Maxilla				1			1			

Dentale		1								
Articulare		1								
Palatinum						2				
Ectopterygoid						1				
Hyomandibulare						1				2
Hypohyale										
Keratothyale					1					
Radie branchiostegale						1				
Lacrymale						1				
Preoperculare										1
Branchialia			1							
Os pharyngeum inferior						1				
Supracleithrale						1				
Pterygiophorii										4
Spinae				5		1				
Vertebra precaudale				1	1	2				1
Vertebra caudale	1						8	1	1	7
Costa	3 (knaggrocka)									
Squamae/hudtand									4	
Övrigt	0,7	0,1	0,1	2,3	0,1	1,1	2,2			
Vikt g								0,1	0,3	1,2

Yta 1, lager 204, ruta 4, sållat (översiktligt identifierat, yngre fyllnadsmassor)

	Nötkreatur	Får/get	Svin	Hare	Katt	Råtta	Ekorre
Kalvarium		X					
Underkäke		X					
Tänder	X				X		
Tungben		X					
Korsben						X	
Kota	X	X					
Revben	X	X					
Skulderblad	Späd kalv						
Överarmsben		X					
Strålben		X		X			
Handlov		X					
Mellanhand		X					
Höftben		X	X				X
Lårben		X	X				
Skenben		X					
Vristben		X		X			
Mellanfot		X		X			
Tåled 1		X	X				
Tåled 2		X					
Diapys	X						
Vikt g	307	166	34	-	-	-	-

Höns: alla kroppsdelar, unga och äldre individer.

Gås: kotor.

Knipa?: armbågsben.

Enkelbeckasin: coracoid, vuxen individ.

Ljungpipare?: distal del av överarmsben, vuxen individ.

Skata/kaja: distal del av tarsalben, vuxen individ.

Rocka: kota.

Övriga arter:

sill, karpfisk, ål, lax/öring, nors, torsk, vitling, kolja, långa, makrill, hälleflundra (mindre individ), rödspotta

Yta 1, ruta 3 + ospecificerad, lager 204.

	Nötkreatur	Får/get	Svin	Medelstort Djur	Hare	Räv/hund
Kalvarium	2	4				
Övre tänder		3				
Underkäke		1				
Undre tänder		2	1			
Halskotor						1
Bröstkotor	2	1				

Ländkotor					1	
Korsben	1					
Svanskotor	2					
Kota	1			4		
Revben	2			27		
Skulderblad	1	1				
Överarmsben	1	1	2		1	
Strålben	1	3				
Armbågsben	1					
Handlov	1					
Mellanhand	2					
Lärben		1				
Skenben	1	2				
Vadben	1					
Språngben		1				
Mellanfot		1			3	
Mellanhand/fot		1				
Tåled 1	1	1	1	1		
Tåled 2	1					
Tåled 3		1				
Sesamben	1					
Diafys	5					
Vikt g	461	97	39	28	6	3

	Höns	Höns?	Gås	Tjäder	Orre
Halskotor		2	1		
Revben		1			
Bröstben		1		1	
Skulderblad	1		1		
Överarmsben	2				
Strålben	1	5	1		
Armbågsben					1
Höftben	1	1	1		
Lärben	1			1	
Tarsben	1				
Tåleder		1	1		
Vikt g	13	2	4	13	0,5

	Sill	Äl	Karpfisk	Lax/öring	Gädda	Torsk	Vitling	Kolja	Torskfisk	Långa	Makrill	Rödspotta	Plattfisk
Frontale													1
Övr. neurocran.										1			
Premaxilla						1							
Maxilla	1							1					2
Dentale	1	1										2	
Articulare				1									2
Quadratum													2
Palatinum								1					1
Interoperculare								1					3
Cleithrum					1								4
Vertebra precaudale		1	3			3		5	6		2		9
Vertebra caudale	2		2		1	3	2	4	2		1		5
Squamæ/hudtand			1										
Vikt g	0,1	0,2	0,5	0,7	0,8	1,6	0,1	1,1	1,3	2	0,1	0,1	2

Yta 1, lager 207, ej sållat

	Nötkreatur	Medelstort djur
Kalvarium	1	
Revben	1	1
Skulderblad	1	
Mellanhand	1	
Höftben	2	
Tåled 1	1 främre	
Diafys		2 (1 bränd)
Vikt g	644	8

Yta 1, lager 227, sållat

	Nötkreatur	Får/get	Svin	Medelstort Djur	Hare	Katt	Rådjur
Kalvarium		6					
Övre tänder	1	4					
Underkäke		2					
Undre tänder	1	3					
Tänder	2 (1 bränd)		1				
Tungben	1						
Halskotor	2	3					
Bröstkotor	1	1		1			
Ländkotor	3		1				
Kota				14			

Revben	11			28	1		
Skulderblad	4	3			1		
Strålben		2	1				
Armbågsben		2					
Handlov		4					
Mellanhand						1	
Höftben		3					
Lårben	2	3	1				
Knäskål							
Skenben	2	3	1				
Vadben			1				
Språngben	1						
Vristben		2					
Mellanfot			1		3		1
Mellanhand/fot		1	1				
Tåled 1		2					
Tåled 2		1					
Tåled 3	1						
Sesamben		1					
Diatys	3			9			
Övrigt				91+22 brända			
Vikt g	530	203	61	165	6	0,3	0,8

	Höns	Gås	Anka?	Morkulla	Fågel
Kalvarium		1			
Bröstkotor	1				
Revben					4
Bröstben	2	4			2
Skulderblad	2				
Coracoid	1	2			
Furcola	2	1			
Överarmsben		1		1	
Strålben			1		
Armbågsben	4				
Vadben	1				1
Tarsben	2				
Tåleder	2	2			
Diatyser					6
Övrigt					
Vikt g	16	14	0,2	0,9	2

	Rocka	Sill	Äl	Karpfisk	Gädda	Torsk	Vitling	Kolja	Långa	Torskfisk	Makrill	Abborre	Rödspotta	Plattfis
Prevomer							1		1					1
Parasphenoid														
Basiooccipitale						1			1	1				1
Frontale										1		1		
Premaxilla						6	4						1	
Maxilla									2	4				
Dentale		1	1		1	1	6							
Articulare										2				
Quadratum										5				3
Ectopterygoid									1	1				
Symplecticum										2				
Hyomandibulare										3		1		3
Hypohyale										2				
Keratohyale					1				1	7				
Epihyale										2				
Interhyale														
Radie										8				
branchiostegale														
Preoperculare														2
Operculare										3				1
Interoperculare				1										
Os pharyngeum inferior				1 (mört)										
Posttemporale									2					
Supracleithrale									1					
Cleithrum				1				1		3		1		1
Postcleithrale										1				

Basipterygoid															1
Pterygiophorii												1			1
Lepidotrichia									4						
Spinae															
Vertebra precaudale		1	1	1		4			3	21		1			7
Vertebra caudale				1					3	1	26	6			7
Vertebra	1														
Squamae/hudtand				1								9			
övrigt											18				
Vikt g	0,1	0,1	0,3	0,6		0,3	10	1,3	0,4	22	33	0,5	0,5	0,1	1,7

Yta 1, lager 227B, sållat

	Nötkreatur	Får/get	Svin	Medelstort Djur	Hare	Husmus	Råtta
Kalvarium	3	5	2		1		
Underkäke	1	3	1		3	1	
Undre tänder	2	2					
Tänder			1				
Tungben	2						
Halskotor	4	3	2				
Bröstkotor	8	3	1				
Ländkotor	3	2		1	1		
Korsben	2						
Revben	14			38			
Bröstben	1						
Skulderblad		1	1				
Överarmsben		3			1		
Stråben	1	1	1				
Armbågsben	2	2			1		1
Mellanhand		2			3		
Höftben	1	5					
Lårben	2	2	1				
Knäskål							
Skenben		2					
Språngben	1						
Hälben		2					
Vristben		1	1				
Mellanfot		1					
Mellanhand/fot		1					
Tåled 1	1						
Sesamben	5						
Diafys	3						
Vikt g	685	328	207	77	15	0,1	0,1

	Höns	Gås	Järpe	Fågel
Kalvarium	2	1		
Trakering		5		
Länd/sakral	2			1
Svanskotor				1
Revben		3		1
Furcola	1			
Överarmsben	1	2		
Armbågsben	1			
Fingerled	1			1
Höftben	1			
Skenben	1		1	
Vadben	1			1
Tarsben			1	
Tåleder	4	3		
Diafyser		4		3
Vikt g	10	8	0,5	1,7

	Rocka	Sill	Äl	Karpfisk	Lax/öring	Gädda	Torsk	Vitling	Kolja	Långa	Torskfisk	Makrill	Abborre	Plattfisk
Prevomer							1				3			
Mesetmoid														
Parasphenoid									1			1		1
Basioccipitale				2							5			
Frontale		1					1							4
Övr.neurocran.											5			1
Premaxilla							1	6	1					1
Maxilla		3					1		2		6			1
Dentale		4					6	4			1		1	2*
*(rödspetta)														
Articulare					1		1	1		1	8		2	1
Palatinum											7			
Ectopterygoid										1				
Hyomandibulare							2				7	1	2	3
Hypohyale														
Keratohyale						1							1	
Radie branchiostegale							2				1			
Urohyale													1	
Preoperculare				1							4		1	4
Operculare		1					2		1		1		1	
Suboperculare											3			
Interoperculare		3									3			

Branchialia											1			
Posttemporale		1						2						
Supracleithrale														
Cleithrum * (1 mört, 1 braxen)		1		4*				4	2					
Postcleithrale									1					
Basipterygoid				1										
Pterygiophorii													1	10
Spinae													1	
Vertebra precaudale			1				3	3	6	4	57	2		22
Vertebra caudale		4	1		5			3	20	4	58 (1 bränd)	9		39
Vertebra	1										5			
Costa				1										
Squamae/hudtand *(knaggrocka)	1*			4									12	
Vikt g	0,1	0,6	0,1	0,6	6	0,3	15	1,8	5,7	47	21	0,6	1,1	4

Hummer: 1 klo

Yta 1, lager 229, sållat

	Nötkreatur	Får/get	Svin	Medelstort Djur	Hare	Hund
Kalvarium	1		1			
Undre tänder			2			
Bröstkotor					1	
Ländkotor				2	2	
Korsben					1	
Kota	2					
Revben	5			1	1	
Lårben				1		
Skenben	1			1		
Tåled 1	1					
Tåled 2	1					
Diafys	4			5		
Övrigt	2 (1 bränt)			11		2 faeces
Vikt g	200	-	3,0	17	8,3	18

	Höns	Gås
Kalvarium		1
Underkåke	1	
Halskotor	3	
Länd/sakral	1	1
Svanskotor		2
Revben	1	2
Bröstben	2	
Skulderblad	1	
Överarmsben	1	3
Armbågsben	1	
Fingerled		1
Höftben		1
Skenben	2	
Tarsben	1	
Vikt g	10,7	10,8

	Rocka	Sill	Äl	Karpfisk	Lax/öring	Nors	Gädda	Torsk	Vitling	Kolja	Makrill	Abborre	Plattfisk
Prevomer								1	1				
Mesetmoid								1					
Basioccipitale		1		2									
Frontale		2										1	
Övr. neurocran.								1					
Premaxilla								1	2				
Maxilla		1							3	1			
Dentale		2				2		1	4	1		1	
Articulare		2						3	4			1	
Retroarticulare													
Quadratum							1						
Hyomandibulare		1		1								2	1
Keratohyale		1						1				1	
Radie branchiostegale								1					
Urohyale				1								1	1
Preoperculare		1											
Operculare		1								1		1	
Suboperculare													
Interoperculare		2						1					
Os pharyngeum inferior				2 (1 id 9 mört)									
Cleithrum				2						2		1	3
Postcleithrale									1			2	
Pterygiophorii													12
Lepidotrichia				1									
Spinae												1	
Vertebra					3		2		1	1	2	1	22

precaudale													
Vertebra caudale		8	2	6				4	11		12	1	64
Vertebra													
Costa				1									
Squamae/hudtand	1			5								20	
Otolit									2				
Vikt g	0,1	0,5	0,2	0,7	0,5	0,1	0,4	4,0	2,0	1,2	0,5	1,1	4,6

Hummer: 2 klofragment

Yta 1, ruta 5, lager 231, sållat

	Medelstort djur	Har e		Höns	Gås
Kalvarium		1	Revben		1
Övre tänder		1	Bröstben		
Halskotor	2		Skulderblad	1	
Bröstkotor	3	1	Strålben		1
Revben	5		Höftben	1	
Tåled 1		1	Lårben		1
Tåled 2			Tarsben		1
Tåled 3			Vikt g	0,7	2,5
Sesamben					
Diafys					
Vikt g	12	2,3			

	Sill	Karpfisk	Gädda	Torsk	Kolja	Långa	Torskfisk	Abborre	plattfisk
Övr.neurocran.							1		1
Dentale	1								
Articulare				1					
Quadratum					1				
Ectopterygoid							1		
Keratohyale							2		
Radie branchiostegale							3		
Preoperculare			1				1		
Operculare									1
Branchialia							1		
Posttemporale							1		
Supracleithrale							1		
Cleithrum		2					2		1
Vertebra precaudale			1	4			1		
Vertebra caudale		5		3	2	2	2		3
Costa		1							
Squamae/hudtand								1	
Vikt g	0,1	0,3	0,7	8,4	0,3	2,7	6,6	0,1	0,4

Hummer: 1 klo

Yta 1, lager 231, närmast muren, sållat

	Nötkreatu r	Får/g et	Svi n	Medelstort djur	Har e	Katt
Kalvarium		1				
Bröstkotor		1				
Ländkotor	1					1
Kota				2		
Revben	1			3		
Skulderblad	1					
Strålben		1				
Mellanhand		1		1	1	
Höftben	1					
Lårben		1	1			
Språngben			1			
Diafys	1					
Vikt g	74	50	30	2	0,1	0,2

	Höns	Gås
Kalvarium		1
Länd/sakral	1	
Revben		1
Överarmsben	1	
Strålben	1	
Tåleder	1	
Vikt g	1,9	0,6

	Stör	Sill	Karpfisk	Gädda	Torsk	Vitling	torskfisk	Långa	Makrill	Abborre	Plattfisk
Prevomer								1			
Premaxilla					1	1					
Maxilla							1				
Dentale		1		1		2					
Articulare										1	
Urohyale										1	
Preoperculare											1
Operculare							1				
Suboperculare							1				
Interoperculare		1									
Branchialia							4				
Os pharyngeum inferior							1				
Postcleithrale							1				
Pterygiophorii											2
Vertebra precaudale					1		1				2
Vertebra caudale		1					6	1	1		2
Squamae/hudplåt	1		2							11	
Vikt g	0,7	0,1	0,1	0,1	1,0	0,2	2,3	2,5	0,1	0,5	0,4

Yta 1, lager 231, ej sållat

	Nötkreatur	Får/get	Svin	Medelstort Djur	Hare
Kalvarium	2	1		1	
Underkäke	1	3			
Undre tänder			1		
Bröstkotor	5	1			
Ländkotor	4			2	
Revben	8			14	
Bröstben					1
Skulderblad			1		
Överarmsben	1				
Strålben	1	1			
Handlov	1	1			
Lårben	1		1		
Skenben	1	1	2		1
Hälben		1			
Mellanfot		1			
Mellanhand/fot	1				
Tåled 1		1			
Tåled 2	1				
Diafys				2	
Vikt g	871	133	102	41	4,5

	Höns	Gås	Kricka
Kalvarium		1	
Skulderblad	1		
Furcola			
Coracoid	1		
Överarmsben	1	1	
Strålben			
Armbågsben	1		1
Tarsben		1	
Tåleder		2	
Vikt g		14	0,7

	Torsk	Långa	Abborre
Parasphenoid		1	
Frontale	1		
Maxilla	1		
Dentale		1	
Quadratum		1	
Ectopterygoid		2	
Keratohyale		2	
Radie branchiostegale		1	
Squamae/hudtand			2
Vikt g	23	43	0,1

Artefakt: diafysfragment av medelstort djur med filade fåror tvärs över, 4,0 g.

Yta 1, Lager 231, bingen, ej sållat

	Nötkreatur	Får/get	Svin	Hare
Kalvarium	3	8	2	
Underkäke	3	7		
Undre tänder	1			
Bröstkotor	5			
Skulderblad		6	1	1
Överarmsben	2	4	3	
Strålben	2	1		
Armbågsben		4	1	
Mellanhand	2	4		
Höftben		8	2	
Lårben	2		4	1
Skenben		4		
Språngben	1			
Hälben	2	1		
Mellanfot	1	1		
Tåled 1		2		
Tåled 2	1			
Vikt g	4682	1374	446	11,4

	Höns	Gås	Tjäder
Revben		1	
Bröstben		1	
Överarmsben	3	1	
Armbågsben	1		1
Lårben	2		
Knäskål			
Skenben	4	1	
Vikt g	30	15,6	7,8

	Gädda	Torsk	Långa	Torskfisk
Dentale		1	2	
Articulare		1		
Ectopterygoid	1			
Radie branchiostegale				1
Cleithrum			1	
Vertebra caudale			2	
Vikt g	1,5	24,5	48	0,4

Hummer: 3 klor

Krabbtaska: 1 klo

Yta 1, ruta 4, Lager 231, stick 1, sållat

	Nötkreatur	Får/get	Svin	Medelstort Djur	Hare	Fjällräv?	Katt	Råtta
Kalvarium		8	1	10	2			
Övre tänder								
Underkäke	1	2	3		1			1
Undre tänder		2	2					
Halskotor		2						
Bröstkotor	3	6						
Ländkotor	6	3			1			
Korsben			1					
Svanskotor	2							
Kota				32				
Revben	22			66	2		1	
Bröstben	1			6				
Skulderblad	3	2		4	1			
Överarmsben	2	2			1			
Strålben	1	4						
Armbågsben	3	1	1					
Handlov	2	5						
Mellanhand	1	1						
Höftben	3	1			1			1
Lårben	3	1	1					
Knäskål		3						
Skenben	2	1	3					
Språngben	1	2						
Hälben		1		2				
Vristben		1	1					
Mellanfot	2	3	1		1		1	
Mellanhand/fot		1	1	1			4	
Tåled 1		4	2		1	1		
Tåled 2		14	2		1			
Tåled 3		2						
Sesamben	2	2						
Diafys	7 (2 brända)			13				
Övrigt				20				
Vikt g	1511	284	121	209	15,3	0,2	0,2	0,4

	Höns	Gås	Anka	Småskrak	Orre	Järpe
Kalvarium	3					
Underkäke		1				
Halskotor	3	5				
Bröstkotor	3	1				
Länd/sakral		2				
Svanskotor	1					
Revben	4	3				
Bröstben	5	1				
Skulderblad		2				
Furcola	2	1	1	1		
Coracoid	10	5				
Överarmsben	1	1				
Strålben	2					
Armbågsben	1	1				
Handlov		1				
Mellanhand	2	1				
Fingerled	1					
Höftben	4	2				
Lårben	3					
Skenben	2	2			1	1
Vadben	4	1				
Tarsben	5	1				
Tåleder	6	3				
Diafyser		3				
Vikt g	40	52	0,3	0,4	1,9	0,4

	Rocka	Sill	Äl	Karpfisk	Lax/öring	Gädda	Torsk	Vitling	Kolja	Långa	Hörngädda	Makrill	Abborre	Berggylta	Plattfisk
Prevomer									1	6					
Mesetmoid		1													
Parasphenoid										3			1		
Basioccipitale			1												
Frontale		4					1						2		1
Övr.neurocran.		1													
Premaxilla							5	6	4	4				1	
Maxilla		1								1					1
Dentale*(Rödspotta)		6		1 mört			5	16	2	1	1	1	1		3*
Articulare							2	1		3			1		2
Palatinum										3					
Ectopterygoid						2				3					
Hyomandibulare		2				1									
Keratohyale		4	1					3	5						1
Radie branchiostegale										3					
Urohyale															3
Infraorbitalia									1						
Preoperculare		3		1									1		5
Operculare		1							1	1					
Interoperculare		2								2					
Branchialia						1				1					
Os pharyngeum inferior				1 mört 1 braxen											
Posttemporale									2						
Supracleithrale										1					
Cleithrum		1				1	3			2					11
Postcleithrale							1			1					
Pterygiophorii															7
Spinae													2		
Vertebra precaudale				7	6	6	21	1	1	2		7			15
Vertebra caudale		9	8	9	1	4	8	3	9	20		12			53
Vertebra	3														
Costa				1											
Squamae/hudtand *(knaggrocka)	2*			1									29		

Yta 4, ruta 9, lager 222, 0,5x0,5 m, sållat

	Nötkreatur	Får/get	Svin	Medelstort Djur
Tungben	1			
Revben	1			4
Skulderblad			1	
Överarmsben		1		
Mellanhand		1		
Lårben			1	
Skenben		1		
Mellanhand/fot		1		
Diáfys	2			
Vikt g	28,3	83	43	8,1

Gås: 1 revben, 1 gaffelben, 1 tåled, 2,4 g.

Småskrak/storskrak: 1 underkäke, 0,5 g.

Sillgrissla: 1 armbågsben, 1,6 g.

Kolja: 1 bälkote, 1 stjärtkote, 0,3 g.

Torskfisk: 1 keratohyale, 1 radie branchiostegale, 1 preoperculare, 2 stjärtkotor, 0,8 g.

Plattfisk: 1 pterygiofor (os anale), 0,1.

															(rödspotta) 1 (skrubba)
Articulare							1								2
Quadratum											2				
Palatinum											3				
Ectopterygoid										2	1				
Hyomandibulare										1	6				2
Hypohyale															
Keratomyale							1		3	1	2				
Epihyale											1				
Interhyale										1	1				
Radie branchiostegale										1					
Urohyale															1
Lacrymale							1								
Preoperculare	1					1				1	3			1	2
Operculare	6								1		3				
Suboperculare										1	1				
Interoperculare	2									1	2				
Posttemporale											1				
Supracleithrale									3						
Cleithrum									2	1	2				5
Scapula			1												
Basipterygoid														2	1
Pterygiophorii															3
Lepidotrichia											4				
Vertebra precaudale	1			1		3	6	3	13		14				11
Vertebra caudale	3		2	2	1	1	12	11	10	6	19		3	1	30
Vertebra			1												
Costa			3												
Squamae/hudtand			2											7	
Otolit								1							
Vikt g	0,7	0,6	0,6	1,3	0,1	4,5	16, 6	0,8	5,9	48	22	0,8	0,2	1,0	4,5

Flodkräfta: 1 klo

Yta 1, ruta 4, lager 231, stick 3

	Nötkreatur	Får/get	Svin	Medelstort djur	Hare	Hund	Svartråtta
Kalvarium	2	5		3	1		2
Övre tänder							
Underkäke		3	1				
Tungben	2	2					
Halskotor	1	3	3				
Bröstkotor	2	8			2		
Ländkotor	2	1		1			
Korsben	1	2					
Revben	8			35	1		
Bröstben		2					
Skulderblad	5	1		2			
Överarmsben		2					1
Strålben	1	2	2				
Armbågsben	1	3					
Handlov	1	2	1				
Mellanhand		2					
Höftben	1	1			1		
Lårben	1						
Skenben	1	4			1		
Språngben		1					
Hälben		1	1				
Vristben	2	1					
Mellanfot	1						
Mellanhand/fot			1				
Tåled 1			1				
Tåled 2		1					
Tåled 3		1					
Sesamben	3						
Övrigt				11+2brända		1 faeces	
Vikt g	364	185	35		8,4	0,5	0,2

	Höns	Gås	Anka?	Kricka
Kalvarium	2			
Halskotor		3	1	
Bröstkotor		2		
Revben		1		
Bröstben	5			
Skulderblad	1		1	
Furcola		1		
Coracoid	5			1
Överarmsben	7			
Strålben		2		
Armbågsben	3			
Höftben	5			
Lårben	1			
Skenben	1			
Tarsben	1			
Tåleder	2	1		
Övrigt	1 ägg			
Vikt g	26	9,4	1,7	0,4

	Rocka	Sill	Äl	Karpfisk	Lax/öring	Gädda	Torsk	Vitling	Kolja	Långa	Kummel	Abborre
Prevomer										1		
Parasphenoid						1				1		
Basioccipitale							1					
Övr. neurocran.										1		
Premaxilla								1	1			
Maxilla		6	1				1					1
Dentale		1	1				2	4	2			
Articulare		1					2	2	2	1		1
Quadratum										1		
Ectopterygoid							1			3		
Symplecticum										1		
Hyomandibulare		1					3	1				1
Keratohyale						1	2		2			
Epihyale						1				1		
Interhyale							1					
Lacrymale							1		1			
Nasale						1						
Operculare		1					1		1			
Interoperculare		1										
Supracleithrale												
Cleithrum					1	1			3	2		
Scapula				1								
Basipterygoid												1
Vertebra precaudale				2	1		19	1	19	1		1
Vertebra caudale		3			1		14	2	13	13	1	
Vertebra	4											
Costa				3								
Squamae/hudtand	1 knaggrocka			2								9
Vikt g	0,8	0,5	0,4	0,6	3,0	1,3	23,5	0,6	6,6	41	0,4	0,5

Flodkräfta: 1 klo

Yta 1, ruta 4, lager 231, stick 4

	Nötkreatur	Får/get	Svin	Medelstort Djur	Hare	Hund	Katt
Kalvarium		3	1	3			2
Underkäke		3	1				
Undre tänder	1				1		
Tänder			2		1		
Tungben		1					
Halskotor	1	1		2			
Bröstkotor	2	5		1	1		
Ländkotor	3	4		3			
Korsben		1					

Revben	3			13			1
Bröstben		1		1			
Skulderblad		2		1			1
Överarmsben		3	1				
Strålben	1	4					
Armbågsben		2					
Handlov	1	2					
Mellanhand		1					
Höftben	1						
Lårben		1					
Knäskål		1					
Skenben	1	1					
Hälben		1	1				
Tåled 1		1			1		
Tåled 2		1	1				
Tåled 3		2					
Sesamben	1						
Diapys				2 (1 bränt)			
Övrigt				7		1 faeces	
Vikt g	189	166	115	44	1,5	3,3	0,9

	Höns	Gås	Anka?
Trakering		1	
Halskotor		2	1
Bröstkotor	1		1
Revben	1	1	
Bröstben	3	1	
Skulderblad	1		
Överarmsben	3		
Strålben	1		
Armbågsben	2	1	
Mellanhand	1		
Fingerled	1		
Höftben	3		
Lårben	1		
Skenben	1	1	
Tarsben	1		
Diapyser		3	
Övrigt	1 äggskal		
Vikt g	21	15	0,8

	Rocka	Sill	Ål	Karpfisk	Lax/öring	Gädda	Torsk	Viting	Kolja	Långa	Torskfisk	Makrill	Abborre	Plattfisk
Prevomer									1					
Frontale							2		1	2				2 (rödspotta)
Övr. neurocran.				1			1		1	1	1			
Premaxilla							1			1				
Maxilla												1		
Dentale		2						5						
Articulare		1					2	4		2				
Quadratum									1			1		
Palatinum							1			1				
Ectopterygoid							1			1				
Symplecticum							1			1				
Hyomandibulare		1					1			1	1			
Keratohyale		2			1		1	1	1	1				
Epihyale					1					1				
Radie branchiostegale							1			1	9			
Nasale						1								
Preoperculare								2			1			1
Operculare											1			
Suboperculare		1												
Interoperculare		2												
Branchialia											1			
Posttemporale							1			1				
Supracleithrale														
Cleithrum		1	1				3			3				
Pterygiophorii														2
Lepidotrichia											2			
Vertebra precaudale				1		1	1	3	2	2	16	1		4
Vertebra caudale							1		6		24	5		4
Vertebra	1													
Costa				1										
Squamae/hudtand													1	
Otolit									1					
Vikt g	0,2	0,4	0,2	0,3	0,5	0,3	66	1,5	5,7	66	25,1	0,6	0,1	1,5

Yta 1, ruta 4, lager 231, stick 5, sållat

	Nötkreatur	Får/get	Medelstort Djur	Svin	Rådjur	Hare	Katt
Kalvarium	1	4		2			
Övre tänder		1					
Underkäke	1						
Undre tänder	1	1					
Tungben		1					
Halskotor	3	5		1			
Bröstkotor	5		2				
Ländkotor	2		3	1		1	
Korsben	1						
Svanskotor	1						
Revben	8		13				
Bröstben		1					
Skulderblad	2						1
Overarmsben		1					
Strålben		1					
Armbågsben		1					
Handlov				1			
Mellanhand		1					
Höftben		3		1			
Lårben				2		1	
Skenben		6			1		
Språngben		1					
Mellanhand/fot				1			
Tåled 1	1			2		1	
Tåled 2		1					
Diafys	3		14 (4 brända)				
Övrigt	14 (1 bränt)		12 (2 brända)				
Vikt g	654	209	51	94	77	1,3	1,1

	Höns	Gås
Kalvarium	1	
Underkäke		1
Trakéring		2
Halskotor	1	
Länd/sakral	1	
Revben		2
Skulderblad	1	
Coracoid		1
Overarmsben	2	1
Strålben	1	
Mellanhand	1	
Höftben		1
Skenben	1	
Tarsben	2	
Tåleder	1	2
Diafyser		2
Vikt g	9	8,4

	Rocka	Sill	Karpfisk	Lax/öring	Nors	Torsk	Vitling	Kolja	Långa	Torskfisk	Makrill	Abborre	Plattfisk
Parasphenoid													1
Basioccipitale						1	1						1
Frontale						1							
Övr. neurocran.									1				
Maxilla								1	1				
Dentale		2		1	2	2	1	1	1			1	1
Articulare							1		1				1
Quadratum									3				
Ectopterygoid		1											
Symplectium									1				
Hyomandibulare									3				
Keratohyale		2					1	1					
Preoperculare									1				
Operculare		2	1			1		1				1	
Suboperculare													
Interoperculare		3											
Posttemporale			1						1				
Cleithrum			1					2					1
Postcleithrale									1				
Basipterygoid												1	
Pterygiophorii													1
Spinae												2	
Vertebra precaudale			1			13		3					7
Vertebra caudale			4	2		9	1	3			1		10
Vertebra	2												
Squamæ/hudtand			6									2	
Övrigt										43			
Vikt g	0,3	0,4	1,2	1,9	0,1	11,5	0,4	3,9	48,5	9,3	0,1	0,5	1,6

Yta 1, ruta 4, lager 231, stick 6, sållat

	Nötkreatur	Får/get	Svin	Medelstort Djur
Bröstkotor	1	2		
Ländkotor	1			
Revben	1			2
Bröstben				
Skulderblad	1			1
Överarmsben		1	1	
Handlov		1		
Skenben		1		
Språngben		2		
Hälben		1		
Tåled 1		1	1	
Vikt g	265	31,1	17,3	6,5

	Höns	Gås
Underkäke		1
Strålben	1	
Armbågsben	1	
Lårben	1	
Vikt g	1,5	1,9

	Sill	Kolja	Långa	Torskfisk	Plattfisk
Dentale	1				
Hyomandibulare				1	
Cleithrum		1			1
Vertebra caudale			1		
Övrigt				1	
Vikt g	0,1	0,9	1,0	0,4	0,3

Yta 2, lager 224, delvis sållat

	Nötkreatur	Får/get	Svin	Medelstort Djur	Hare	Råtta
Kalvarium	1					1
Övre tänder			1			
Tänder					1	
Ländkotor	1					
Korsben	1					
Revben				8		
Höftben	1					
Språngben						
Hälben		1				
Tåled 2		1				
Diapys				2		
Vikt g	92,1	1,9	1,3	10,4	0,2	0,1

Höns: 1 fingerled, 0,2 g.

Gås: 1 övernåbb, 1 gaffelben, 1,5 g.

Sill: 1 maxilla, 0,1 g.

Torsk: 1 premaxilla, 0,9 g.

Torskfisk: 1 articular, 1 palatinum, 1 hyomandibulare, 1 stjärtkota, 2,9 g.

Plattfisk: 3 bälkotor, 0,4 g.

Yta 2, lager 208, ej sållat

Nötkreatur: 1 språngben, 6,3 g.

Råtta: 1 överarmsben, 0,3 g.

Yta 2, lager 213, sållat

	Nötkreatur	Får/get	Svin	Hare	Katt	Råtta
Kalvarium	5	2				4
Övre tänder	1					
Underkäke			2	1		1
Tänder		6	1			
Halskotor						1
Bröstkotor	4	1				
Ländkotor	8	2				
Korsben	1					1
Revben	3					
Skulderblad	1			1		
Överarmsben	1					1
Strålben		1				
Armbågsben		1				
Handlov						

	Höns	Gås	Groda
Kalvarium	2		
Underkäke		1	
Trakering		2	
Halskotor	1		
Bröstkotor	1		
Revben	1	2	
Bröstben	2		
Furcola	1		
Överarmsben	1		1
Mellanhand	1		
Höftben		1	
Tarsben	1	1	
Tåleder		1	
Vikt g	4,6	2,9	0,1

Mellanhand	1	1				
Lårben		1				
Knäskål		1				
Skenben		4				1
Hälben			1			
Mellanfot		1			2	
Mellanhand/fot		3				
Tåled 1		20	2			
Tåled 2	1	23				
Tåled 3		11	1			
Sesamben		3				
Diafys	1 bränd					
Vikt g	358	113	6,3	1,8	0,2	1,5

	Knaggrocka	Sill	Äl	Karpfisk	Gädda	Torsk	Vitling	Kolja	Långa	Makrill	Abborre	Plattfisk
Parasphenoid						1						
Basioccipitale						1						
Frontale						1						
Premaxilla							2					
Maxilla		1						1		1		
Dentale		2			1	1	4	1				1 (rödspotta)
Articulare		1				1						
Hyomandibulare							1	1				1
Keratohyale				1								
Preoperculare		1									2	
Operculare		1									3	
Interoperculare											1	
Posttemporale									1			
Cleithrum					1						1	2
Basipterygoid											1	2
Pterygiophorii												1
Vertebra precaudale			3	1	1	12	1	5			1	8
Vertebra caudale		1	1			17	2	3		5	3	14
Squamae/hudtand	1			2							6	
Otolit						1		1				
Vikt g	0,3	0,2	0,2	0,2	1,0	13,6	0,5	1,6	1,4	0,3	1,0	1,5

Obestämt: 138 g, mest splitter av medelstort daggdjur samt torskfisk.

Yta 2, lager 226, ej sållat

Nötkreatur: 1 bröstkota, 4,0 g.

Yta 2, lager 211, ej sållat

Nötkreatur: 1 skenben, 12,7 g.

Yta 2, lager 223, ej sållat

Nötkreatur: 1 kraniefragment, 1 bröstkota, 1 ländkota, 23,6 g.

Får: 1 överarmsben, 14,9 g.

Svin: 1 skenben, 32,7 g.

Hare: 1 mellanhandsben, 0,4 g.

Gås: 1 mellanhandsben, 2,8 g.

Yta 2, lager 214, ej sållat

Nötkreatur: 1 bröstkota, 1 ländkota, 2 revben, 2 brända diafysfragment, 165 g.

Yta 2, lager 228, sållat

	Nötkreatur	Får/get	Medelstort Djur	Hare
Kalvarium	2	2		
Undre tänder	1			
Halskotor				1
Bröstkotor		2		
Ländkotor	1			
Revben	1		3	
Skulderblad		1		

	Höns	Gås	Orre	Korp
Kalvarium	1			
Bröstkotor	2			
Strålben	1			
Armbågsben	1			
Tarsben	2		1	1
Tåleder		1		
Vikt g	3,6	0,7	1,1	1,1

Handlov	1			
Mellanhand				1
Höftben		1		1
Vadben		1		
Mellanfot				1
Tåled 1		1		
Tåled 2		2		
Sesamben	2			
Diafys	3			
Övrigt			5	
Vikt g	238	18,7	10,0	3,3

	Sill	Nors	Gädda	Torsk	Kolja	Torskfisk	Makrill	Plattfisk
Dentale		1		1				
Articulare						1 (gråsej?)		
Ectopterygoid						1		
Radie branchiostegale						2		
Preoperculare	1							
Branchialia						1		
Cleithrum			1		1			2
Pterygiophorii								2
Vertebra precaudale				2				1
Vertebra caudale			1		1		1	2
Vertebra						5		
Vikt g	0,1	0,1	0,5	1,2	0,2	4,0	0,1	0,8

Yta 2, lager 230, sållat

	Nötkreatur	Får/get	Svin	Medelstort Djur	Hare	Råtta
Kalvarium	1	2	1	2	1	
Övre tänder			1			
Underkäke					1	1
Undre tänder		1				
Halskotor		1	1			
Bröstkotor	1	6				
Ländkotor		2	1			
Kota				6		
Revben				17		
Bröstben			1			
Skulderblad	1	1				
Handlov		5	1			
Mellanhand					2	
Lårben		1				1
Skenben		2				1
Hälben	1					
Vristben		1				
Mellanhand/fot			1			
Tåled 1		3	1			
Tåled 2		1				
Tåled 3			1 bränd			
Sesamben		3				
Diafys	1			7 (3 brända)		
Övrigt	4					
Vikt g	212	59	20,0	50,7	4,1	0,4

	Höns	Gås	Anka?
Kalvarium	2	1	
Underkäke			1
Halskotor	3	1	
Bröstkotor	1		
Länd/sakral	1		
Revben		2	
Skulderblad	2		
Furcola	1		
Överarmsben	1		
Strålben	1	1	
Armbågsben	2		
Mellanhand		1	
Höftben	1		
Lårben	1		
Skenben	1		
Tarsben	1		
Vikt g	10,4	4,8	0,2

	Sill	Karpfisk	Gädda	Torsk	Vitling	Kolja	Långa	Torskfisk	Makrill	Abborre	Plattfisk
Parasphenoid										1	
Frontale											1
Övr. neurocran.	1							12			
Dentale	1					1					
Articulare				1							
Palatinum				1							
Ectopterygoid				1							
Urohyale											1
Supracleithrale				1							
Cleithrum		1				2		4		1	
Postcleithrale						1		1			
Pterygiophorii											4
Vertebra precaudale		1	1	4	1	5			1	1	4
Vertebra caudale	1	1 bränd	2	3	2	7	1		2	1	8

Vertebra								4			
Squamae/hudtand										4	
Vikt g	0,1	0,1	0,3	1,2	0,2	1,7	1,5	7,9	0,2	0,4	1,2

Yta 3, lager 218, ej sållat

Höns: 1 lårben, 1,5 g.

Yta 3, lager 225, V portgång, vid röret, sållat

Nötkreatur: 1 revben, 1 strålben + 1 armbågsben, 56 g.
Får/get: 1 undre framtand, 1 ländkota, 1 kotfragment, 1 strålben, 16,3 g.
Råtta: 1 svanskota, 0,1 g.
Höns: 1 skulderblad, 1 höftben, 1 diafys, 0,8 g.
Långa: 1 kota, 0,4 g.
Id: 1 stjärtkota, 0,1 g.
Viviparus viviparus: 2
Oxycheilus cellarius: 1

Yta 3, lager 225, sållat

	Nötkreatur	Får/get	Medelstort Djur	Råtta
Undre tänder	1			
Tungben		1		
Bröstkotor			2	
Ländkotor	1			
Revben			3	
Skulderblad	1		2	
Överarmsben	1			1
Strålben	1		1 (musgnag)	
Lårben		1		1
Knäskål		1		
Skenben	1	1		1
Tåled 2		1		
Tåled 3	1			
Diafys			2	
Vikt g	116	19,3	12,0	0,7

	Höns	Gås
Länd/sakral		1
Bröstben		1
Coracoid	1	
Överarmsben	1	
Strålben	1	
Tarsben	1 (mus/rättgnag)	
Diafyser	1	1
Övrigt		
Vikt g	1,7	2,8

	Karpfisk	Torsk	Kolja	Långa	Makrill	Plattfisk
Interoperculare					1	
Branchialia						
Os pharyngeum inferior	1 mört					
Vertebra precaudale		3			1	
Vertebra caudale		1	1	1		1
Vikt g	0,1	1,9	0,1	1,0	0,1	0,1

Yta 3, lager 233, sållat

	Nötkreatur	Får/get	Svin	Rådjur?	Medelstort Djur	Hare	Katt?	Råtta
Kalvarium			1					
Övre tänder			1					
Underkäke		1						
Tänder		1						
Halskotor		1						
Ländkotor	1	1						
Kota					1			
Revben	3				6	1	1	
Skulderblad	1	1						
Mellanhand		1						
Lårben								1
Skenben		1						
Språngben							1	
Mellanfot		1				1		
Mellanhand/fot		1						
Tåled 1				1				
Diafys	1				1			
Övrigt					2			
Vikt g	19,6	53,2	2,3	3,6	12,5	0,6	0,5	0,5

	Höns	Gås	Kalkon
Skulderblad	1		
Furcola	1		
Coracoid			
Överarmsben			1
Lårben	1		
Tåleder		2	
Diafyser		1	
Vikt g	2,0	2,6	1,9

Sik: 1 precaudalkota, 0,1 g.
Karpfisk: 1 fjäll, 0,1 g.
Torsk: 2 bälkotor, 2 stjärtkotor, 4,0 g.
Torskfisk: 1 palatinum, 0,1 g.

Yta 3, lager 232, sållat

	Nötkreatur	Svin	Medelstort Djur	Råtta
Kalvarium	1	1		
Tänder	2			
Bröstkotor			1	
Ländkotor			1	
Revben			3	
Lårben				1
Övrigt			8	
Vikt g	11,8	34	12,6	0,2

Höns: 2 skenben, 3,0.
Gås: 1 revben, 0,1 g.
Torsk: 1 bälkota, 1 stjärtkota, 0,5 g.
Långa: 1 stjärtkota, 0,8 g.
Torskfisk: 1 fragment, 0,2 g.
Abborre: 1 fjäll, 0,1 g.
Plattfisk: 1 quadratum, 0,1 g.

Yta 3, lager 234, provsållning

Får: 1 hornkvice, 3,1 g.
Hare: 1 ländkota, 0,7 g.
Ostron: 1

Yta 3, lager 235, ej sållat

	Nötkreatur	Får/get	Svin	Medelstort Djur	Hare
Underkäke			1		
Bröstkotor	1				
Revben	3			4	
Strålben	1	2			
Armbågsben			2		
Höftben		1			
Skenben		2			
Språngben	1				
Hälben					1
Mellanfot	1				
Tåled 1	1				
Vikt g	557	53	105	11,8	1,0

Fågel: 2 diafysfragment, 1,3 g.
Id: 1 svalgben, 0,6 g.
Torskfisk: 1 fragment, 1,0 g.

Yta 3, ruta 6, lager 235, sållat

	Nötkreatur	Får/get	Svin	Medelstort djur	Hare
Kalvarium	2			1	
Övre tänder	1				
Tungben		1			
Halskotor	1	2			
Bröstkotor	3	1			
Ländkotor		1		1	
Svanskotor	1				
Revben				3	
Överarmsben		2			
Strålben		1			
Handlov	1		1		
Mellanhand		1			
Höftben					1
Tåled 1		2			
Tåled 2		2			
Diafys				1 obränd, 1 bränd	
Övrigt	10			2	
Vikt g	98	42	2,0	7,8	2,7

	Höns	Gås	Tjäder	Fågel
Underkäke		1		
Revben				2
Furcola	2			
Coracoid			1	
Överarmsben	1			
Strålben	1			
Skenben	1			
Tarsben	1			
Diafys				3
Vikt g	8,8	0,4	3,2	1,4

	Sill	Karpfisk	Gädda	Torsk	Kolja	Långa	Torskfisk	Abborre	Hälleflundra	Plattfisk
Övr.neurocran.							2			
Maxilla						1				
Radie branchiostegale							2			
Urohyale			1							
Os pharyngeum inferior		1 mört								
Cleithrum						1				1
Pterygiophorii							1			1
Lepidotrichia							1			
Vertebra precaudale				2	1		1			1
Vertebra caudale	1	1		3		1	3		1	
Squamae/hudtand								2		
Vikt g	0,1	0,3	0,2	4,9	0,2	9,7	2,2	0,1	0,7	0,3

Yta 3, ruta 7, lager 235, sållad

	Nötkreatur	Får/get	Svin	Medelstort Djur	Hare
Kalvarium	3	4			
Övre tänder					
Underkäke	1	2	1		
Undre tänder		1	1		
Halskotor	1		2		
Bröstkotor	2	2			
Ländkotor	1	3			
Korsben					1
Kota	1				
Revben	2			12	
Bröstben	1				
Skulderblad	1		1		
Strålben		2			
Armbågsben		2			
Mellanhand					1
Lårben	2				
Skenben		2	1		
Språngben		1			
Hålben		1			
Vristben		1			
Mellanfot		1			
Mellanhand/fot			1		
Tåled 1		2	3		
Tåled 2		1			
Sesamben	1				
Diafys				6 (1 bränd)	
Övrigt	5			6 (1 bränt)	
Vikt g	520	132	59	35,2	3,2

	Höns	Gås	Morkulla	Klippduva?	Fågel
Länd/sakral	1				
Revben					2
Strålben	2				
Armbågsben		2			
Handlov					
Mellanhand			1		
Lårben				1	
Skenben		1			
Tarsben	1				
Diafyser					5
Övrigt					1
Vikt g	8,4	5,6	0,1	0,1	2,6

	Torsk	Vitling	Kolja	Långa	Torskfisk	Abborre	Plattfisk
Parasphenoid						1	
Basioccipitale				1			
Premaxilla		1					
Maxilla			1				
Articulare			1	1			
Hyomandibulare					1		
Keratohyale					1		
Epihyale					1		
Radie branchiostegale					6		
Cleithrum						1	
Pterygiophorii						1	
Vertebra precaudale	4		1		1	1	
Vertebra caudale				1	1		3
Vikt g	4,1	0,2	0,3	8,4	4,3	0,1	0,7

Yta 3, lager 237 (tidigare 216), delvis sållat

Nötkreatur: 1 lårben, 31,6 g.
Medelstort djur: 1 revben, 4,6 g.

Yta 3, lager 237, delvis sållat

	Nötkreatur	Får/get	Svin	Medelstort Djur
Kalvarium		2	1	
Underkäke		1		
Undre tänder	1			
Halskotor			1	
Bröstkotor				
Ländkotor	2			2
Korsben	1			
Revben	3			8
Överarmsben		2		
Lårben	1			
Knäskål				
Skenben	1		1	
Tåled 1		2		
Tåled 2		1		
Tåled 3		4		
Vikt g	191	31	50	14,2

	Höns	Gås
Kalvarium	1	
Trakering		1
Halskotor	1	1
Länd/sakral	1	
Revben		2
Bröstben	1	1
Skulderblad	1	
Strålben		1
Armbågsben	1	
Skenben	1	1
Tåleder		1
Diafyser		7
Vikt g	7,6	6,0

	Sill	Torsk	Kolja	Torskfisk	Abborre	Plattfisk
Keratohyale				1		
Radie branchiostegale				1		
Preoperculare	1					
Operculare		1				
Interoperculare				1		
Branchialia				1		
Cleithrum			1	1		
Pterygiophorii						3
Lepidotrichia				7		
Vertebra precaudale		1				
Vertebra				6		
Squamae/hudtand					2	
Vikt g	0,1	0,7	0,2	3,1	0,1	0,6

Yta 4, lager 221, ej sållat

Nötkreatur: 2 revben, 1 skenben, 1 mellanfotsben, 1 klövled, 1 diafys, 387 g.

Get: 1 hornkvice, 40 g.

Hare: 1 mellanfotsben, 1,1 g.

Torsk: 1 keratohyale, 6,3 g.

Yta 4, ruta 8, lager 239, sållat

	Nötkreatur	Får/get	Svin	Medelstort Djur
Kalvarium	2			1
Bröstkotor		1	1	
Ländkotor	3			1
Kota	1			
Revben	1			3
Skulderblad			1	
Överarmsben		1		
Höftben		2		
Lårben		2		
Skenben	1			
Mellanfot		2		
Tåled 1		2		
Övrigt				5
Vikt g	286	51,6	25,9	10,1

Fågel: 1 revben, 1 diafys, 0,5 g.

Torsk: 2 articulare, 2 bålkotor, 1 stjärtkota, 3,0 g.

Torskfisk: 7 övriga fragment, 3,1 g.

Plattfisk: 1 pterygiofor (os anale), 0,2 g.

Yta 4, ruta 9, lager 240, sållat

Nötkreatur: 1 revben, 1 skulderblad, 34,9 g.

Medelstort djur: 1 bröstkota, 2,4 g.

Höns: 1 skulderblad, 0,7 g.

Yta 4, ruta 9, lager 222, 0,5x0,5 m, sållat

	Nötkreatur	Får/get	Svin	Medelstort Djur
Tungben	1			
Revben	1			4
Skulderblad			1	
Överarmsben		1		
Mellanhand		1		
Lårben			1	
Skenben		1		
Mellanhand/fot		1		
Diafys	2			
Vikt g	28,3	83	43	8,1

Gås: 1 revben, 1 gaffelben, 1 tåled, 2,4 g.

Småskrak/storskrak: 1 underkäke, 0,5 g.

Sillgrissla: 1 armbågsben, 1,6 g.

Kolja: 1 bålkota, 1 stjärtkota, 0,3 g.

Torskfisk: 1 keratohyale, 1 radie branchiostegale, 1 preoperculare, 2 stjärtkotor, 0,8 g.

Plattfisk: 1 pterygiofor (os anale), 0,1.

Bilaga 5. Härbärgat, Göteborgs stad. Göteborgs kn, Västra Götaland. Miljöarkeologisk undersökning

Av Karin Viklund

Analysen gäller jordprover från en förundersökning av lämningar från 1600-talet i Göteborgs innerstad. 10 stycken jordprover i storleksordningen 2 l har undersökts genom makrofossilanalys innefattande främst växtlämningar samt genom markkemiska/-fysikaliska analyser.

Förteckning med kommentarer över proverna samt Harris matris har legat till grund för rapporten. Nedan redovisas först varje prov för sig, därefter görs en sammanfattning där resultaten sammanställs och några tolkningar diskuteras.

Provbehandling

Makrofossilanalys

Proverna var fuktiga och förvarades i kylrum fram till provbehandlingen. Frampreparandet av material gjordes genom vattensållning i sällar med 2 mm, 0,5 mm och 0,25 mm. Det framtagna materialet förvarades i vatten i kylrum fram till mikroskoperingen. Mängden framtagna material var stort, uppemot 0,3-1 liter, så subsampling av en mellanfraktion (0,5-2mm) blev nödvändig (ca 0,1 l). Grovfractionen över 2 mm undersöktes i sin helhet.

Förstoringer på upptill 50x användes sedan vid undersökningen och identifieringen av materialet. Tillvarataget material artbestämde med hjälp av litteratur och referensmaterial. Antalet fröfynd av en art är uppskattat utifrån det antal som iaktogs i det subsample som undersöktes och dess storlek i förhållande till hela provet. Frömaterialet var icke-bränt, om inte annat anges. Som tillägg (Tab 3) finns växtmaterial tillvarataget av Leif Jonsson.

Markkemisk analys

Innan proverna vattensållades togs ca 10g ut för markkemisk/fysikalisk analys. Dessa subsamples torkades, varefter de homogeniserades, sållades genom ett 1,25 mm såll och analyserades med avseende på de 7 markkemiska/ fysikaliska parametrarna listade nedan:

1. Fosfatanalys, CitP (fosfatgrader, Po) enligt Arrhenius och Miljöarkeologiska laboratoriets citronsyrametod. Fosfathalten anges som mg P₂O₅/100 g torr jord extraherad med citronsyra (2 %).
2. Fosfatanalys efter oxidativ förbränning, CitPOI (fosfatgrader, Po). Fosfathalten anges som mg P₂O₅/100 g torr jord extraherad med citronsyra (2 %) efter förbränning av provet vid 550°C (Engelmark och Linderholm, 1996).
3. Organisk halt, LOI (Loss on ignition, %) bestämd genom förbränning av provet vid 550°C i 3 timmar. Halten anges i procent av torrt prov.
4. Magnetisk susceptibilitet, MS (SI) bestämd på en Bartington MS2 med en MS2B mätcell. Susceptibiliteten anges per 10 g jord (Thomson och Oldfield, 1986). Med MS menas magnetiserbarheten hos ett material, dvs. i vilken omfattning ett jordprov förstärker ett pålagt magnetiskt fält.

5. Magnetisk susceptibilitet efter oxidativ förbränning vid 550°C, MS550 (SI) bestämd på en Bartington MS2 med en MS2B mätcell. Susceptibiliteten anges per 10 g jord (Thomson och Oldfield, 1986).

Resultat

L202, yta 1, äldre markhorisont under 227:

Provet bestod synbarligen av nästan enbart organiskt material, dvs torv/humifierade växtdelar med enstaka inslag av små kolpartiklar. De markkemiska analyserna visar på hög MS efter bränning, höga fosfatvärden och en organisk halt på ca 45 %.

L227, yta 1, i söder, kulturlager inomhus:

I provet framkom frön av målla, hallon, våtarv, penningört – samtliga närings- och kvävekrävande ruderväxter/åkerogräs. Även nötter från olika arter av starr fanns i provet, liksom delar av hasselnötsskal, flera fiskkotor och benfragment, fjäll från tall-/grankottar samt en liten, mindre än 1 cm stor bit porslin/fajans med blåvit dekor. Markkemianalyserna visar på låg MS, men relativt höga fosfatvärden och ett obetydligt inslag av organiskt material. Sammantaget kanske en bild man kunde vänta sig från ett kulturlager i hus?

L227b, yta 1, kulturlager inomhus:

Provet liknade det föregående i så måtto att där fanns frön av svinmålla, penningört, starr samt fiskkotor och brända ben. Men där hittades också ett par frön av fikon samt en vindruvskärna och de markkemiska värdena är påtagligt förhöjda.

L231, yta 1, ruta 4, binge, med 3 prover i olika stick:

I alla 3 proverna från "bingen" hittades frön av pilört, svinmålla, en och humle, kärnor från körsbär samt hasselnötsskal.

I *stick 2* hittades dessutom frön av ogräset åkerbinda samt blåklint. I *stick 4* framkom frön av hallon, smörblomma och fikon. Ett fragment av ett valnötsskal hittades också. Vidare fanns där ett bränt frömaterial bestående av 2 förkollnade kärnor av havre och ett bränt sädeskorn som inte kunde bestämmas närmare. Även i *stick 6* hittades brända sädeskorn, dessutom fanns där frön av hampa, samt en kärna från plommon/krikon. Ett par arter av (våt)ängsväxter kunde också identifieras i detta material: kråklöver och blodrot. Dessutom hittades ytterligare några ruderväxter/åkerogräs: revormstörel, trampört och våtarv. Sammantaget är det ett mycket rikt och blandat material, med minst antal arter i översta lagret och flest i nedersta provet. Det är dock stora likheter i artsammansättning mellan sticken – liksom det är när det gäller den markkemiska bilden. Där visar värdena på ganska moderata MS-värden som höjs vid bränning och relativt höga halter av oorganisk och organisk fosfat.

Vid benanalysen (Leif Jonsson) kom frön/frukter från ännu en art fram: skal från valnöt/*Juglans regia*.

För att komma närmare frågan om anläggningens funktion gjordes även en pH-mätning på proverna från bingen. (Tab 2). Två mätningar gjordes på varje prov, dessa visade på en neutral eller surhetsgrad med värden mellan 7,51-7,63.

L228, yta 2, tramplager/kulturlager ovan lera:

Provet gav frön av ruderväxterna/åkerogräsen svinmålla och pilört. Vidare hittades frön från humle, hampa och en samt hasselnötsskal och körsbärskärnor. Fiskrester fanns även i detta prov. Ett av det mest spektakulära fyndet är en vindruvskärna. MS-värdet i detta prov ökar ganska påtagligt efter bränning och värdet för oorganisk fosfat är inte särskilt högt.

Vid benanalysen (Leif Jonsson) kom frön/frukt från ännu en art fram: kärna från oliv/*Oliva* sp.

L230, yta 2, grop:

I provet hittades frön av åkerogräsen pilört, penningört, åkerbinda och jordrök. Dessutom fanns där frön av humle, hasselnötsskal och några körsbärskärnor. Benfragment, bl a från fisk samt fiskfjäll hittades också, liksom ett par små metallfynd. De markkemiska analyserna visar på ett lågt MS-värde som ökar kraftigt efter bränning samt relativt höga fosfatvärden.

Vid benanalysen kom frön/frukt från ytterligare två arter fram: skal från valnöt/*Juglans regia* samt kärna från slånbär.

L235, yta 3, kulturlager:

Provet hade ett innehåll av växtlämningar liknande övriga ovan beskrivna. Ett bränt sädeskorn av råg är dock nytt i sammanhanget liksom ett frö av besöksöta. Sammansättningen av ogräs/ruderväxter är lika som övriga prover med tillägg av då och revormstörel. Markkemin ger också den en bild likartad flera andra prover i serien.

L222, yta 4, ruta 9 kulturlager i träränna, kulturlager:

Provet innehöll färre antal frön och arter än de flesta andra prover i sändningen. Hasselnötsskal fanns i provet liksom frön från hampa, fikon, svinmålla, pilört och gurkört. Markkemiskt sett är provet i samstämmighet med flera andra i undersökningen.

Sammanfattning, tolkningar

Allmänt

Proverna från Göteborg, kv. Härberget uppvisar ett innehåll ganska typiskt för tidiga stadslämningar. Det innebär ett brett spektrum av växter från olika växtgrupper. Växterna speglar bland annat den naturliga floran på platsen, som kan ha växt i gator och gränder, på avfallsplatser och i odlingar och trädgårdar. Ibland finns även spåren av omlandets åkrar, foder- och betesmarker genom att hästar och andra djur befann sig och utfordrades inne i staden. Rester från mat är vanligt, och ofta finns inslag av exotiska importväxter. Alla dessa grupper är företrädade i det här materialet. Markkemin ger tydliga bevis på en nedsmutsad miljö. Insektslämningar i form av flugpupporna hittades också.

Växterna

Bland de växtfynd som är vanligast i proverna och lagren är hasselnötter (skalfragment), hallon, körsbär och plommon. Troligen är det fråga om sådant som växt i

staden och dess trädgårdar. Till andra ymnigt förekommande spår av den naturliga vegetationen på platsen kan räknas fröna från svinmålla, pilört, dån, åkerbinda, trampört, våtarv, revormstörel och jordrök. Dessa är växter som trivs i nedsmutsade, näringsberikade och ofta omrörda sk ruderatjordar. De är också alla kända som åkerogräs och kan därför också ha kommit in med skördar och sädesleveranser till staden. De förekommer också i alla lager utom den äldsta markhorisonten.

Bland andra växter som speglar naturliga habitat finns några växter vanliga i fuktiga miljöer; besksöta, blodrot, starr och kråklöver. Besksötan avviker från de övriga genom att föredra näringsrika förhållanden och den kan mycket väl ha växt i denna miljö. De övriga tre kan hänföras till naturliga fuktängar och våtmarker.

Åkerns och trädgårdens nyttoväxter, t ex sädeskorn och ärtor, brukar återfinnas som förkolnade, övriga som icke-förkolnade, subfossilt bevarade växtlämningar. Här hittades också några brända sädeskorn: 2 havrekärnor och ett bränt rågkorn samt ytterligare några brända sädeskorn (fragment) som inte kunde bestämmas till art. Till ogräsarter som kan ha följt med denna säd in i bebyggelsen – där den då förslagsvis rensats bort innan matlagningen och hamnade på marken – är blåklint och penningört. Bägge är vanliga i rågåkrar, där blåklinten tillhör de sent inkomna växterna och blir vanlig i Sverige först under medeltid när rågodlingen tar fart.

Ett par andra nyttoväxter som kan ha odlats i närmiljön är humle och hampa. Hampan är en spånadsväxt som funnits i odling i Sverige sedan järnåldern. Den är högväxt och ger en lång, och relativt grov fiber lämplig för rep, grövre textilier och nät. Den odlas i åkrar och kräver rejäla gödselgivor. Humlen är en nära släkting som faktiskt också kan ge en användbar textilfiber men som främst använts som öltillsats. Den blir vanlig från medeltid i Sverige då den slår ut de tidigare använda ölkryddorna, inklusive porsen som dittills varit flitigt använd (Viklund 2005).

De exotiska, importerade växterna är främst fikon som hittades i flera prover. Fikon, som har mängder av små frön, har importerats till Sverige som torkade, från 1200-talet och framåt och det är vanligt att hitta ganska stora mängder frön av dem i stadslager från historisk tid (Viklund 2005). Det beror på mängden frön och på att de går relativt opåverkade genom människans mag- tarmkanal. Valnötter har också hittats tidigare, bl a i Lund, med dateringar till 1100-1200-tal (Hjelmqvist 1991). Ett par kärnor från vindruva hittades också i Härbärgen, bland tidigare fynd i Sverige kan nämnas Norrköping, med äldsta datering till 1300-tal (Heimdahl 2003). Det är troligt att det rör sig om spåren av torkade vindruvor, dvs russin. Ytterligare ett par exotiska växter hittades bland proverna för osteologisk analys (Leif Jonsson). Det är dels en sannolik pumpakärna, dels några olivkärnor som hittades i olika prover.

Funktioner

Kulturlager inomhus, L227, L227. Bägge proverna uppvisar ett relativt brett spektrum av växter, med importväxter, ogräs/rudratväxter och insamlade växter. Det är en "nedskräpad" blandad miljöbild där det även finns hushållsavfall och ben. Fosfatvärdena, särskilt i L227 b, är höga och pekar på stark nedsmutsning, eventuellt gödsel. Flugpupporna som hittades där styrker denna tolkning.

Bingen L231 gropen, gav ett liknande blandat innehåll vad gäller växter, med minst antal arter i översta lagret och flest i nedersta provet och med stora likheter

i artsammansättning mellan sticken. Den markkemiska bilden är likartad. Där visar värdena på ganska moderata MS-värden som höjs vid bränning och relativt höga halter av oorganisk och organisk fosfat. Detta kan kanske tolkas som spåren av en relativt snabb igenfyllning med samma sorts (blandade) material.

Ett förslag till tolkning av "bingen" var att den använts för skinngarvning. Det skulle kunna innebära att man skapat en sur miljö, med t ex ekbark, men det finns även andra metoder att garva skinn. Därför gjordes en speciell pH-mätning på provena härifrån. Två mätningar gjordes. Resultaten var samstämmiga och visar inte på en försurad miljö (Tab 2). Noteras bör dock att det lägsta lagret har inslag av vissa speciella växter, kråklöver, blodrot och starr som inte finns i något annat prov. Dessa skulle kunna ha en gemensam bakgrund i införd myrtorv, som möjligen skulle kunna ha samband med skinngarvning.

L228, tramplager/kulturlager. Detta är ett relativt "rent" lager med de lägsta fosfatvärdena i serien. Här finns dock inslag av hushållsavfall och även rester av flera av hushållsväxter, som vindruva, hampa, humle, hasselnöt och enbär. En yta med anknytning till ett boende/kök men inte särskilt nedsmutsat.

L230, grop. Gropen gav allsköns material, skräp, ben, hushållsavfall samt växtlämningar som huvudsakligen härrör från vad som kan ha växt på platsen eller i närmiljön. Ett ganska typiskt material i en grop.

L235 och L222, kulturlager. Bägge lagren gav ett blandat innehåll av växter, med betydligt fler arter i L235 där dessutom arter som trivs på åkrar är nästan allena-rådande. En bränd rågkärna hittades också. Det är indicier på närhet till byggnader/ ytor använda för sädesrensning och torkning. Fikonen kan tolkas som spår efter latrin. I L222 påträffades ett frö som inte hittades i något annat prov - från gurkört, en kulturväxt som börjar odlas i Sverige under medeltid, som prydnadsväxt och medicinalväxt med feberstillande egenskaper.

Referenser

Heimdahl, Jens 2003. *Environmental reconstructions at a medieval and post-medieval urban settlement in Norrköping*. Licentiatavhandling, Kwartärgeologi, Stockholms universitet.

Hjelmqvist, Hakon 1991. Några trädgårdsväxter från Lunds medeltid. *Sv Bot Tidskrift* 85:225-248.

Viklund, Karin 2005. Sweden and the Hanse - archaeobotanical aspects of changes in farming, gardening and dietary habits in medieval times in Sweden. *Medieval food traditions in northern Europe*. Nationalmuseet, Köpenhamn.

Tab 1. Resultat från arkeobotanisk och markkemisk analys

MALNo 08_0036	FieldNo	Area	LabNote	MS lf	MS 550lf	Cit P	Cit POI	P Quota	LOI
001	L202	yta 1	Enbart organiskt material, torv/humifierade växtdelar, enstaka små träkol inbäddade	4	1202	236	597	2,53	44,6
002	L227	yta 1	hasselnötsskal, <i>Corylus avellana</i> , svinmålla, <i>Chenopodium album</i> starr, <i>Carex di</i> och tri hallon, <i>Rubus idaeus</i> våtarv, <i>Stellaria media</i> penningört, <i>Thlaspi arvense</i> fiskkotor, ben, porslin, kottefjäll	15	95	453	504	1,11	8
003	L227B	yta 1	Vin (-druva), <i>Vitis vinifera</i> Flugpuppor fikon, <i>Ficus Carica</i> svinmålla, <i>Chenopodium album</i> penningört, <i>Thlaspi arvense</i> starr, <i>Carex di</i> , tri fiskkotor, br ben	18	393	1023	1201	1,17	18,2
004	L231/S2	yta 1	hasselnötsskal, <i>Corylus avellana</i> körsbär, <i>Prunus cerasus</i> en, <i>Juniperus</i> pilört, <i>Persicaria lapathifolium</i> åkerbinda, <i>Fallopia convolvulus</i> blåklint, <i>Centaurea cyanus</i> humle, <i>Humulus lupulus</i> Br ben, fiskkkotor, fiskfjäll	31	261	534	603	1,13	15,9
005	L231/S4	yta 1	tegel/kol valnöt, <i>Juglans regia</i> hasselnötsskal, <i>Corylus avellana</i> pilört, <i>Persicaria lapathifolium</i> fikon, <i>Ficus Carica</i> svinmålla, <i>Chenopodium album</i> humle, <i>Humulus lupulus</i> trampört, <i>Polygonum aviculare</i> smörblomma, <i>Ranunculus arvensis</i> hallon, <i>Rubus idaeus</i> en, <i>Juniperus communis</i> havre, <i>Avena</i> sp - 2 st brända sädeskorn, <i>Cerealia</i> - 1 st bränt körsbär, <i>Prunus cerasus</i> hasselnötsskal, <i>Corylus avellana</i> br ben	30	318	590	493	0,84	16,3
006	L231/S6	yta 1	hasselnötsskal, <i>Corylus avellana</i> körsbär, <i>Prunus cerasus</i> en, <i>Juniperus communis</i> humle, <i>Humulus lupulus</i> hampa, <i>Cannabis sativa</i> pilört, <i>Persicaria lapathifolium</i> sädeskorn, <i>Cerealia</i> - 3 st brända svinmålla, <i>Chenopodium album</i> fikon, <i>Ficus carica</i>	31	323	510	496	0,97	17,9

MALNo 08 0036	FieldNo	Area	LabNote	MS lf	MS 550lf	Cit P	Cit POI	P Quota	LOI
			svinmålla, <i>Chenopodium album</i> penningört, <i>Thlaspi arvense</i> starr, <i>Carex</i> sp våtarv, <i>Stellaria media</i> pilört, <i>Polygonum aviculare</i> kråklöver, <i>Comarum palustre</i> blodrot, <i>Potentilla erecta</i> krikon, <i>Prunus domestica</i> cf <i>institia</i> revormstörel, <i>Euphorbia helioscopia</i> tänder, fiskkota, fiskfjäll, 1 ostronskal						
007	L228	yta 2	vin (druva), <i>Vitis vinifera</i> 1st hampa, <i>Cannabis sativa</i> målla, <i>Chenopodium album</i> pilört, <i>Persicaria lapathifolium</i> humle, <i>Humulus lupulus</i> starr, <i>Carex</i> sp en, <i>Juniperus communis</i> hasselnötsskal, <i>Corylus avellana</i> fiskkotor, abborrfjäll flinta, kunde vara eldslagnings- kritpipiskaftsdel	26	883	192	314	1,63	17,7
008	L230	yta 2	br benfragment tänder, från ko? hasselnötsskal, <i>Corylus avellana</i> körbär, <i>Prunus cerasus</i> humle, <i>Humulus lupulus</i> pilört, <i>Persicaria lapathifolium</i> penningört, <i>Thlaspi arvense</i> åkerbinda, <i>Fallopia convolvulus</i> jordrök, <i>Fumaria officinalis</i> järnbit 2-3 cm fiskkotor, abborrfjäll 1 hyska i koppar/mässing	25	496	364	442	1,21	18,6
009	L235	yta 3	penningört, <i>Thlaspi arvense</i> åkerbinda, <i>Fallopia convolvulus</i> besksöta, <i>Solanum dulcamara</i> råg, <i>Secale cer</i> , br 1 st dån, <i>Galeopsis</i> sp åkerbinda, <i>Fallopia convolvulus</i> våtarv, <i>Stellaria media</i> en, <i>Juniperus communis</i> revormstörel, <i>Euphorbia helioscopia</i> fikon, <i>Ficus carica</i> abborrfjäll	19	341	585	644	1,10	20,8
010	L222	yta 4	hampa, <i>Cannabis sativa</i> hassle, <i>Corylus avellana</i> fikon, <i>Ficus carica</i> svinmålla, <i>Chenopodium album</i> pilört, <i>Persicaria lapathifolium</i> gurkört, <i>Borago officinalis</i>	15	194	550	562	1,02	14,8

Tab 2. Ph-mätningar av prover från L231, bingen

Prov	pH, mätning 1	pH, mätning 2
4, L231, yta 1,	7,51	7,6
5, L231, yta 1	7,63	7,55
6, L231, yta 1	7,59	7,63

Tab 3. Växtmaterial tillvarataget och identifierat i samband med osteologisk analys.
Leif Jonsson.

	L 229	L 231 osållat	L 231 S1	L 231 S2	L 231 S3	L 231 S4	L 231 S5	L 231 S6	L 228	L 230	L 233	L 232	L 235 R7	L 237	L 222
oliv			2	5			1		2						
slån			14				1		1	10					1
körsbär			99	78		63		4	15	36			1		
plommon			24	30		31	28			4			4	1	
krikon				8		7		1							
hagg									1			1			
hassel	2		19	96		55	102	5	9	18	3	5	16	10	2
valnöt		2	16	11		7		2		3					
al	1				1										
gran			4	1	2										
pumpa															
björnmossa			2	2		1				1					
husmossa			2												
koprolit					1										
stekel					1										

Bilaga 6.

1

DENDROKRONOLOGISK UNDERSÖKNING

Identifikation	Antal års- ringar	Sav- mätta Van- kant	Årtalet för yttersta mätta innersta mätta års- ringen
----------------	-------------------------	-------------------------------	---

Göteborg

Kvarteret Härbärgen

Su2008 Projekt 818

Virke från rustbäddar yta 2

261	18 Rustbädd 1	Tvärs 1 Snitt: 180x64 mm Fur	57	-	1770 – 1714
262	19	Tvärs 2 Fur	57	-	
263	20	Tvärs 3 Snitt:180x85 mm Fur	126	V	1765 – 1640
264	21	Tvärs 4 Snitt:185x85 mm Fur	106	-	
265	22	Tvärs 5 Snitt:180x60 mm Gran	60	-	1788 – 1735
266	23	Tvärs 7 (Kvistanfang)			
267	24	Tvärs 8 Snitt:225x67 mm Fur	38	V	1770 – 1733
268	25	Tvärs 9 Snitt:180x60 mm Fur	91	-	1758 – 1668
269	26	Tvärs 12 Fur	83	-	1752 – 1670
270	27	Tvärs 13 Fur	90	-	1761 – 1672
271	28	Tvärs 14 Gran	51	-	
272	29	Tvärs 16 Snitt:180x58 mm Gran	56	-	1790 – 1735
273	30	Tvärs 18 Fur	56	-	
274	31	Tvärs 19 Snitt:160x65 mm Fur	73	-	1743 – 1671
275	32	Längs 1 Diameter:118 mm Fur	79	V	
276	33	Längs 2 Diameter:140 mm Fur	40	V	
277	34	Längs 3 (Kvistanfang)			
278	35	Längs 4 Diameter:158 mm Fur	88	V	
279	36	Längs 5 Fur	108	V	1771 – 1654

280	37	Rustbädd 1	Längs 6 Diameter:158 mm Fur	58	V	
281	38		Längs 7 (Kvistanfang)			
282	39		Längs 8 Fur	53	V	
283	40	Rustbädd 2	Tvärs 1 Diameter 158 mm Fur	95	V	1771 – 1677
284	41		Tvärs 2 Diameter:130 mm Fur	48	V	1756 – 1709
285	42		Tvärs 3 Diameter:143 mm Fur	78	V	
286	43	Rustbädd 3	Längs 1 Gran	86	V	
287	44		Längs 2 Snitt:260x180 mm Fur	70	V	1742 – 1673
288	45		Längs 3 Gran	38	V	
289	46		Längs 4 Diameter:190 mm Fur	43	V	
290	47	Träkonstruktion yta 2	Tvärs 1 Snitt:172x64 mm Fur	67	-	1768 – 1702
291A	48	L238 Under stenblock i ränna Ramsågad bräda, brandskadad Snitt:255x35 mm	Fur	50	-	
291B	48	L238 Sågad bräda Snitt:195x24 mm	Fur	119	-	1747 – 1629
292		Rustbädd 1	Tvärs 11 Snitt:180x64 mm Fur	95	-	1766 – 1672

Kommentar: Träprov, sågade i skivor, har lämnats av Antikvarie Mona Lorenzon Göteborgs Stadsmuseum för dendrokronologisk analys.

No 292 fanns inte med på bifogad sländningslista.

Rustbäddar byggs vanligen upp av skräpvirke och rivningsvirke. Så har även skett i detta fall.

Utebliven datering beror på att träden har utsatts för tillväxtstörningar. Några årsringar har inte utvecklats, andra har en svag och monotön årstillväxt. I många fall finns en årsringsbredd av 0.1 – 0.2 mm.

V = vankant, vilket innebär att den yttersta mätta årsringen har gränsat till bark. Trädfällning har skett vinterhalvåret (praktiskt sett vårvintern) efter den sommarsäsong årsringen har utvecklats.

25. November 2008

Alf Bräthen
Alf Bräthen

Kvarteret Härbärg

Konsveringsrapport

Carin Pettersson & Inger Nyström Godfrey

Tekniska och administrativa uppgifter

Västarvet dnr:	NOK 01209-2007
Västarvet pnr:	C 363
Länsstyrelse och handläggare	Länsstyrelsen i Västra Götaland, Göteborg
Länsstyrelsens dnr	431-25335-2007
Län:	Västra Götaland
Kommun:	Göteborg
Socken:	Göteborgs stad
Fastighet:	Kvarteret Härbärg
Uppdragsgivare:	Rio Kulturkooperativ
Projektansvarig:	Petra Rudd
Konsveringsateljé:	Studio Västsvensk Konsvering
Konservator:	Carin Pettersson, Inger Nyström Godfrey

Innehåll

Tekniska och administrativa uppgifter	2
Konsveringsrapport arkeologi	4
Tillstånd/kondition	4
Konsvering	5
Särskilda iakttagelser	8
Analys	13
Råd och anvisningar om förvaring och hantering	13
Referenser	14

Konserveringsrapport arkeologi

Under den arkeologiska undersökningen av Kvarteret Härbärgat i Göteborg år 2008 hittades ett stort antal fynd, av dessa har 44 fynd (egentligen fyndnummer, varav några innehåller flera föremål) lämnats till Studio Västsvensk Konservering (SVK) för konservering.

Konserveringen har genomförts för att föremålen skall kunna studeras, hanteras och bevaras på bästa sätt. Arbetet pågick under år 2007 till 2009. Arbetet utförs med utgångspunkt från internationell konserveringsforskning och praxis med utrustning, kemikalier och material som anpassats för konserveringsområdets behov.

Konsveringsdokumentationen består av två delar; en rapport som är mer översiktlig och en tabell där varje åtgärd redovisas fynd för fynd.

Tillstånd/kondition

Trä

Föremålen är våta och delvis nedbrutna. Utifrån hur nedbrutna fynden är har de delats in i 3 grupper; låg, medel och hög nedbrytningsgrad. Bedömningen bygger på utförda nåltest. Ytorna och formerna kan se välbevarade ut, men träcellerna är nedbrutna och stötta pga. att de är vattenfyllda. Några av fynden har ytor som är eroderade av mikroorganismer såväl som av mekaniskt slitage. Flera fynd är avbrutna och delar saknas. En av pluggarna i fynd nummer 19 är i 3 delar.

Materialet har dragit åt sig järn från omgivningen, men missfärgningen är inte markant. På den s.k. spaden, fnr 14, finns rester av järnspik och hål med järnkorrosion. Det finns cementartade krutor på fyndnummer 21 och 49.

Läder

Föremålen är våta och nedbrutna. Nedbrytningsgraden varierar kraftigt, framförallt beroende på tjocklek, d.v.s. kraftigare sulor är väldigt stabila medan tunna läderfragment, som t.ex. skobesar, är sköra och släpper fibrer och fragment. Skofynden är inte rensade och innehåller stora mängder lera, sand och jord, som ligger mellan laderskikten. Inga av skorna håller samman särskilt väl utan faller lätt isär i sina beståndsdelar. Man kan räkna med att lädret har dragit åt sig metallsalter från omgivningen som kan verka skadligt och göra lädret mindre flexibelt.

Figur 1. Fyndnummer 52. Delar av sko före konservering.

Textil

Två fynd består av textilfragment (fnr 30,31), men även tillsammans med skofragmenten i fnr 54 finns en del som är tillverkad av filtad ull. Fyndnummer 30 är en bit tyg som är vikt/hoptryckt och innehåller tjära. Tjäran är ojämnt fördelad över tygstycket och är det som håller ihop tyget i den form den har nu. I tjärmassan sitter en hel del sand och andra partiklar.

Fnr 54 är en lång remsa av filtad ull som är relativt välbevarad

Glas

Ett föremål av glas inkom med det övriga fyndmaterialet i form av en pärla. Pärlan var gråblå, iriserande och hade spruckit till två delar, i övrigt i god kondition.

Metall

Järnföremålen är korroderade och originalytorna är därför delvis förstörda. Formerna är dock intakta. Två av järnföremålen uppvisar tecken på s.k. gråtande järn, droppliknande tunna skikt av korrosionsprodukter på föremålens yta. Detta är ett resultat av höga halter av lösliga salter i materialet (fnr 34(1) samt 39(1)).

Föremålen av kopparlegering och tenn uppvisar även de korroderade ytor, flertalet är dock i förhållandevis god kondition.

Konservering

Trä och läderfynden vägdes och ett urval av dessa mättes och fotostatkopierades för att senare kunna undersöka om krympning har skett under torkningsprocessen. Före arbetet start röntgades samtliga metallföremål.

Prov av fibrer, ben etc. förvaras i möjligaste mån i separata provburkar eller påsar i fyndasken tillsammans med fyndet.

Nedan följer en generell beskrivning över konserveringsprocesserna, för varje enskilt fynd hänvisas till bifogad tabell

Trä

Föremålen var i stort sett rengjorda från jord och lera när de kom till konserveringen, varför endast en snabb kontroll och rensning gjordes med en mjuk pensel och rinnande vatten. Järnet avlägsnades genom att först behandla föremålen i bad med 2 % Natriumditionit och en komplexbindare, 2 % diammoniumcitrat. Natriumditionit reducerar järnmineral från Fe III till Fe II, vilket är en fördel då Fe II lättare tas upp av komplexbindaren.

Därefter sköljdes fynden noggrant och impregnerades med 25 % PEG-4000¹ under 11 månader. Fyra fynd med låg och ojämn nedbrytning (nr 20, 22, 48 och 49) impregnerades först med 10 % PEG 400 därefter med 20 % PEG 4000 under 7,5 månader. Koncentrationen ökades stegvis från 5 till 10 till 20 och i de flesta fall 25 %). Till impregneringsbadet för fynd 14 tillsattes 1% Hostacor som korrosionsinhibitor. Torkning av föremålen skedde genom vakuumfrystorkning i 5-8 veckor. Vakuumfrystorkningen skedde med en kammartemperatur på -30°C, en kondensortemperatur på -50°C och vid ett tryck på max 0,2 mbar. Impregneringen och vakuumfrystorkningen gjordes i syfte att undvika krympning, deformation och sprickbildning

1 PEG=polyetylenglykol

av föremålen vid torkning. Efter vakuumfrystorkningen rengjordes fragmenten försiktigt från överflödig PEG med en mjuk pensel och därefter packades de i syra-fritt packmaterial avsett för transport och magasinering. Eventuella delar limmades med trälim². Vikten efter konservering visar att fynden har minskat i vikt med cirka 50 till drygt 60 %. Däremot verkar de inte ha krympt nämnvärt. Jämförelser mellan de färdiga fynden och mätningarna och fotostatbilderna före konservering visar inte på några skillnader i längd och bredd.

Läder och textil

Förutom skofynden var resterande läderfynd rensade när de kom till konserveringen. Skofynden däremot innehöll mycket jord och sand och rensades försiktigt under rinnande vatten. För att kunna behålla alla delar lades fyndet mellan finmaskiga nät under rengöringen. Skodelarna syddes sedermera in i samma nät för att de skulle behålla sin position under behandlingen. Innehållet av metallsalter avlägsnades med hjälp av 1 % natriumditioit och 2 % diammoniumcitrat (se ovan under konservering av trä). Därefter sköljdes de noggrant och impregnerades med 20 % PEG 400 under cirka 4 veckor. Fynden och delarna packades inför torkning för att i möjligaste mån behålla sin ursprungliga form under behandlingen. De frystes in och vakuumfrystorkades under en knapp veckas tid.

Textilfragmenten har behandlats på liknande sätt förutom att de impregnerades med 10 % PEG och 1 % CMC³. Textilfragment F 30 var kraftigt bemängt med tjära vilken i viss mån täckte textilfragmentets originalyta. För att delvis kunna avlägsna tjäran badades fragmentet i etanol samt rengjordes mekaniskt med trästicka och skalpell. Innan frystorkning togs en fotostatkopia av textilstycket för att möjliggöra senare kontroll av krympning. När frystorkningen var klar lades textilstycket över fotostatkopian för att jämföra den ursprungliga storleken. Någon nämnvärd skillnad mellan fotostatkopian samt textilfragmentet kunde ej upptäckas varvid slutsatsen drogs att någon krympning ej skett. Textilresterna på knapparna med fyndnummer 26 säkrades efter vakuumfrystorkning med en tunnflytande lösning av Paraloid B72. Lösa bitar lades separat i provburk.

Efter torkningen rensades föremålen från överflödigt impregneringsmedel med hjälp av etanol och pensel. Delar som hade sprickor och som flagade så pass allvarligt att de riskerade att gå sönder mera säkrades med ett akryllim⁴, antingen med punktlimning eller med små, tunna bitar av Japanpapper, som fungerar som krampor mellan sönderrivna delar. Dessa papperskrampor retuscherades sen med akvarellfärg. I de fall där passning mellan delar (t.ex. klackläder, suldelar) var säker limmades dessa ihop direkt.

Glas

Det enda glasfyndet, pärlan rengjordes med avjonat vatten med en neutral tensid och en pensel. Dehydrering utfördes i etanol samt torkning i rumstemperatur. Den

2 Cascol, vilket är en dispersion av Polyvinylacetat (PVAC)

3 CMC = carboxymetylcellulosa

4 Lascaux HV 360

sammanfogades därefter med ett akrylatlim⁵. Då materialet var stabilt gjordes bedömningen att det ej behövdes någon konsolidering. Pärlan packades i syrafritt material.

Järn

Korroderade järnföremål rensades från korrosionskrustor mekaniskt med hjälp av skalpell, roterande borst- och sliptrissor samt mikrobäster med aluminiumoxid (50 µm) som bästermedel.

För att avlägsna skadliga vattenlösliga salter (framförallt klorider) urlakades järnföremålen därefter i 0,1 M NaOH under en tidslängd av 12-35 veckor. Undantag gjordes för fyndnummer 39(2), nyckel som består av järn och en kopparlegering. Nyckeln urlakades i en lägre koncentration natriumhydroxid (pH 11). Urlakningen övervakades genom regelbundna kvantitativa mätningar av lösningens kloridhalt med kloridmätare i kombination med byte av lagningsvätska. Urlakningen avslutades när halten klorider låg stabilt på ett värde under 5 mg/l.

Vid urlakningen av järnföremålen (fnr 34(1), 36 samt 39(2)) noterades det att det bildades en vit något "fet" fällning i urlagningsvätskan då föremålen legat i lösningen ca en vecka. Denna sköljdes bort då vätskan byttes. Därefter återkom den inte. Sannolikt kommer denna från rester av organiskt material som kan ha funnits på föremålens yta efter tiden i bingen.

Efter urlakningen dehydrerades järnföremålen i etanol under 14 dygn samt torkades i varmluftsugn i ca 50 grader under 7 dygn. Nybildade korrosionsprodukter från urlakningen blästrades bort med glaspärlor (50 µm).

Järnföremålen korrosionsskyddades med korrosionsinhibitorn Dinitrol⁶ som penslades på föremålens yta, lösningsmedlet tilläts avdunsta under ett dygn. För att skydda föremålen vid hantering och mot fukt och svängningar i miljön, applicerades dessutom en ytbehandling i form av mikrokristallint vax⁷. Behandlingen skedde i vaxbad och under vakuum.

Kopparlegeringar

Smuts och korrosion rensades mekaniskt under mikroskop med hjälp av träpinnar, skalpell och roterande borsttrissor. Ytterliggare rengöring skedde med ultraljud. Hårdsittande korrosionskrustor avlägsnades i bad med komplexbildaren triammoniumcitrat.

Föremålen dehydrerades i etanol under ett dygn, torkning därefter i rumstemperatur. Ytbehandling med mikrokristallint vax som applicerades med pensel och värmdes in med värmepistol. Undantaget blev fnr 34(2), hyska som hade ett så pass instabilt ytskikt att det istället ytbehandlades med en akrylatlack⁸.

Tenn

Två föremål av tenn fanns bland föremålen. Det ena (fnr 35) var en hyska av förten-

5 Paraloid B72

6 Rostskyddsmedel för omålat järn. FOU 2007:3 Riksantikvarieämbetet

7 Carbona nr 3971

8 Paraloid B72, 10% löst i etanol/acetone.

nad järntråd och det andra (fnr38) var en knapp gjuten i rent tenn. Ett s.k. spotttest utfördes för att säkerställa vilken metall som föremålen bestod av. Se rubrik *Analys* nedan.

Smuts och korrosion rensades mekaniskt med hjälp av träpinnar och skalpell under mikroskop. Hårdsittande smuts och korrosionskrustor avlägsnades med komplexbildarna EDTA samt triammoniumcitrat. Behandlingen utfördes genom att föremålen placerades i respektive lösning under ca 1-2 timmar. Ytterliggare rengöring skedde med ultraljud. Föremålen dehydrerades därefter i etanol under ett dygn.

På fnr 38 applicerades en ytbehandling med mikrokristallint vax med pensel och värmdes in med värmepistol.

Den förtennade hyskan (fnr 35) krävde en speciell behandling då en urlakning av salter riskerade att bryta ner metallerna då de ej är stabila inom samma pH-område. Föremålet rengjordes därför endast noga. Det dehydrerades med etanol under ett dygn och torkades i ugn under tre dygn. Rostskyddsbehandling skedde med Dinitrol. Därefter ytbehandlades föremålet med akrylatlack som skall stabilisera ytskiktet samt skydda det mot luftburen fukt.

Packning

Efter arbetets slut packades föremålen i syrefritt packmaterial och med Plastizote som stöd. Plastizote, är en polyetenprodukt, som är känd för att ha bra åldrings-egenskaper. Packningen är avsedd för transport och magasinering. I synnerhet skofynden packades på ett sätt som är tänkt att förenkla hantering och förståelse av fynden eftersom det inte gick att limma samman alla delar. Istället har de säkrats med hjälp av packkonstruktionen. I många fall har det varit svårt att avgöra var delar av fyndet hör hemma och det är fullt möjligt att delar ligger fel, med detta system ska det gå att ändra placering vid behov.

Figur 2. Fyndnummer 53, skodelar packade så att de lättare kan lyftas och studeras.

Särskilda iakttagelser

Fnr 13: Tvärs genom trästycket/skaftet går ett borrarat hål. Skaftet är avbrutet vid hålet. Inga järnrester finns i hålet.

Fnr 14: Fyndet är registrerat som en spade. Bladet är avsmalnande i ena ändan och skaftet är avbrutet. Tre genomgående hål finns, troligen efter järnspik. Några av dessa har bevarad järnkorrosion och det ena finns en spik kvar. Ytterligare två ej genomgående hål finns på bladet. Oklart vilken funktion dessa hål/spikar har haft.

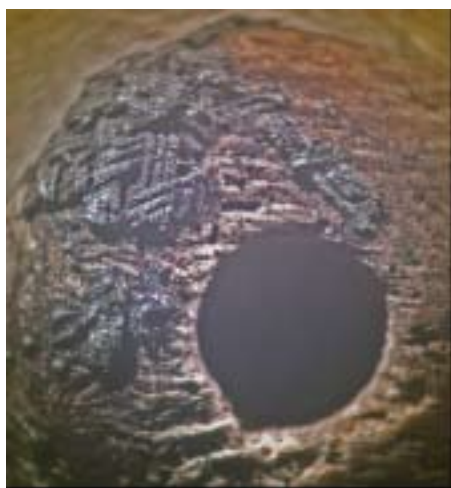
Fnr 15: Ristade kryssmärken på ena sidan av locket.

Fnr 16: Föremålet, som inte är en vanlig tallrik, kan möjligen vara ett uppläggningsfat. Föremålet har brända kanter. Diameter är 20 cm.

Fnr 20: Föremål där ena änden har en "spets", som är bruten, den andra änden är sprucken. Ett liknande föremål är hittat i Kvarteret Ansvaret i Jönköping, där diskuterades om spetsen var medvetet gjord för ett särskilt ändamål.

Fnr 21: Rester av något nu cementartad material på insidan av laggen.

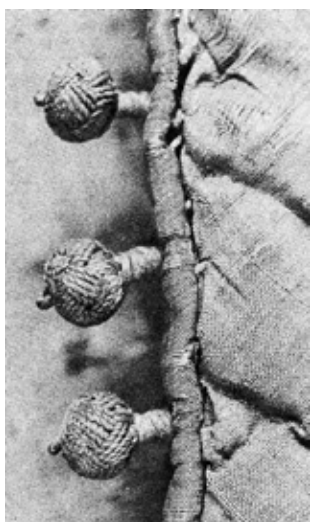
Fnr 23 – 29: Knappar av trä i olika storlekar, fyndnummer 26 har rester av snörmakeri på utsidan (figs3-7.). Det är högst sannolikt att de andra knapparna också varit klädda. Detta gäller båda knapparna med detta fyndnummer. Från den större av dessa knappar föll delar av textilresterna av. Dessa fotograferades och lades i separat provburk tillsammans med fyndet. Det finns rester av två typer av textil, dels en som är flätad (korgflätning), dels en som är mer otydlig i sin struktur och mer liknar ett filtat material. Den flätade textiltypen finns på båda knapparna och flätningen är gjord med vad som ser ut som ett lan, dvs en fiber/tråd som lagts runt en kärna av något annat material. Oftast är det frågan om en metalltråd som virats runt en textil kärna. Här förefaller det som virats runt inte vara av metall utan av textil. Kärnan saknas.

Figur 3. Närbild av den lilla knappen tillhörande fyndnummer 26. Här syns rester av textilkädsel, "snörmakeri".

Figs. 4 & 5. Mikroskopsfoton av två lösa fragment från den större av de två knapparna med fyndnummer 26, som visar två olika typer av textilteknik. Figur 4 visar samma typ av flätade klädsel som den lilla knappen ovan har. Figur 5 visar ett fragment gjord med en annan typ av teknik.

Figur 6 & 7. Exempel på klädda träknappar från tidigt 1600-tal, med samma typ av snörmakerier eller flätning som fynd nummer 26 (ur *Patterns of fashion* av Janet Arnold, s 25 och 81).

Fnr 30: Tjärat fragment av textil, vävt i kyperteknik. (fig 6)

Figur 6. Fyndnummer 30, ett textilt fragment med tjärrester.

Fnr 31: Fyra filtade ullbitar, varav tre är beiga och en mer rödbrun. På den bruna biten finns en tråd kvar. Tre av bitarna är långsmala, två har en triangulär form.

Fnr 32: Sked med skuren och ristad dekor. Skaftet är böjt så att den går att hänga.

Figur 7. Fyndnummer 32, en sked.

Fnr 35: Tennföremålen, framförallt fnr 35, såg ut att ha drabbats av tennpest. Detta sker spontant, dock långsamt, vid en temperatur lägre än 13°C. Detta innebär att vitt tenn (som är en silvervit glänsande metall) omvandlas till grått tenn som vanligen bildar ett grått pulver.

Fnr 46: Glaspärla. När pärlan studeras i stereoskop framträder nedsänkta spår i form av små halvcirklar i ytskiktet. Detta är troligen en del av pärlans dekoration.

Skofragment

Avseende skofynden så är det inte möjligt att veta om det rör sig om skor, kängor eller stövlar eftersom mycket lite ovanläder, hälpartier eller annat är bevarat, utan endast sulor, klackar och besar/randfragment.

Svenskt skomode har varierat genom årtiondena. I ett försök att datera skorna från Kvarteret Härbärgen har jag i första hand använt ett äldre verk av Ernfrid Jäfvvert, "Skomod och skotillverkning från medeltiden till våra dagar". I det här fallet har formen på sulorna och sammanfogningsteknik varit avgörande för dateringen.

Efter medeltiden görs svenska skor på raka läster, dvs. man skiljer inte mellan höger- och vänsterskor. Efter användning har naturligtvis ovanlädret format sig efter foten, men sulorna är alltjämt raka. Under en kortare period, årtiondena runt 1600, formas sulorna lätt efter respektive fot, men återgår sedan till att bli raka igen. I slutet på 1700-talet finns exempel på vad man kallar krokiga läster och under första hälften av 1800-talet kämpar raka och krokiga läster om herraväldet. Den formade lästen segrar men in på 1900-talet görs fortfarande skor på raka läster, inte minst damskor.⁹ Så om man utgår från den arkeologiska kontexten där skorna hittades,

⁹ Ernfrid Jäfvvert, *Skotillverkning och skomode från medeltiden till våra dagar*, Stockholm 1938, s 135-136..

och som har daterats till 1600-tal, verkar det rimligt att tänka sig att sko nr 51 (fig. 8) och 54 med krokiga läster kan dateras till årtiondena närmast 1600, vilket i och för sig är en väldigt tidig datering med tanke på att staden grundas på 1620-talet.

Figur 8. Fyndnummer 51, en damsko gjord för en högerfot.

Sättet att sammanfoga de olika delarna som utgör en sko har också förändrat sig över tid. Pliggnings av skoklackar med torra trästift har varit i bruk sen 1600-talet, av detta finns det flera exempel i materialet från Kvarteret Härbärgen. Sammanfogning av bindsula, mellan- och yttersula med pliggnings kommer däremot mycket senare. Tekniken kom från USA förmodligen via Tyskland eller Danmark till Sverige. År 1846 tar Skomakarmästare Olof Gräas svensk patent på att sammanfoga bind- och yttersula med träpligg.¹⁰ I materialet från Härbärgen finns två skor med pliggnad sula (fnr 52 och 53). Det främre partiet, "trampet" är inte bevarat, men det är helt klart att det finns rester av pligg vid häl- och hålfotspartierna. En datering till mitten av 1800-talet stämmer inte med resten av kontexten där skorna hittades och det är i dagsläget osäkert hur detta kan förklaras. Är det möjligt att det skett senare nedgrävningar?

Figur 9. Fyndnummer 52, en herrsko med pliggnad sula. Här syns den med klack och yttersula uppåt.

10 Ernfrid Jäfvvert, *Skotillverkning och skomode från medeltiden till våra dagar*, Stockholm 1938, s 128.

Fnr 40, 41, 42, 43, 44 & 45: Delar av en flera skor, samt spillbitar av läder. Här finns klacklappar, delar av sulor och oidentifierade bitar med sömhål.

Fnr 51: Sko, liten storlek och med en högerläst. Häl- och hålfotspartiet på bindsulan är rak, men tåspetsen är förskjuten åt vänster gentemot en förmodad mittlinje. Yttersulan ser likadan ut, fast här är förskjutningen ännu tydligare. Den troligaste dateringen på skon är årtiondena runt 1600 (se ovan). Till skodonet hör en utanpåliggande pligga klack; en rand eller bes med rester av tråd i sömhålen; en ytter- och en bindsula med sömhål, men inga pligghål och med en smal och spetsig tå. Kryssmärken på båda sulorna.

Fnr 52: Herrsko, rak läst. Till skon hör en utanpåliggande pligga klack (nu lös) och ett flertal lager av pliggade och sydda sulor. Sulorna är inte kompletta men pliggnings mellan bindsula och sula syns vid hälen och hålfotspartiet Dessutom finns en oidentifierad bit med söm- och pligghål och ett flertal fragment som inte heller har identifierats. Utifrån de pliggade sulorna borde skon dateras till mitten av 1800-tal (se ovan).

Fnr 53: Herrsko, högerläst. tidigast från mitten av 1800-tal (pligga sula och högerläst). Till skon hör en lös utanpåliggande pligga klack med en lös klacklapp; en flerskiktad bes eller rand; ett stycke som jag tolkat som en plös; ett flertal delar av ytter- och innersula med rester av söm och pligghål. Sulorna är inte kompletta men pliggnings mellan bindsula och sula syns vid hälen. Ytterligare två delar finns, som jag tror är delar av hälpartiet. Tån är relativt smal och rundad. Eftersom delarnas relation inte är helt klarlagd limmades inga delar ihop utan placerades endast i förpackningen utifrån möjlig position. Dessutom finns 2 bitar av laderspill och en näverbit, som inte behöver höra till skofyndet direkt. Utifrån de pliggade sulorna borde skon dateras till mitten av 1800-tal (se ovan).

Fnr 54: Herrsko, vänsterläst. Till skon hör en pligga utanpåliggande klack; rester av sulor i flera skikt och en bes eller rand samt lösa fragment. Det går inte att avgöra om sulorna har varit pliggade eftersom så lite är bevarat. Bland skodelarna i läder finns även en lång remsa av filtad ull som är relativt välbevarad. Den har förmodligen fungerat som någon form av tätning/isolering mellan sula och ovanläder. Utifrån kontexten är det rimligt att tro att skon dateras till århundradena runt 1600 (se ovan).

Analys

Kemiskt dropptest, s.k. spotttest utfördes på ett urval av metallerna för att ta reda på vilken/vilka metaller de bestod av. Resultat enligt nedan:

Fnr 34(2), hyska (Cu-leg.):	Positivt för tenn	brons
Fnr 35, hyska(Fe+?):	Positivt för tenn	förtennad järntråd
Fnr 38, knapp (?):	Positivt för tenn	tenn
Fnr 39(3), stift (Cu-leg.):	Positivt för zink	mässing
Fnr 47(2), hyska (Cu-leg.):	Positivt för zink	mässing

Råd och anvisningar om förvaring och hantering

Hantering av föremål generellt bör ske med handskar för att undvika att handsvett och smuts hamnar på föremålen, vilket i sin tur påskyndar nedbrytningen. Var försiktig så att inte bomullshandskar fastnar i utstickande delar.

För alla föremål gäller att åstadkomma en så stabil miljö som möjligt med jämn relativ luftfuktighet (RF) och temperatur.

Arkeologiska metaller, främst järnföremål bör enligt Tidens Tand förvaras så torrt som möjligt helst under 18 % relativ fuktighet.

Glasföremål bör enligt Tidens Tand förvaras i 18-20 °C och relativa luftfuktigheten 30-50 % (ej över 50 %)

Föremålen i trä bör hanteras minimalt och förvaras i en så stabil miljö som möjligt. Träet är nedbrutet och är därför betydligt sprödare än normalt. Det viktigt att alla eventuella lyft sker försiktigt och med föremålets egentyngd jämnt fördelad.

Den relativa luftfuktigheten i lokalen ska ligga runt 50 % och temperaturen på ca 18°C. Eftersom PEG är hygroskopiskt och lätt drar till sig fukt ur luften så är PEG-impregnerat arkeologiskt trä känsligare för varierande och hög luftfuktighet än normalt trä. En inspektion av föremålens kondition bör därför genomföras regelbundet. Var uppmärksam på eventuella färgförändringar i träytan samt nya sprickor.

Referenser

Tidens Tand (1999) Red. M. Fjaestad. Riksantikvarieämbetet. 1999.

Arnold, J. (1987) *Patterns of fashion. The cut and construction of clothes for men and women, c1560-1620*. London.

Under tre veckor i augusti 2008 utförde Rio Kulturkooperativ en arkeologisk undersökning inom kv. Härbäret i centrala Göteborg. Undersökningen berörde en tomt som under 1600-talets andra hälft varit använd för skinnberedning och skinnhantverk. Under denna tid nämns både karduelsberedare och sadelmakare i källorna.

Merparten av lämningarna kunde knytas till sent 1600-tal. Olika typer av kulturlager, grundmurar till äldre hus och en avfallsgrop påträffades och dokumenterades. Fyndmaterialet bestod av typiskt stadsmaterial där keramiken dominerade. Skärvor från hushållskärl i rödgods var vanligt men även importerad fajans och stengods framträdde i lagren. Här påträffades också minnesfragment från 1600-talet i form av kritpipor, vinglas, mynt, spik, läderspill och skor. Ett stort benmaterial analyserades, vilket avslöjade kosthållningen men också indikerade skinnhantverket.

Grävningen visade sig ge en inblick i vardagen hos hantverkare i Göteborg för över 300 år sedan. Bland annat åt man importerade fikon och oliver och man rökte sin tobak i engelska och holländska pipor. Maten serverades både på inhemska träfat och importerade fajanstallrikar, vilka var högsta mode vid den här tiden.